

A photograph of a wooden church with two onion-shaped domes, one larger than the other, both topped with crosses. The church has a grey metal roof and vertical wooden siding. A large green tree is visible on the left side of the church. The sky is blue with some light clouds.

**PROJEKT STRATEGII ROZWOJU
GMINY WERBKOWICE 2023 - 2030**

Spis treści

1.	STRATEGIA W SKRÓCE.....	5
2.	JAK PRACOWALIŚMY NAD STRATEGIĄ ROZWOJU GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023 -20307	
3.	TRENDY GLOBALNE.....	9
4.	KONTEKST ZEWNĘTRZNY.....	12
5.	DIAGNOZA GMINY WERBKOWICE.....	15
5.1.	Położenie geograficzne i administracyjne.....	15
5.2	Sytuacja społeczna.....	19
5.2.1	Sytuacja demograficzna.....	19
5.2.2	Edukacja i wychowanie.....	26
5.2.3	Ochrona zdrowia.....	29
5.2.4	Pomoc społeczna.....	30
5.2.5	Kultura i sport.....	35
5.2.6	Aktywność obywatelska.....	41
5.2.7	Bezpieczeństwo publiczne.....	45
5.3	Strefa gospodarcza.....	48
5.3.1.	Rynek pracy i bezrobocie.....	48
5.3.1	Przedsiębiorczość i rolnictwo.....	54
5.3.2.	Turystyka.....	64
5.3.3.	Gospodarka finansowa.....	71
5.4	Strefa Przestrzenna i zasoby naturalne gminy.....	77
5.4.1	Geomorfologia i Geologia.....	77
5.4.2	Zasoby Wodne.....	77
5.4.3	Zagrożenia powodziowe.....	80
5.4.4	Zagrożenia suszą.....	82
5.4.5	Formy ochrony przyrody.....	84
5.4.6	Surowce Mineralne.....	85
5.4.6	Gleby.....	85
5.4.7	Dziedzictwo kulturowe.....	86
5.4.8	Planowanie przestrzenne.....	87
5.4.9	Mieszkalnictwo.....	90
5.4.10	Infrastruktura techniczna i gospodarka odpadami komunalnymi.....	93
7.	GMINA W OCZACH MIESZKAŃCÓW.....	105
8.	WNIOSKI Z DIAGNOZY.....	114
7.1.	Obszar społeczny.....	115
7.2.	Obszar gospodarczy.....	118

7.3.	Obszar przestrzenno-środowiskowy.....	120
8.	Analiza SWOT.....	123
8.1.	Główne problemy w obszarach Strategii.....	127
8.2.	Wyzwania.....	128
9.	PLAN OPERACYJNY STRATEGII ROZWOJU GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023-2030 ORAZ KIERUNKI INTERWENCJI ROZWOJU GMINY.....	130
9.1	Misja i wizja.....	130
9.2	Cele strategiczne rozwoju w wymiarze przestrzennym, gospodarczym i społecznym. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia.....	133
9.3	Wieloletni plan inwestycyjny dla gminy Werbkowice.....	155
10.	KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI GMINY ORAZ OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI.....	161
10.1.	Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie.....	161
10.2.	Model struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy.....	168
10.3.	Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań.....	175
11.	SYSTEM REALIZACJI STRATEGII W TYM WYTYCZNE DO SPORZĄDZANIA DOKUMENTÓW WYKONAWCZYCH.....	179
11.1	System realizacji strategii.....	179
11.2	Wdrażanie Strategii.....	181
11.3	System monitorowania i ewaluacji Strategii.....	183
11.4	Ewaluacja – ocena skutków wdrażania zapisów Strategii.....	184
11.5	Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych.....	185
12.	RAMY FINANSOWE ORAZ ŹRÓDŁO FINANSOWANIA.....	187
	SPIS TABEL:.....	191
	SPIS WYKRESÓW.....	194
	SPIS MAP.....	197
	SPIS ZDJĘĆ.....	199

STRATEGIA W SKRÓCIE

Strategia rozwoju gminy to więcej niż tylko zestawienie celów, potrzeb i metod ich realizacji. To przewodnik dla mieszkańców, inwestorów, pracowników urzędu i radnych, który pozwala zrozumieć kierunek, w którym Gmina Werbkowice chce podążać, czym pragnie się wyróżnić i jakie stawia przed sobą priorytety rozwoju. Każda osoba, która zgłębia ten dokument, zdobywa klarowne pojęcie o aspiracjach Gminy Werbkowice, jej kierunkach i wyznaczonych celach rozwoju.

Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 jest nie tylko zgodna z prawem, ale również wynika z prawa. Podstawą prawną jej uchwalenia jest ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40). Zgodnie z art. 10e ust. 1 tejże ustawy, gmina

ma możliwość, a wręcz zalecenie, aby opracować własną strategię rozwoju. Ponadto, art. 10f ust. 2 określa, że to wójt odpowiada za opracowanie projektu strategii, a następnie przedkłada go zarządowi województwa w celu uzyskania opinii.

Ważnym elementem tego procesu jest uwzględnienie ustaleń i rekomendacji dotyczących kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie, które są określone w strategii rozwoju województwa. Ten aspekt gwarantuje, że strategia naszej gminy będzie zgodna z większym planem rozwoju naszego województwa, co jest niezbędne dla

skoordynowanego i efektywnego rozwoju regionu. Dzięki temu zyskujemy pewność, że nasza strategia nie tylko odpowiada na lokalne potrzeby, ale także wpisuje się w szerszy kontekst rozwoju całego województwa.

Cele realizujące wizję gminy i przybliżające jej realizację:

1. Infrastruktura podnosząca jakość życia mieszkańców,
2. Rozwój sfery gospodarczej na bazie posiadanych zasobów i potencjału,
3. Rozwój sfery społecznej gminy.

JAK PRACOWALIŚMY NAD STRATEGIĄ ROZWOJU GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023-2030

TRENDY GLOBALNE

Procesy zachodzące na globalnym i krajowym poziomie mają bezpośredni wpływ na lokalne uwarunkowania, potencjał i problemy gminy Werbkowice. Przyjrzelśmy się najważniejszym trendom, które są kluczowe dla określenia strategii rozwoju gminy.

1. Zmiany klimatu i poszukiwanie czystszej energii

Zmiany klimatu niosą konieczność podjęcia radykalnych działań przez administrację, biznes i mieszkańców na poziomie systemowym i jednostkowym. Rosnące zainteresowanie czystą energią wynika z rosnącej świadomości ekologicznej i energetycznej. Strategie na szczeblu krajowym

i międzynarodowym, takie jak Europejski Zielony Ład, mają istotny wpływ na rozwój gminy. Przyjmując te narzędzia, mamy szansę zwiększyć odporność Gminy Werbkowice na zmiany klimatu i zmniejszyć jej negatywny wpływ na środowisko.

2. Integracja usług

Rynek przechodzi w kierunku konwergencji i połączenia produktów i usług, co sprzyja współpracy między różnymi, czasem nieoczywistymi partnerami. Pojawia się trend do tworzenia produktów sieciowych, takich jak zintegrowane pakiety usług, które składają się z różnych ofert, na przykład w sektorze turystyki, hotelarstwa czy gastronomii. Takie podejście pozwala na holistyczną obsługę turystów odwiedzających gminę.

3. Starzenie się społeczeństwa

Prognozy wskazują, że do 2050 r., co trzeci Europejczyk będzie miał ponad 60 lat. Zwiększa się średnia długość życia, a wskaźnik urodzeń spada. Te zmiany demograficzne wpływają na funkcjonowanie gmin i rodzą potrzebę strategii zarządzania, które będą dążyć do zwiększania liczby i odsetka osób aktywnych zawodowo.

4. Lokalność

W odpowiedzi na postępującą globalizację, coraz więcej osób ceni autentyczność, wartość i wysoką jakość lokalnych produktów i usług. Ten trend odzwierciedla się w rosnącym wsparciu dla lokalnych przedsiębiorców, producentów żywności, a także w pielęgnowaniu lokalnych tradycji i kultury. W gminie Werbkowice ten trend przejawia się poprzez działalność lokalnych stowarzyszeń i organizacji społecznych, które odgrywają kluczową rolę w utrzymaniu tożsamości lokalnej i budowaniu społeczności.

5. Cyfryzacja i rozwój technologiczny

Coraz większa cyfryzacja społeczeństwa i rozwój technologiczny wpływają na funkcjonowanie gminy. Z jednej strony, możliwość korzystania z technologii cyfrowych stwarza szanse na poprawę dostępności usług publicznych i komunikacji między urzędem a mieszkańcami. Z drugiej strony, wymaga to jednak ciągłego podnoszenia kompetencji cyfrowych zarówno pracowników urzędu, jak i mieszkańców gminy.

6. Zrównoważony rozwój

Głęboko zakorzeniony w polityce na wszystkich szczeblach, zrównoważony rozwój jest trendem, który pojawia się we wszystkich sektorach. Nakłada to na gminy obowiązek uwzględnienia kwestii ekologicznych, społecznych i gospodarczych w swojej strategii rozwoju, z uwzględnieniem równowagi między nimi. W przypadku gminy Werbkowice oznacza to dążenie do zrównoważonego rozwoju poprzez promowanie odpowiedzialności ekologicznej, wspieranie społeczności lokalnej i stymulowanie ekonomicznego wzrostu.

7. Rozwój infrastruktury

Infrastruktura jest kluczowym elementem rozwoju każdej gminy. Rozwój infrastruktury transportowej, społecznej i technologicznej jest niezbędny dla poprawy jakości życia

mieszkańców, zwiększenia atrakcyjności gminy dla inwestorów i turystów, a także dla efektywnej realizacji innych strategicznych celów gminy.

8. Współpraca transgraniczna

Gmina Werbkowice jest położona w bliskim sąsiedztwie granicy z Ukrainą, co stwarza unikalne możliwości dla rozwoju współpracy transgranicznej. Zarówno wymiana handlowa, jak i kulturalna, może przyczynić się do rozwoju gminy, a także do budowania lepszego zrozumienia i relacji między mieszkańcami obu stron granicy. Współpraca może obejmować także wspólne projekty infrastrukturalne, turystyczne czy ekologiczne. Dodatkowo, możliwe jest rozszerzenie współpracy transgranicznej na inne kraje, przyczyniając się do budowy szerszych sieci współpracy, które mogą zasilić rozwój gminy na wielu poziomach.

Te globalne i krajowe trendy są integralnym elementem strategii rozwoju Gminy Werbkowice. Powinny one kierować działaniami gminy, pomagając jej odpowiedzieć na obecne wyzwania, a jednocześnie pozostać otwartą na przyszłe zmiany. Wszystko to ma na celu poprawę jakości życia obecnych i przyszłych mieszkańców gminy, podczas gdy Gmina Werbkowice dąży do osiągnięcia swojego pełnego potencjału.

KONTEKST ZEWNĘTRZNY

Planowanie i implementacja polityki rozwoju w gminie Werbkowice jest złożonym procesem, który nie tylko podlega lokalnym regulacjom prawnym, ale jest także ściśle powiązane z szerokimi ramami strategicznymi na poziomie regionalnym i krajowym. Istotne dokumenty strategiczne, które bezpośrednio wpływają na działania podejmowane w gminie Werbkowice to:

1. Strategia Rozwoju Województwa - Lubelskiego 2030 (SRWP 2030): Jest to dokument, który kształtuje działania samorządu województwa, określając kluczowe wyzwania rozwojowe dla regionu. Strategia ta zawiera szczegółowy katalog priorytetów i kierunków działań mających na celu osiągnięcie spójnego i zrównoważonego rozwoju regionu. W SRWP 2030 szczególną uwagę poświęca się rozwojowi infrastruktury służącej rozwojowi i optymalizacji wykorzystania zasobów

naturalnych i energii, przy jednoczesnym zachowaniu zrównoważonego stanu środowiska naturalnego.

2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030): Ten dokument koordynuje politykę regionalną na szczeblu centralnym, promując zrównoważony i bardziej spójny rozwój kraju. Dąży ona do zmniejszenia dysproporcji rozwojowych między obszarami miejskimi i wiejskimi oraz wspiera obszary zaniedbane społecznie i ekonomicznie. Wyzwania regionalne sformułowane w KSRR 2030 obejmują m.in. adaptację do zmian klimatu, przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych, rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego i społecznego, wzrost produktywności i innowacyjności gospodarek regionalnych.

3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR): Ten kluczowy dokument krajowy podkreśla, że zrównoważony rozwój społeczny i regionalny to rozwój ukierunkowany na terytorialną różnorodność i jej atuty. Jego głównym celem jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej.

Gmina Werbkowice, będąca obszarem wiejskim, charakteryzuje się zróżnicowaniem przestrzennym pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i funkcji gospodarczych. Aby pobudzić rozwój tych obszarów, potrzebne jest zintegrowane i indywidualne podejście, które uwzględni lokalne możliwości i potrzeby rozwojowe.

Najważniejsze wyzwania strategiczne dla Gminy Werbkowice wynikające z Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 obejmują rozbudowę infrastruktury dla zrównoważonego rozwoju oraz optymalizację wykorzystania zasobów naturalnych i energii. Werbkowice jako część tego regionu, musi skupić swoje działania na zwiększaniu swojego potencjału rozwojowego, jednocześnie dbając o ochronę środowiska naturalnego.

Z kolei Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 nakłada na Gminę Werbkowice zobowiązania związane z adaptacją do zmian klimatu, przeciwdziałaniem negatywnym skutkom procesów demograficznych, rozwijaniem i wspieraniem kapitału ludzkiego i społecznego oraz zwiększaniem produktywności i innowacyjności regionalnej gospodarki.

Dążenie do realizacji celów Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju wiąże się z zaspokajaniem potrzeb wszystkich mieszkańców gminy poprzez tworzenie warunków dla wzrostu dochodów przy jednoczesnym zwiększaniu spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej.

Zakładając cele strategiczne SOR, polityka wobec obszarów wiejskich musi wspierać ich rozwój w oparciu o posiadane przez nie endogeniczne potencjały. To oznacza, że konieczne są działania związane ze stymulowaniem przedsiębiorczości, przekształceniami strukturalnymi, zwiększaniem mobilności i zapewnieniem odpowiedniej jakości usług wpływających na perspektywy rozwojowe, takie jak opieka zdrowotna, edukacja czy transport publiczny.

Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 będzie zatem silnie zakorzeniona w ramach działań określonych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju dla obszarów wiejskich. Będzie to odzwierciedlało zarówno wizję rozwoju gminy, jak i przyjęte cele strategiczne, które będą miały na celu urzeczywistnienie tej wizji.

Stąd też, działania podejmowane przez gminę Werbkowice będą bezpośrednio wpływać na jakość życia jej mieszkańców, jednocześnie przyczyniając się do realizacji ogólnych celów rozwoju na poziomie regionalnym i krajowym. Wszystkie te elementy łączą się, tworząc kompleksową i zrównoważoną strategię rozwoju, która z korzyścią wpłynie na przyszłość gminy Werbkowice.

DIAGNOZA GMINY WERBKOWICE

5.1. Położenie geograficzne i administracyjne

Werbkowice to wiejska gmina usytuowana w województwie lubelskim, w powiecie hrubieszowskim. Zajmuje zachodnią część powiatu hrubieszowskiego, a jej obszar wynosi 18 715,09 hektarów, co stanowi 14,83% powierzchni całego powiatu. Gmina Werbkowice położona jest po obu stronach drogi krajowej nr 74, na trasie Zamość – Hrubieszów.

Siedziba gminy znajduje się 13 km od siedziby powiatu, miasta Hrubieszów, 39 km od Zamościa - stolicy dawnego województwa zamojskiego i subregionu, oraz 125 km od Lublina - stolicy województwa lubelskiego.

Położenie gminy Werbkowice na tle województwa lubelskiego oraz powiatu hrubieszowskiego, przedstawiają poniższe mapy.

Mapa 1 Gmina Werbkowice na tle województwa lubelskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wikipedia.org

Mapa 2 Gmina Werbkowice na tle powiatu hrubieszowskiego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.gminy.pl

Werbkowice są gminą graniczną powiatu hrubieszowskiego i graniczą z następującymi gminami:

- od północnego wschodu z gminą Hrubieszów,
- od południowego wschodu z gminą Mircze,
- od południa z gminą Tyszowce,
- od zachodu z gminą Miączyn,
- od północy z gminą Trzuszczany.

Pod względem powierzchni, gmina Werbkowice zajmuje czwarte miejsce w powiecie, co zostało przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 1 Powierzchnia gmin powiatu hrubieszowskiego oraz ich udział w powierzchni powiatu

Gmina	Powierzchnia (w km ²)	% powierzchni powiatu hrubieszowskiego
Hrubieszów (gmina miejska)	33	2.60%
Dołhobyczów	213	16.80%
Horodło	130	10.26%
Hrubieszów	259	20.43%
Mircze	235	18.54%
Trzeszczany	90	7.10%
Uchanie	121	9.54%
Werbkowice	187	14.74%
powiat hrubieszowski	1 268	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Gmina Werbkowice składa się z 26 miejscowości, które tworzą łącznie 29 sołectw. Miejscowości te tworzą sieć osadniczą gminy. Największą spośród nich są Werbkowice. Według danych z Banku Danych Lokalnych z 2022 roku, gęstość zaludnienia gminy wynosiła 45,4 osoby na 1 km². Sołectwa tworzące gminę Werbkowice: Adelina, Alojzów, Dobromierzyce, Gozdów, Honiatycze, Honiatycze-Kolonia, Honiatyczki, Hostynne, Hostynne-Kolonia, Kolonia Terebiń, Konopne, Kotorów, Łotów, Łysa Góra, Malice, Peresolowice, Podhorce, Sahryń, Sahryń-Kolonia, Strzyżowiec, Terebiniec, Terebiń, Terebiń-Zady, Turkowice, Werbkowice, Wilków, Wilków-Kolonia, Wronowice, Zagajnik.

Mapa 3 Układ osadniczy Gminy Werbkowice

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice

Na terenie gminy Werbkowice nie ma żadnej miejscowości posiadającej status miasta, przy czym najbliższymi ośrodkami miejskimi są miasta: Hrubieszów, Zamość, Chełm, Krasnystaw, Tomaszów Lubelski i Lubycza Królewska. Funkcję centrum usługowo-administracyjnego w gminie pełni miejscowość Werbkowice, będąca siedzibą władz samorządowych.

5.2 Sytuacja społeczna

5.2.1 Sytuacja demograficzna

Czynniki demograficzne są kluczowymi determinantami, które wpływają na sytuację społeczno-gospodarczą i kształtują procesy rozwoju w konkretnym obszarze. Procesy demograficzne w danym regionie mogą być analizowane na podstawie danych takich jak: liczba ludności, migracje i przyrost naturalny, struktura populacji, procesy starzenia się społeczeństwa oraz prognozy demograficzne. Te informacje dostarczają ważnych wskazówek na temat bieżącego stanu oraz przyszłego kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru.

Tabela 2 Liczba ludności oraz średnia gęstość zaludnienia gmin powiatu hrubieszowskiego w 2018 i 2022 roku

Nazwa gminy	Ludność				Wzrost/spadek (%)
	2018		2022		
	ogółem	osób/km ²	ogółem	osób/km ²	
Dołhobyczów	5 454	25,7	4 697	21,9	- 13,9
Horodło	5 203	40,0	4 829	37,1	- 7,2
Hrubieszów (gmina wiejska)	10 033	38,7	9 231	35,6	- 8,0
Hrubieszów (gmina miejska)	17 735	536,9	16 191	490,2	- 8,7
Mircze	7 121	30,3	6 266	26,7	- 12,6
Trzeszczany	4 164	46,1	3 765	41,7	- 9,6
Uchanie	4 577	37,9	4 117	34,1	- 10,0
Werbkowice	9 411	50,3	8 498	45,4	- 9,7
powiat Hrubieszowski	63 117	50,2	58 093	45,3	- 8,0

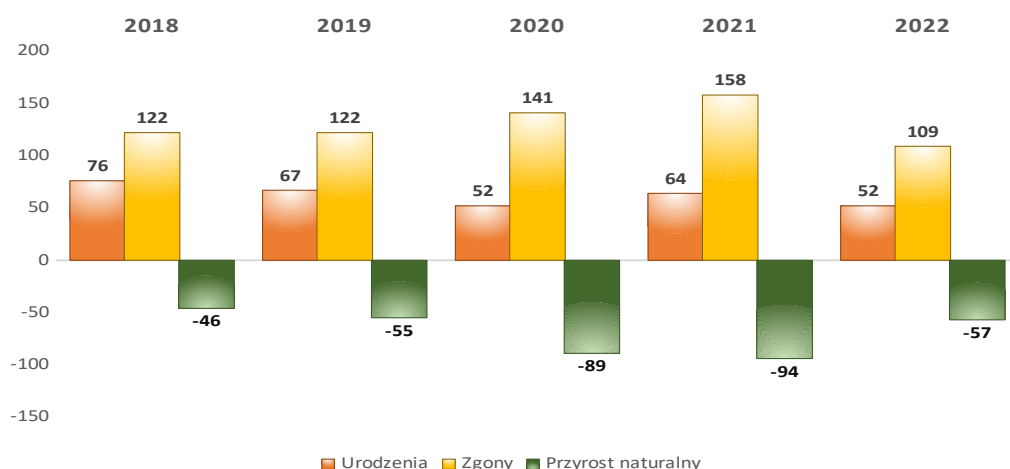
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Na przestrzeni lat 2018-2022, we wszystkich gminach powiatu hrubieszowskiego można zauważyć tendencję spadkową, jeśli chodzi o liczbę mieszkańców. Najwięcej mieszkańców, biorąc pod uwagę spadek procentowy w przeciągu 5 lat od 2018 do 2022, ubyło w gminie Dołhobyczów, tj. 757 osoby (spadek liczby mieszkańców o 13,9 %) natomiast, natomiast najmniej w gminie Horodło – 374 osób (spadek o 7,2 %).

Ruch naturalny ludności i wynikający z niego przyrost naturalny, który definiuje różnicę między liczbą urodzeń a zgonów na danym obszarze, jest jednym z kluczowych czynników wpływających na zmianę liczby ludności. W 2022 roku na terenie gminy Werbkowice liczba urodzeń wyniosła 52, natomiast liczba zgonów 109, w związku z czym wartość przyrostu naturalnego wyniosła -57. W przedziale ostatnich 5 lat, sytuacja przedstawiała się najgorzej

w 2020 i 2021 roku, kiedy to ujemny przyrost naturalny wyniósł odpowiednio -89 i -94, co zostało przedstawione na poniższym wykresie.

Wykres 1 Liczba urodzeń i zgonów oraz przyrost naturalny w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

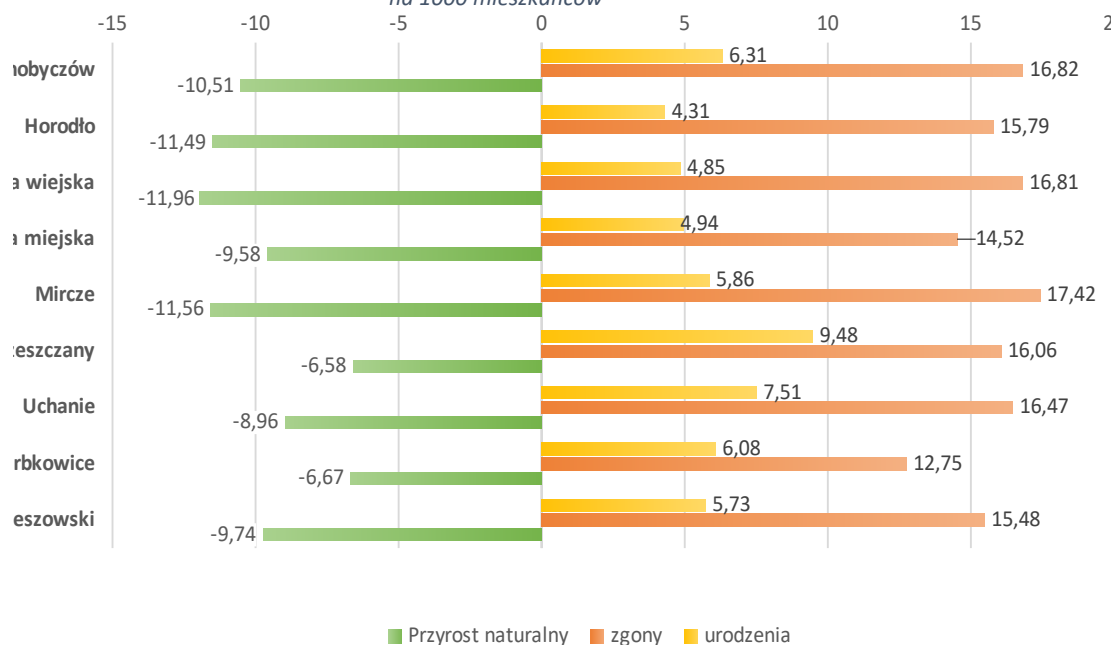

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Biorąc pod uwagę wskaźnik przyrostu naturalnego w całym powiecie hrubieszowskim na 1000 mieszkańców, gmina Werbkowice wykazała się wielkością większą niż dla całego powiatu, plasując się na drugim miejscu po gminie Trzeszczany, odznaczając się jednocześnie najmniejszym wskaźnikiem zgonów na 1000 mieszkańców.

Wykres poniżej prezentuje liczbę urodzeń, zgonów oraz przyrost naturalny w 2022 roku na 1000 mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego, w mieście Hrubieszów oraz dla całego powiatu.

Wykres 2 Liczba urodzeń, zgonów oraz przyrost naturalny na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w roku 2022 na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

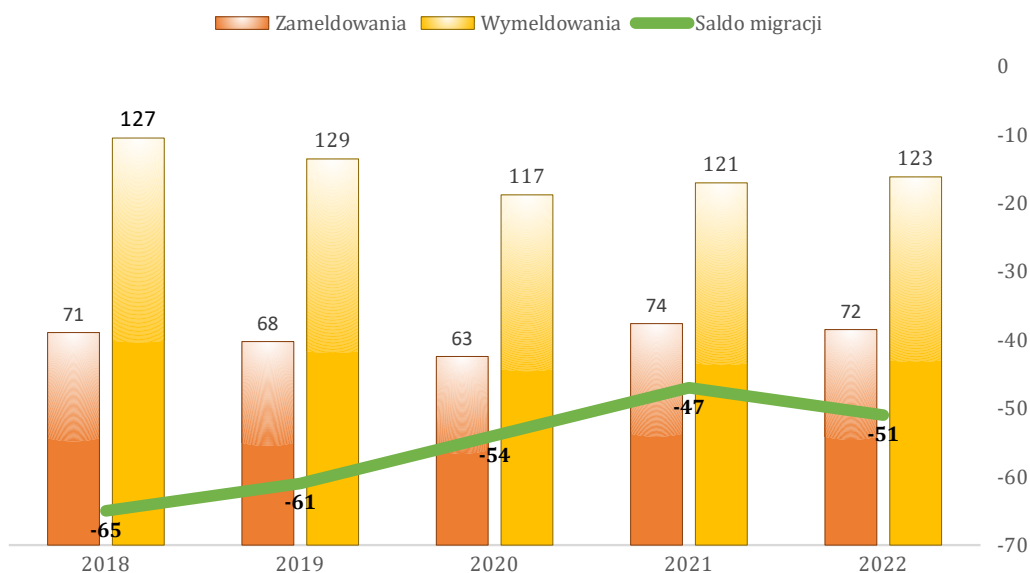
Migracje ludności mają istotny wpływ na demograficzne procesy na konkretnym obszarze. Migracja to przemieszczanie się ludzi z intencją zmiany miejsca zamieszkania. W zależności od kierunku, możemy podzielić migracje na wewnętrzne, odbywające się w obrębie jednego kraju oraz zagraniczne, polegające na przeprowadzce do innego kraju. Różne są również przyczyny migracji, co pozwala na wyodrębnienie takich typów jak migracje ekonomiczne, które są zazwyczaj związane z pracą zawodową, migracje edukacyjne, które zwykle są efektem decyzji o podjęciu studiów, a także migracje społeczne, często spowodowane chęcią zmiany otoczenia.

Migracje na danym obszarze kwantyfikuje się poprzez obliczenie różnicy między liczbą osób, które zameldowały się na tym obszarze, i tymi, które się stamtąd wymeldowały. Ta różnica jest nazywana saldem migracji.

W roku 2022, w gminie Werbkowice odnotowano 72 zameldowania oraz 123 wymeldowania, a na saldo migracji wyniosło -51. Oznacza to, że więcej osób opuściło gminę niż się w niej zameldowało. Analizując dane z lat 2018-2022, obserwuje się, że saldo migracji w gminie Werbkowice stale przyjmowało wartości ujemne. Od roku 2018 zauważalne jest nieznaczne spowolnienie tego trendu, co może wskazywać na nieco stabilniejszą sytuację demograficzną.

Analizując trendy przyrostu naturalnego oraz salda migracji, można wnioskować, iż oba te wskaźniki mają wpływ na liczbę ludności i przyczyniają się do systematycznego spadku liczby mieszkańców gminy Werbkowice. Liczbę zameldowań i wymeldowań ogółem w gminie Werbkowice oraz saldo migracji na przestrzeni lat 2018-2022 przedstawia poniższy wykres.

Wykres 3 Liczba zameldowań i wymeldowań ogółem oraz saldo migracji w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

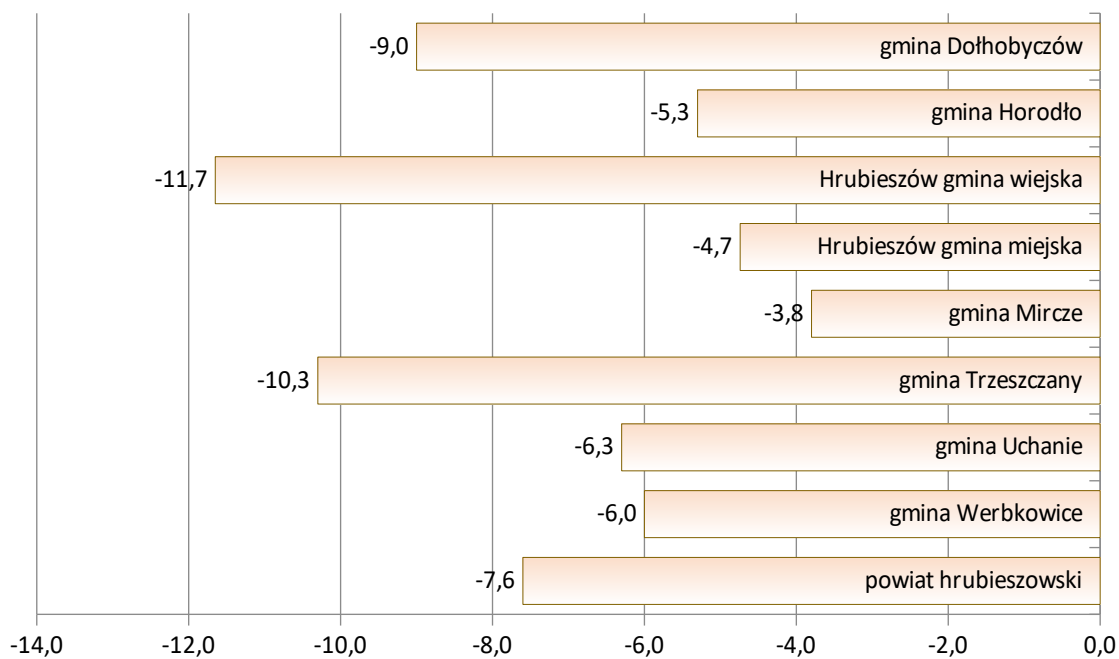
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Ujemne saldo migracji ma istotny wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą oraz potencjał demograficzny gminy. Szczególnym problemem jest odpływ ludzi młodych, wykształconych, aktywnych i innowacyjnych, co przyczynia się do zmniejszenia potencjalnych zasobów pracy oraz obniżenia ich jakości. Warto zauważyć, że we wszystkich gminach powiatu hrubieszowskiego odnotowano ujemne saldo migracji w 2022 roku, przy czym najmniejszą

wartość tego wskaźnika zanotowano w gminie Mircze a największe w gminie wiejskiej Hrubieszów. Gmina Werbkowice uplasowała się na 4 miejscu ze wskaźnikiem 6,0, który jest mniejszy od wartości dla całego powiatu.

Poniższy wykres przedstawia liczbę zameldowań, wymeldowań oraz saldo migracji na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.

Wykres 4 saldo migracji na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w roku 2022 na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Analiza struktury wiekowej mieszkańców gminy Werbkowice, oparta na danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) z lat 2018 i 2022, ukazuje dynamiczne zmiany w demografii tego obszaru na przestrzeni tych czterech lat.

Na podstawie ukazanych danych, obserwujemy spadek udziału osób w wieku produkcyjnym w liczbie ludności ogółem o 3,7 %. Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, czyli do 17 roku życia - grupy, które jeszcze nie osiągnęły zdolności do pracy - zmniejszyła się o 125, wraz ze wzrostem w liczbie mieszkańców ogółem o 0,3 %. W tym samym okresie liczba osób w wieku produkcyjnym, która obejmuje mężczyzn w wieku od 18 do 64 lat i kobiety w wieku od 18 do 59 lat, wzrosła o 93 osoby, zwiększając swój udział w populacji gminy o 3,4 %.

Strukturę wiekową mieszkańców gminy Werbkowice według trzech grup wiekowych w roku 2018 i 2022 przedstawiają poniższa tabela oraz wykres.

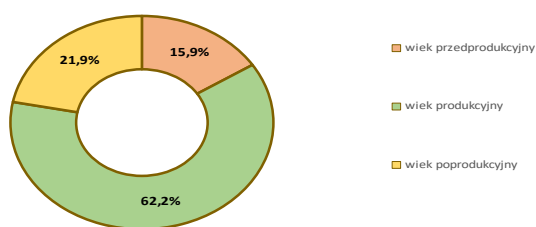
Tabela 3 Struktura mieszkańców gminy Werbkowice według trzech grup wiekowych w 2018 oraz 2022 roku

Grupa wiekowa	2018		2022	
	Ilość mieszkańców	% ogółu mieszkańców	Ilość mieszkańców	% ogółu mieszkańców
Wiek przedprodukcyjny	1 500	15,9	1 375	16,2
Wiek produkcyjny	5 852	62,2	4 971	58,5
Wiek poprodukcyjny	2 059	21,9	2 152	25,3
Razem	9 411	100	8 498	100

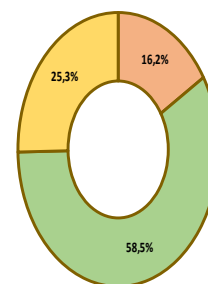
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 5 Struktura mieszkańców gminy Werbkowice według trzech grup wiekowych w 2018 oraz 2022 roku

2017

2021

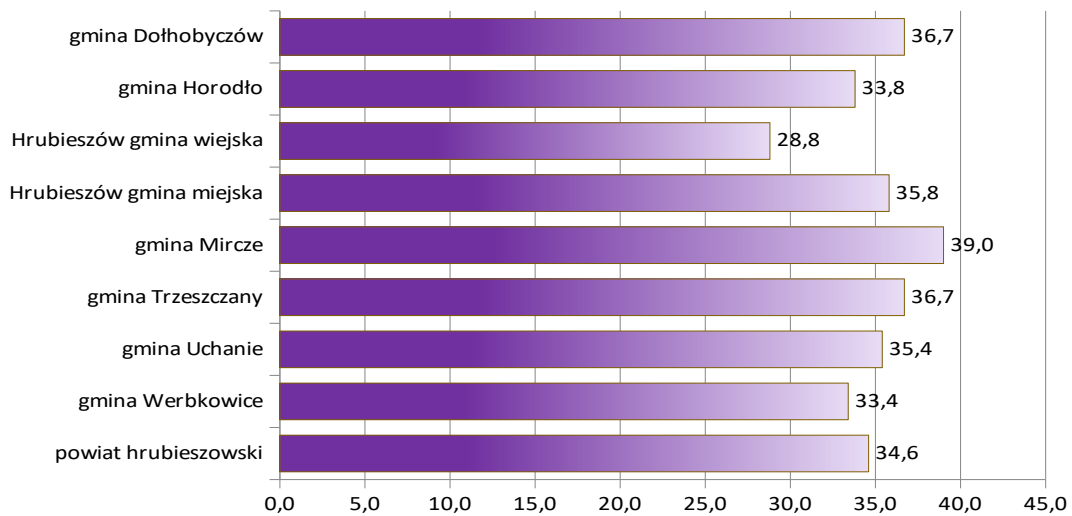

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Biorąc pod uwagę współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (65 i więcej lat) w gminie Werbkowice w 2021 roku kształtował się on na poziomie 32,2 osób, co było drugim najniższym wynikiem w powiecie hrubieszowskim i niewiele poniżej średniej dla powiatu. Na tle województwa wskaźnik ten był wyższy, gdzie współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wynosi 30,4.

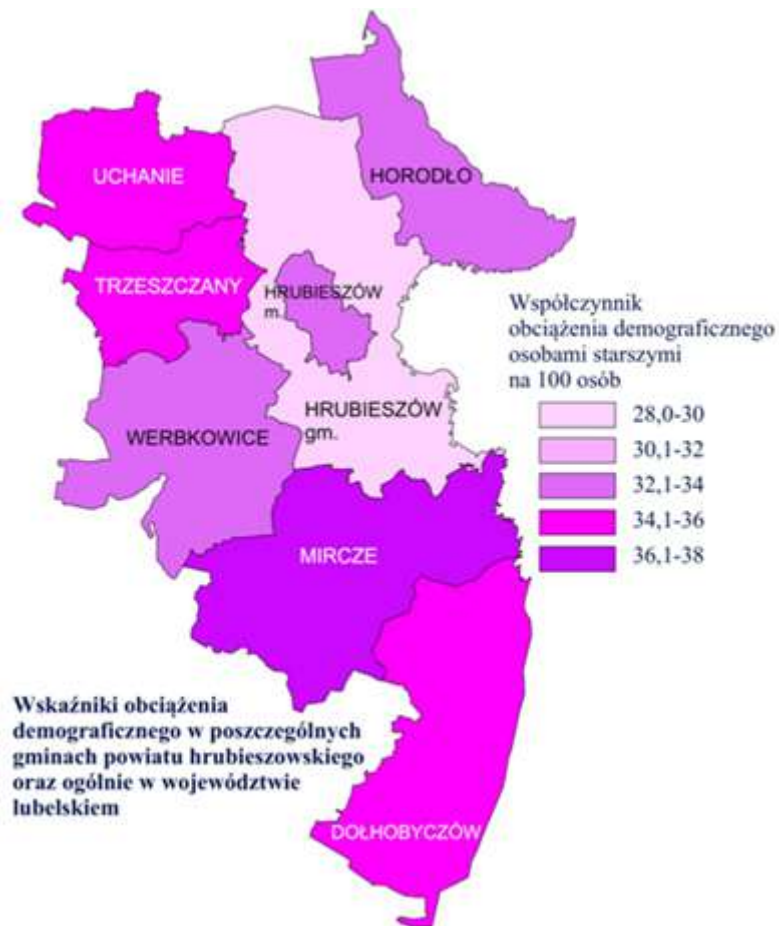
Wartość współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi w populacji ogółem w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2021 przedstawia poniższa mapa.

Wykres 6 Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 4 Współczynnik obciążenia demograficznego w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

W 2017 roku Główny Urząd Statystyczny (GUS) przedstawił eksperymentalne opracowanie zatytułowane „Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030”. Jako punkt wyjścia dla prognozy przyjęto stan ludności na dzień 31 grudnia 2016 roku.

Ze względu na skomplikowaną naturę procesów demograficznych, które są pod wpływem wielu trudnych do przewidzenia czynników, takich jak warunki społeczne, ekonomiczne czy zdrowotne, mogą występować rozbieżności między prognozą a rzeczywistymi danymi uzyskanymi w badaniach demograficznych czy wynikami bilansów ludności. Wszystko to, co wpływa na indywidualne decyzje ludzi, na przykład o założeniu rodziny, migracji itp., wpływa także na zmienność procesów demograficznych. Niemniej jednak, głównym celem opracowania tej prognozy jest zidentyfikowanie przyszłych trendów w rozwoju demograficznym, a także potencjalnych zagrożeń, które mogą wymagać interwencji ze strony odpowiednich instytucji społecznych. Chociaż prognozy nie zawsze są doskonałe, pomagają nam lepiej zrozumieć kierunek, w którym może zmierzać nasza społeczność, i jak możemy lepiej reagować na te zmiany.

Dane dotyczące prognozy ludności gminy Werbkowice do 2030 roku wskazują na zdecydowaną tendencję spadkową w liczbie jej mieszkańców od roku 2017. Jednocześnie obserwuje się wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Analiza danych z lat 2017-2021 potwierdza ten negatywny trend demograficzny, wyrażający się zarówno w spadku liczby mieszkańców, jak i w procesie starzenia się społeczeństwa.

Takie przemiany demograficzne mogą mieć poważne konsekwencje dla społeczności i mogą wymagać proaktywnych działań ze strony samorządu. Celem takich działań powinno być odwrócenie obecnego trendu, aby zapewnić długoterminową stabilność oraz poprawić czynniki demograficzne.

Może to obejmować strategie związane z promowaniem zdrowego stylu życia, inwestycje w usługi społeczne, a także promocję gminy jako atrakcyjnego miejsca do życia dla młodych rodzin i osób aktywnych zawodowo.

Dane dotyczące prognozowanej liczby ludności według ekonomicznych grup wiekowych na przestrzeni lat 2017-2030 oraz ruchu naturalnego i wędrownego w tym okresie w gminie Werbkowice, przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 4 Prognoza ludności gminy Werbkowice na lata 2017-2030

Rok	Liczba ludności ogółem	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym
2017	9 541	1 572	5 906	2 063
2018	9 454	1 549	5 820	2 085
2019	9 365	1 511	5 726	2 128
2020	9 279	1 502	5 600	2 177
2021	9 193	1 487	5 489	2 217
2022	9 107	1 470	5 392	2 245
2023	9 022	1 453	5 300	2 269
2024	8 940	1 432	5 216	2 292

2025	8 853	1 394	5 129	2 330
2026	8 768	1 362	5 051	2 355
2027	8 680	1 338	4 985	2 357
2028	8 591	1 314	4 917	2 360
2029	8 504	1 282	4 834	2 388
2030	8 415	1 244	4 766	2 405

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego - Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne)

Tabela 5 Ruch naturalny i wędrówkowy w gminie Werbkowice w latach 2017-2030

Rok	Ruch naturalny			Migracje wewnętrzne na pobyt stały		
	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny	Napływ	Odływ	Saldo
2017	77	108	-31	65	122	-57
2018	79	108	-29	65	121	-56
2019	79	109	-30	61	119	-58
2020	80	108	-28	61	118	-57
2021	79	108	-29	60	116	-56
2022	78	108	-30	59	114	-55
2023	77	107	-30	58	112	-54
2024	75	103	-28	57	110	-53
2025	72	104	-32	55	109	-54
2026	72	104	-32	55	107	-52
2027	69	105	-36	55	106	-51
2028	66	104	-38	54	104	-50
2029	65	103	-38	54	103	-49
2030	63	103	-40	53	102	-49

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego - Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne)

5.2.2 Edukacja i wychowanie

Edukacja i wychowanie są niezmiernie istotne w społeczności, odgrywając kluczową rolę w formowaniu kapitału ludzkiego, co ma zasadnicze znaczenie dla potencjalnego rozwoju społeczeństwa. Jakość tego kapitału, na którą znacząco wpływa system edukacyjny, ma fundamentalne znaczenie dla takich aspektów jak rynek pracy.

Realizacja zbiorowych potrzeb mieszkańców w zakresie edukacji publicznej jest zadaniem statutowym gminy, które wiąże się z koniecznością alokacji znacznej części budżetu na

realizację celów edukacyjnych. Wydatki związane z edukacją stanowią istotną część budżetu każdej jednostki samorządu terytorialnego, co podkreśla priorytetową rolę tego obszaru dla społeczności lokalnej.

Instytucjonalne formy opieki nad najmłodszymi odgrywają kluczową rolę w wychowaniu dzieci. Wśród takich form dla dzieci do lat trzech, wymienić można żłobki oraz kluby dziecięce, które pełnią funkcje opiekuńcze, wychowawcze i edukacyjne. Korzystanie z tych placówek posiada również korzystny wpływ na rynek pracy, umożliwiając rodzicom aktywność zawodową. W wielu gminach brak dostępu do miejsc opieki dla dzieci do lat 3 skutkuje domowym zajmowaniem się dziećmi kosztem własnej kariery, co ma niekorzystny wpływ na rynek pracy.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, na koniec 2022 roku w gminie Werbkowice zarejestrowanych było tylko 231 dzieci do lat trzech. Aktualnie nie funkcjonują tu żadne żłobki czy kluby dziecięce. Jednak, po określeniu lokalnego zapotrzebowania, mogłyby być podjęte kroki w celu utworzenia klubu dziecięcego.

Przedszkolne wychowanie odbywa się w placówkach przedszkolnych, takich jak przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego czy punkty przedszkolne. Wychowanie to ma na celu opiekę nad dziećmi, wspieranie ich indywidualnego rozwoju i realizację podstawy programowej, obejmując dzieci od 3 do 6 roku życia.

Tabela 6 Wykaz placówek edukacyjnych na terenie gminy Werbkowice

Lp.	Organ prowadzący	Typ / organizacja	Nazwa szkoły / skład
1	Gmina Werbkowice	szkoła podstawowa w zespole szkolno-przedszkolnym	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Werbkowicach Szkoła Podstawowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Werbkowicach
2	Gmina Werbkowice	przedszkole w zespole szkolno-przedszkolnym	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Werbkowicach Przedszkole Samorządowe "Bajka" w Werbkowicach
3	Gmina Werbkowice	szkoła podstawowa z oddziałem przedszkolnym	Szkoła Podstawowa im. s. Wandy Longiny Trudzińskiej i siedmiu wychowanków w Sahryniu
5	Stowarzyszenie Edukacyjne na Rzecz Rozwoju i Promocji Wsi Podhorce	szkoła podstawowa z oddziałem przedszkolnym	Publiczna Szkoła Podstawowa im. Papieża Jana Pawła II w Podhorcach
		punkt przedszkolny	Publiczny Punkt Przedszkolny w Podhorcach
6	Stowarzyszenie „Przyjazna Szkoła w Malicach”	szkoła podstawowa z oddziałem przedszkolnym	Publiczna Szkoła Podstawowa im. Armii Krajowej w Malicach
7	Stowarzyszenie „Edukacja i Rozwój Wsi Hostynne, Hostynne Kolonia, Łotów, Dobromierzyce”	szkoła podstawowa z oddziałem przedszkolnym	Publiczna Szkoła Podstawowa im. 30 Pułku Strzelców Kaniowskich i AK w Hostynnem Kolonii
		punkt przedszkolny	Publiczny Punkt Przedszkolny w Hostynnem Kolonii
8	Polskie Stowarzyszenie Na Rzecz Osób	Szkoła Podstawowa Specjalna	Niepubliczna Szkoła Podstawowa Specjalna w Alojzowie

	z niepełnosprawnością	przedszkole specjalne terapeutyczne „Lokomotywa”	
--	-----------------------	--	--

Zgodnie z danymi GUS, na koniec 2022 roku na terenie gminy zameldowanych było 263 dzieci w wieku od 3 do 6 lat, z czego 202 (tj. 76,8 %) objętych było wychowaniem przedszkolnym.

Zorganizowane nauczanie rozpoczyna się od szkolnictwa podstawowego, które stanowi pierwszy etap edukacji. W wyniku reformy oświaty przeprowadzonej w 2017 roku, nauka w szkole podstawowej została przedłużona z 6 do 8 lat. Po jej zakończeniu, uczniowie mogą wybierać między 4-letnim liceum ogólnokształcącym, 5-letnim technikum, 3-letnią szkołą branżową I stopnia oraz 2-letnią szkołą branżową II stopnia.

Na terenie gminy Werbkowice funkcjonują dwie szkoły podstawowe, dla których gmina Werbkowice jest organem prowadzącym – Szkoła Podstawowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Werbkowicach, Zespół Szkolno-Przedszkolny w Werbkowicach, Szkoła Podstawowa im. s. Wandy Longiny Trudzińskiej i siedmiu wychowanków w Sahryniu.

Według danych GUS z 2021 roku, do szkół podstawowych na terenie gminy Werbkowice uczęszczało 591 uczniów, a w stosunku do 2017 roku, liczba uczniów w placówkach zwiększyła się o 39, na co wpływ mogło mieć zlikwidowanie funkcjonującego na terenie gminy gimnazjum i utworzenie VII i VIII klas w szkołach podstawowych.

Dane dotyczące liczby uczniów w placówkach oświatowych na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2017-2021 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 7 Liczba uczniów w placówkach oświatowych na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2017-2021^{)}*

Rodzaj placówki	Liczba uczniów				
	2017	2018	2019	2020	2021
Szkoła podstawowa ogółem	552	633	654	599	591
Gimnazjum	117	54	-	-	-

**) na dzień utworzenia dokumentu brak było danych w bazie BDL*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

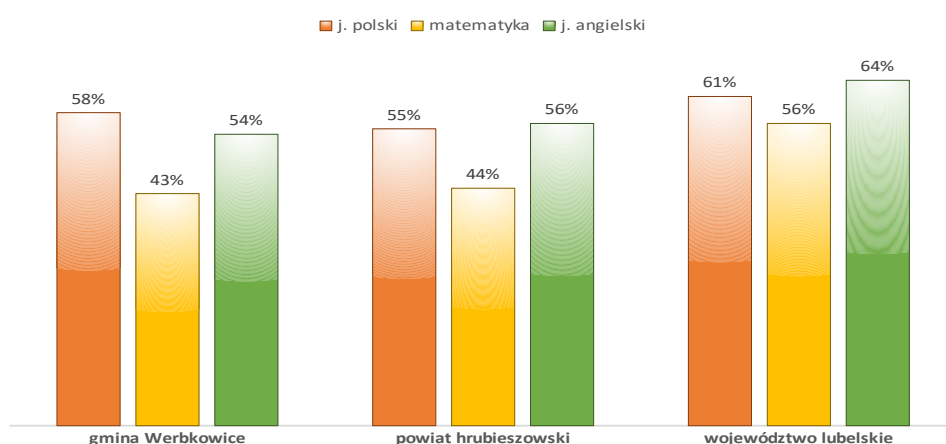
W roku 2023 rozpoczęła się przebudowa obiektów Szkoły Podstawowej w Werbkowicach ze środków Funduszu COVID-19 oraz dofinansowane ze środków Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych. W ramach inwestycji prowadzona jest przebudowa dachu nad budynkiem w postaci nadbudowy dachu nad istniejącym stropodachem, dostosowanie budynku do aktualnie obowiązujących przepisów pożarowych, montaż platformy schodowej dla osób niepełnosprawnych, modernizacja oświetlenia w hali sportowej mająca na celu zmniejszenia zużycia energii elektrycznej oraz modernizacja istniejącej przepompowni wód deszczowych z wymianą fragmentu istniejącego rurociągu kanalizacji deszczowej na nowy.

Ocena jakości nauczania na poziomie szkoły podstawowej często opiera się na wynikach egzaminu ósmoklasisty, który stanowi wymóg zakończenia tej etapu edukacji. Egzamin ten sprawdza wiedzę i umiejętności zgodne z wymaganiami zawartymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego, skupiając się na trzech kluczowych obszarach: języku polskim, matematyce oraz języku obcym nowożytnym.

W 2022 roku, 100 uczniów z gminy Werbkowice przystąpiło do egzaminu ósmoklasisty na omawianym terenie. Średnie wyniki dla gminy prezentowały się następująco: 58% z języka polskiego, 43% z matematyki i 54% z języka angielskiego. Kiedy porównujemy te wyniki ze średnią dla powiatu hrubieszowskiego, zauważamy duże podobieństwo. Natomiast w porównaniu do średnich wyników dla województwa lubelskiego, wyniki z gminy Werbkowice są niższe.

Dane dotyczące wyników procentowych z egzaminów ósmoklasisty w 2022 roku w gminie Werbkowice, w powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 7 Wyniki procentowe z egzaminów ósmoklasisty, przeprowadzonych w 2022 roku w gminie Werbkowice, w powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie

W zakresie kształcenia ponadpodstawowego młodzież uczęszcza przede wszystkim do placówek mieszczących się w mieście Hrubieszów, dojeżdżając do szkół środkami komunikacji publicznej.

5.2.3 Ochrona zdrowia

Dostęp do usług medycznych stanowi kluczowy element wpływający na stan zdrowia i jakość życia mieszkańców gminy. Na mocy ustawy z 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 2561), beneficjenci mają prawo do usług zdrowotnych, które mają na celu promowanie zdrowia, prewencję chorób i urazów, wczesne wykrywanie schorzeń, leczenie i pielęgnację, a także zapobieganie i ograniczanie niepełnosprawności. Wśród innych, mieszkańcy gminy mają prawo do gwarantowanych usług w zakresie podstawowej i ambulatoryjnej opieki specjalistycznej.

Podstawową opiekę zdrowotną dla mieszkańców gminy Werbkowice zapewniają trzy przychodnie lekarskie oraz ośrodek zdrowia, które są częścią Niepublicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej. Obecnie żadna z tych placówek nie podlega samorządowi terytorialnemu.

Dane dotyczące liczby porad lekarskich na terenie gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 8 Dane dotyczące opieki zdrowotnej w gminie Werbkowice w 2018 oraz 2022 roku

Wyszczególnienie	2018	2022

Przychodnie ogółem	5	3
Praktyki lekarskie	1	1
Podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie	45 668	42 685
Apteki i punkty apteczne	4	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Ze względu na brak specjalistycznych usług medycznych, mieszkańcy z terenu gminy Werbkowice korzystają przede wszystkim z placówek medycznych zlokalizowanych w mieście Hrubieszów.

5.2.4 Pomoc społeczna

Zgodnie z ustawą z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268 z późn. zm.), pomoc społeczna stanowi element polityki społecznej państwa, skierowany na wspomaganie osób i rodzin w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami życiowymi, które przekraczają ich własne możliwości i uprawnienia. Celem jest wsparcie jednostek i rodzin w dążeniu do zaspokojenia podstawowych potrzeb oraz zapewnienie godnych warunków życia. Pomoc ta jest udzielana w formie finansowej, rzeczowej oraz usługowej. Kwestie związane z pomocą społeczną stanowią integralną część zadań gminy.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach jest odpowiedzialny za realizację działań związanych z pomocą społeczną na terenie gminy Werbkowice. Ośrodek działa na podstawie wspomnianej wcześniej ustawy o pomocy społecznej, a także na podstawie innych aktów prawnych, takich jak ustawy o:

- wsparciu dla rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- świadczeniach rodzinnych,
- wsparciu dla osób uprawnionych do alimentów,
- pomocy dla kobiet w ciąży i rodzin "Za życiem",
- ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekuna,
- pomocy państwa w wychowywaniu dzieci,
- przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie,
- świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych,
- Karcie Dużej Rodziny,
- ochronie zdrowia psychicznego,
- zatrudnieniu socjalnym,
- dodatku energetycznym.

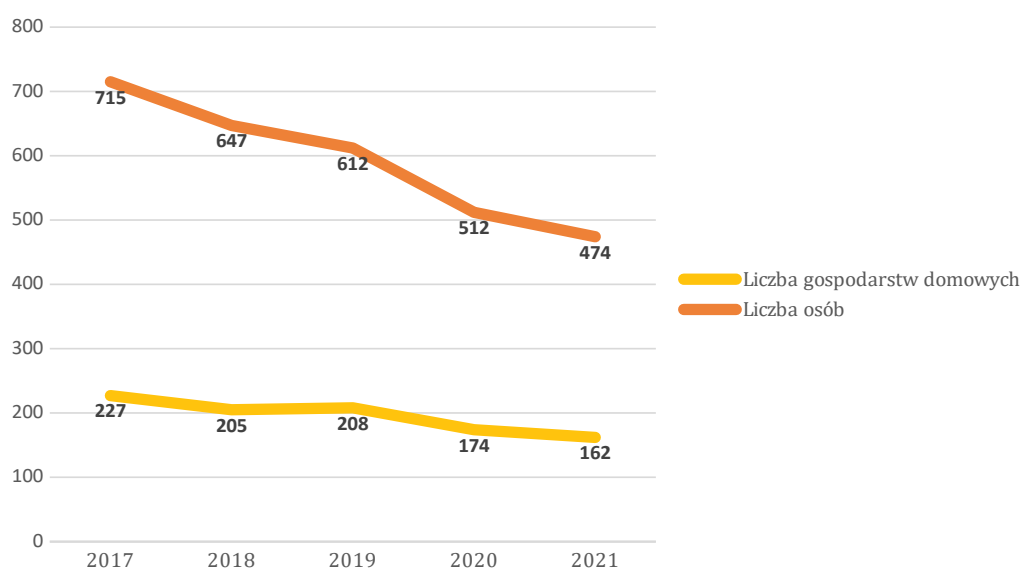
Dodatkowo, ośrodek realizuje zadania wynikające z przepisów prawnych dotyczących ostony socjalnej i polityki społecznej, w tym polityki prorodzinnej.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach udziela pomocy pieniężnej i niepieniężnej, tj. tzw. środowiskowej pomocy społecznej, osobom mającym problemy z samodzielnym funkcjonowaniem w środowisku. Prawo do świadczeń pieniężnych w ramach społecznej przysługuje osobom i rodzinom, których dochód nie przekracza określonego w przepisach kryterium dochodowego. Od dnia 1 stycznia 2022 r. kwota kryterium dochodowego wynosi dla osoby samotnie gospodarującej 776 zł, a dla osoby w rodzinie 600 zł. Poprzednio obowiązujące kryterium od 1 października 2018 r. do 31 grudnia 2021 r. wynosiło odpowiednio 701 i 528 zł.

Wsparcie udzielane mieszkańcom na poziomie lokalnym przez ośrodki pomocy społecznej jest określane mianem środowiskowej pomocy społecznej. Odbiorcami tej formy pomocy są wszyscy członkowie gospodarstw domowych, którzy co najmniej raz w roku skorzystali z jakiegokolwiek formy wsparcia oferowanego przez ośrodki pomocy społecznej, jak również osoby bezdomne korzystające z pomocy na poziomie gminy. Stopień wykorzystania środowiskowej pomocy społecznej jest miarą udziału beneficjentów tej pomocy w ogólnej liczbie ludności, co pozwala na ocenę rozmiaru problemu w tym zakresie.

Liczbę gospodarstw domowych i osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Werbkowice w latach 2017-2021, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 8 Liczba gospodarstw domowych oraz osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Werbkowice w latach 2017-2021^{*)}

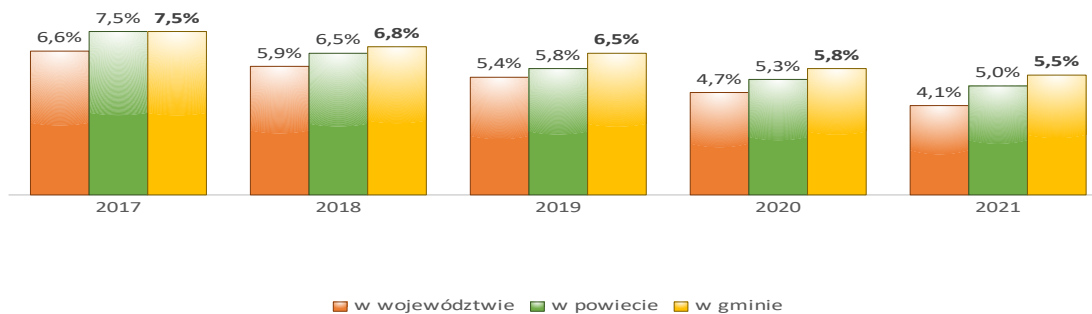

^{*)} brak danych za rok 2022 w dniu opracowywania dokumentu w bazie BDL

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Z analizy przedstawionego wykresu wynika, że w latach 2017-2021 nastąpił istotny spadek liczby rodzin oraz osób korzystających z wsparcia Ośrodka. Może to wskazywać na poprawę sytuacji rodzin, które dotychczas korzystały z pomocy społecznej. Wpływ na ten trend mógł mieć wprowadzenie programu "Rodzina 500+", jak również wzrost minimalnego wynagrodzenia oraz minimalnej wysokości emerytur i rent. Taka tendencja jest obecna nie tylko na terenie gminy, ale również w całym powiecie hrubieszowskim oraz województwie lubelskim. Poniższy wykres ilustruje udział osób korzystających z pomocy społecznej w całkowitej populacji.

Wykres 9 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem na przestrzeni lat 2017-2021 w województwie lubelskim, powiecie hrubieszowskim oraz gminie Werbkowice^{*)}

**) brak danych za rok 2022 w dniu opracowywania dokumentu w bazie BDL*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

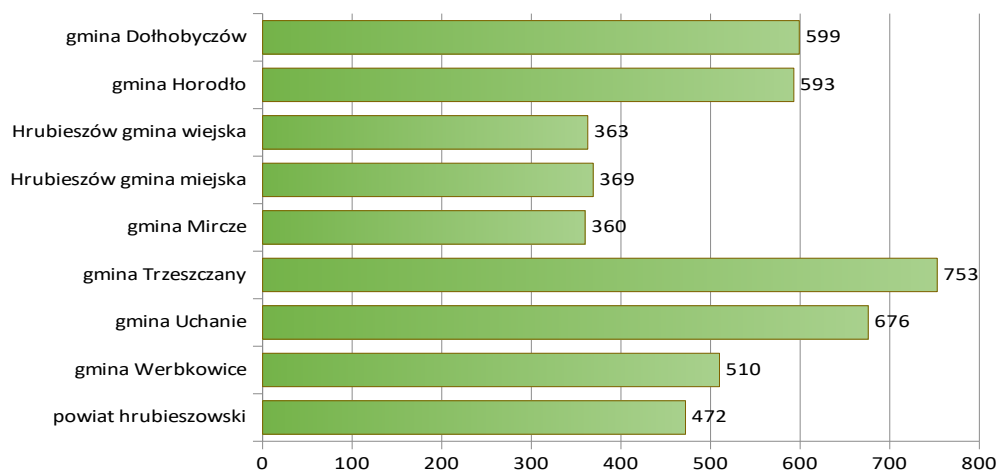
Jak wskazuje powyższy wykres, na przestrzeni lat 2017-2021 udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w gminie Werbkowice systematycznie spadał, a w latach 2018-2021 kształtował się on powyżej średniej dla powiatu i województwa. Jedynie w roku 2017 wskaźnik w gminie był na tym samym poziomie co w powiecie w powiecie.

Analizując z kolei wskaźnik dotyczący beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego, w gminie Werbkowice w 2022 roku na 10 tysięcy mieszkańców, środowiskową pomoc społeczną otrzymywało 510 osób.

Z punktu widzenia całego powiatu hrubieszowskiego, gdzie średnia dla wszystkich gmin wynosiła 472 beneficjentów na 10 tys. mieszkańców, gmina Werbkowice ma nieco wyższą liczbę beneficjentów. Jednak w porównaniu do województwa lubelskiego, gdzie średnia liczba beneficjentów na 10 tys. mieszkańców wynosi 472, gmina Werbkowice ma znacznie wyższą liczbę beneficjentów. Wskazuje to, że na tle całego województwa, gmina Werbkowice boryka się z większymi problemami społecznymi, które wymagają udzielania środowiskowej pomocy społecznej. Na koniec warto zauważyć, że nie jest to najwyższa liczba beneficjentów w porównaniu do innych gmin w powiecie - najwięcej beneficjentów jest w gminie Trzeszczany (753 na 10 tys. mieszkańców), a najmniej w gminie Mircze (363 na 10 tys. mieszkańców). Może to sugerować, że sytuacja społeczna w Werbkowicach, mimo że gorsza niż średnia wojewódzka, nie jest najgorsza w kontekście całego powiatu.

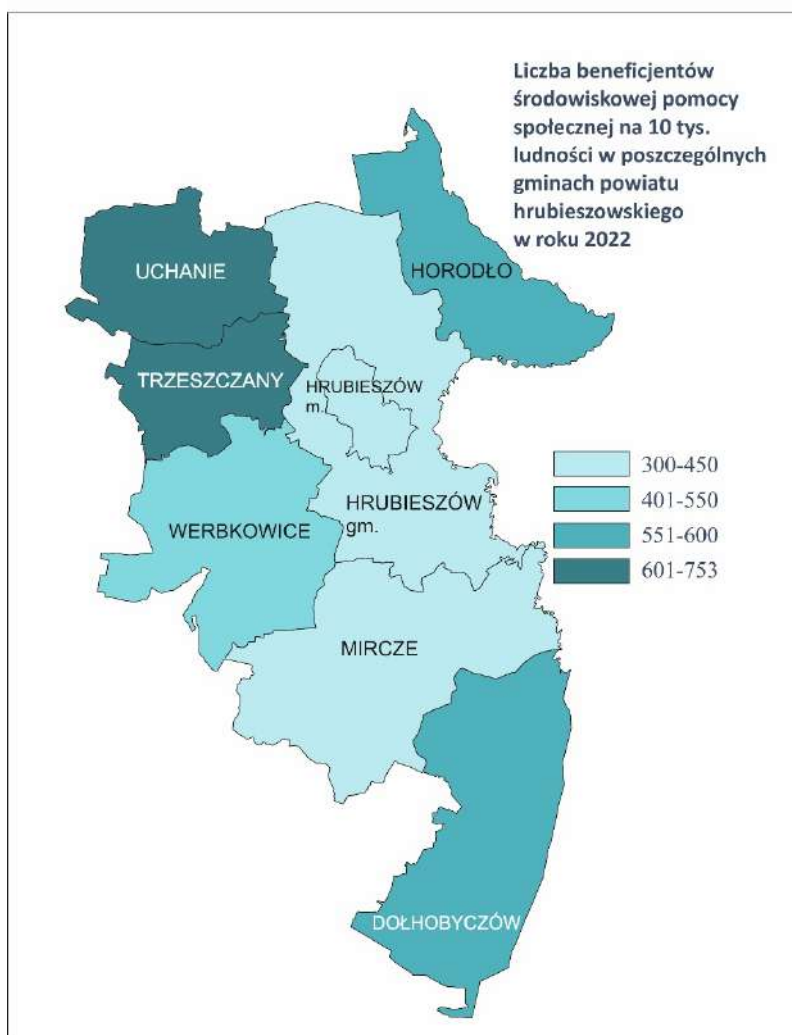
Dane dotyczące wartości wskaźnika liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2022, przedstawia poniższy wykres i mapa.

Wykres 10 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 5 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach realizuje również świadczenia rodzinne, którymi są:

- zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego;
- świadczenia opiekuńcze: zasiłek pielęgnacyjny, specjalny zasiłek opiekuńczy oraz świadczenie pielęgnacyjne;
- jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka;
- świadczenie rodzicielskie.

Liczbę korzystających ze świadczeń rodzinnych oraz kwoty wypłacanych świadczeń w gminie Werbkowice w latach 2017-2021, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 9 Liczba korzystających ze świadczeń rodzinnych na terenie gminy Werbkowice oraz kwoty wypłacanych świadczeń w latach 2017-2021^{)}*

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci	384	355	333	301	249
Dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny - ogółem	748	689	657	605	517
Dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny	674	631	609	558	480
Udział dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku w %	42,4	41,4	40,9	37,3	33,1
Kwota świadczeń rodzinnych ogółem w tys. zł	2 907	2 861	3 177	3 340	3 097
Kwota zasiłków rodzinnych (wraz z dodatkami) w tys. zł	1 518	1 379	1 306	1 241	1 080
Kwota zasiłków pielęgnacyjnych w tys. zł	328	345	455	510	489

**) brak danych za rok 2022 w dniu opracowywania dokumentu w bazie BDL*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Analizując przedstawione dane, dostrzegamy wyraźny, 35,16-procentowy spadek liczby rodzin korzystających z zasiłków rodzinnych dla dzieci, co wiąże się równocześnie z 30,88-procentowym spadkiem liczby dzieci objętych tymi zasiłkami. Jest to szczególnie widoczne, gdy przyglądamy się wskaźnikowi ilustrującemu udział dzieci do 17. roku życia, które są objęte zasiłkiem rodzinnym, w całkowitej populacji dzieci w tym przedziale wiekowym. W roku 2021 udział ten wyniósł 33,1%, podczas gdy w 2017 roku było to 42,4%. Ta znacząca zmiana może być interpretowana jako pozytywne zjawisko, sugerujące poprawę sytuacji życiowej rodzin. Wpływ na to mogło mieć wprowadzenie programu „Rodzina 500+”, jak również wzrost minimalnych wynagrodzeń, co było również obserwowane w przypadku beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej.

Jeśli chodzi o sumy wypłacanych świadczeń rodzinnych, to na przestrzeni lat 2017-2021 obserwujemy ich wzrost o 190 tys. zł. W tym samym okresie zauważamy jednak spadek kwoty wypłacanych zasiłków rodzinnych wraz z dodatkami - o 438 tys. zł. Z drugiej strony, kwota zasiłków pielęgnacyjnych znacząco wzrosła - o 161 tys. zł.

W 2021 r. na terenie gminy Werbkowice nie funkcjonowały placówki stacjonarnej pomocy społecznej, a osoby, które wymagały wsparcia tego typu placówek, korzystały z nich na terenie innych gmin. Natomiast w zakresie infrastruktury społecznej przeznaczonej dla osób starszych, na terenie gminy od 2020 roku funkcjonuje Klub Seniora+ „Nasza Jesień”, działający przy Gminnym Ośrodku Kultury w Werbkowicach, w którym aktywnie działają osoby po 60 roku życia. W Klubie prowadzone są dla Seniorów animacje czasu wolnego, mające na celu uczenie ich zagospodarowania go w sposób korzystny dla ich zdrowia i dobrego samopoczucia.

Na terenie miejscowości Werbkowice działa punkt informacyjno–konsultacyjny, który świadczy usługi w zakresie pomocy osobom uzależnionym od alkoholu i innych środków odurzających oraz ich rodzinom dodatkowo pomoc udzielana jest również w zakresie osób, które doświadczają przemocy domowej. Punkt informacyjno-konsultacyjny czynny jest w każdy czwartek w godz. 13:00 – 17:00 na terenie Hali Sportowej w Werbkowicach ul. Mickiewicza.

5.2.5 Kultura i sport

Kultura

Kultura odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu jakości życia, kierując dynamiką relacji społecznych oraz wspomagając w zaspokajaniu indywidualnych potrzeb niematerialnych. Nie jest to jednak statyczny proces - kultura musi być ciągle rozwijana i dostosowywana do dynamicznie zmieniającego się świata. W kontekście rozwoju kulturalnego, istotną rolę odgrywa dobrze funkcjonująca infrastruktura kulturalna, obejmująca takie elementy jak biblioteki, centra kultury, muzea, teatry czy kina.

Infrastruktura kulturalna służy nie tylko jako przestrzeń, w której kultura jest konsumowana, ale także jako miejsce, w którym jest tworzona i kształtowana. Stanowi ona platformę dla różnych działań artystycznych i kreatywnych, promuje edukację i uczenie się przez całe życie, oraz wspiera społeczność w procesie budowania i utrzymania tożsamości kulturowej.

Prowadzenie działalności kulturalnej jest jednym z kluczowych zadań samorządu gminnego, mającego charakter obowiązkowy. W ramach tej odpowiedzialności, gmina musi stworzyć odpowiednie warunki do rozwoju kultury na swoim terenie, zarówno poprzez utrzymanie istniejącej infrastruktury kulturalnej, jak i inwestowanie w nowe projekty. Często obejmuje to również organizację i wspieranie różnych wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwale, koncerty, wystawy czy warsztaty artystyczne, które stwarzają okazje do społecznej interakcji, promują twórczość lokalną i wzbogacają życie kulturalne społeczności.

W gminie Werbkowice działalność kulturalną w głównej mierze prowadzi Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach, w skład którego wchodzi Gminna Biblioteka Publiczna. Od momentu powstania, misją Ośrodka jest inicjowanie, organizowanie i koordynowanie rozmaitych wydarzeń z dziedziny kultury i sztuki. Priorytetem dla Ośrodka jest także pielęgnowanie lokalnego dziedzictwa kulturalnego i wspieranie miejscowych twórców artystycznych. Siedziba tej instytucji mieści się w Werbkowicach, warte odnotowania jest inwestycja dokonana w ostatnich latach w postaci remontu amfiteatru, który jest nie tylko miejscem organizacji różnego rodzaju wydarzeń kulturalnych, ale również wraz z pobliskim parkiem jest miejscem odpoczynku i rekreacji.

Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach (zwany dalej GOK) oferuje szereg zajęć dedykowanych dla dzieci, młodzieży i dorosłych z terenu gminy Werbkowice. Wśród nich można znaleźć takie dziedziny jak sztuki plastyczne, sport, teatr, rękodzieło, taniec, muzyka oraz promowanie czytelnictwa.

Większość zajęć jest prowadzona bezpłatnie, oprócz zajęć, GOK organizuje wiele wydarzeń w formie wykładów, prelekcji, spektakli, wernisaży, wystaw, spotkań, koncertów oraz warsztatów.

Kulturowe atrakcje gminy Werbkowice koncentrują się na różnorodnych wydarzeniach i inicjatywach. Wiele z nich posiada ugruntowaną reputację i zasięg wykraczający poza lokalne ramy, co czyni je atrakcyjnymi produktami turystycznymi. Do takich zaliczamy:

1. Dni Werbkowic i Dzień Cukrownika (lipiec): Jedno- lub dwudniowe masowe wydarzenie obejmujące serię koncertów, pokazów i innych wydarzeń artystyczno-rozrywkowych. Na imprezie prezentowane są również tradycyjne produkty Ziemi Werbkowickiej przygotowane przez Koło Gospodyń Wiejskich oraz Klub Seniora z Werbkowic.

2. Wojewódzki Festiwal Kapel Ulicznych i Podwórkowych (czerwiec): Konkursowy festiwal prezentujący repertuar charakterystyczny dla kapel ulicznych i podwórkowych, reprezentujących tzw. miejski folk.

3. Międzypowiatowy Festiwal Pieśni i Piosenki Maryjnej dla Młodzieży (maj): Festiwal odbywa się w Starym Kościele Parafii Świętego Michała Archanioła w Werbkowicach i prezentuje pieśni religijne w formie wokalnoinstrumentalnej.

4. Międzypowiatowy Festiwal Pieśni i Piosenki Maryjnej (maj): Wokalnoinstrumentalny festiwal w formie konkursu, prezentujący pieśni maryjne dla zespołów śpiewaczych.

5. Międzypowiatowy Festiwal Zespołów Śpiewaczych (listopad): Festiwal promujący i prezentujący ludową twórczość zespołów, w tym duetów i solistów, z różnych powiatów.

6. Spotkania kabaretowe w Werbkowicach (luty): Przegląd kabaretów odbywający się w formie konkursu.

7. Dożynki (sołectkie i gminne) (wrzesień): Wydarzenie o charakterze religijno-świeckim, będące ludowym świętem związanym z obrzędami dziękczynnymi. W programie znajdują się występy zespołów ludowych, pokazy, degustacja potraw i inne atrakcje.

8. Nasza Wigilia (grudzień): Uroczystość opłatkowa z udziałem mieszkańców całej gminy, obejmująca wspólną modlitwę, kolędowanie, część artystyczną, a także przygotowanie tradycyjnych potraw wigilijnych przez Koło Gospodyń Wiejskich i Klub Seniora.

Dzięki bogatej i zróżnicowanej ofercie, skierowanej zarówno do mieszkańców gminy jak i odwiedzających turystów, Gminny Ośrodek Kultury (GOK) zyskał pozytywne uznanie nie tylko lokalnie, ale również w gminach ościennych. Na ten wysoki prestiż wpływa także jego nieustająca aktywność. W ramach swojej działalności, Gminny Ośrodek Kultury (GOK) promuje również inicjatywy związane z propagowaniem regionalnych tradycji kulinarnej. Wśród produktów, które znajdują się w centrum tych działań, znajdują się produkty wpisane na Listę Produktów Tradycyjnych, prowadzoną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi: ciasto staropolskie, podhoreckie, ćwikła z Werbkowic, warzonka kryształówka kaczka faszerowana kaszą z Wilkowa oraz werbkowickie placki z soczewicy.

Przy GOK działają również: Grupa teatralna Dziarskie Babki, Klub Seniora, Zespół Górzanki z Gozdowa, Zespół Lotos z Werbkowic, Kapela Stah, Zespół śpiewaczy z kapelą z Honiatycz.

Zdjęcie 1 Zespół śpiewaczy z kapelą z Honiatycz

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice

Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach jest aktywny w świecie mediów społecznościowych, posiadając funkcjonującą stronę na portalu Facebook. Ta platforma pozwala na dotarcie z informacjami o promocji gminy oraz odbywających się tu wydarzeń do szerokiej grupy odbiorców. Dzięki temu, GOK skutecznie angażuje społeczność lokalną i przyciąga zainteresowanie odwiedzających. Ponadto, korzystanie z mediów społecznościowych umożliwia instytucji szybkie reagowanie na potrzeby odbiorców oraz efektywne informowanie o zmianach czy nowościach w planowanym harmonogramie.

Tabela 10 Imprezy kulturalne zorganizowane na terenie gminy Werbkowice

Działalność	2018	2019	2020	2021	2022
Imprezy	50	82	51	93	61
Uczestnicy imprez	8 543	9 271	2 204	5 820	11 759
Grupy artystyczne	8	7	6	6	8
Członkowie grup artystycznych	83	82	51	74	89

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

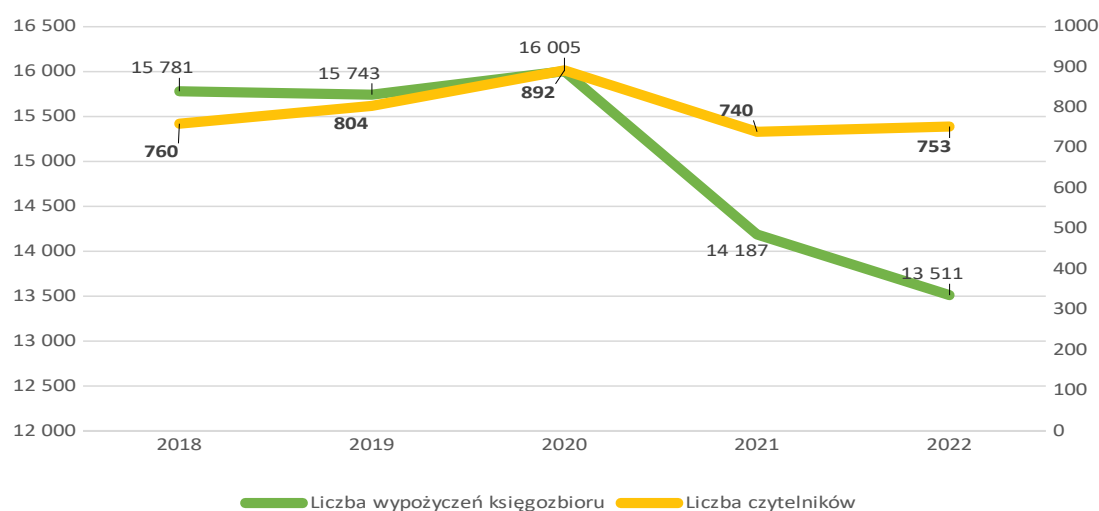
Gminna Biblioteka Publiczna, działająca pod egidą Gminnego Ośrodka Kultury, jest główną instytucją zaspokajania oświatowych, kulturalnych i informacyjnych potrzeb społeczności gminy. Biblioteka nie tylko upowszechnia wiedzę i kulturę, ale także odgrywa kluczową rolę w promocji czytelnictwa na terenie gminy.

Księgozbiór Biblioteki w 2022 roku liczył 12 471 woluminów, z kolei liczba czytelników w ciągu roku wyniosła 753, natomiast liczba wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz – 13 511.

W stosunku do roku 2018 nastąpił spadek liczby czytelników oraz spadek liczby wypożyczeń księgozbioru. Przede wszystkim był to wynik ograniczeń związanych z pandemią COVID-19, które uniemożliwiły korzystanie z księgozbioru Biblioteki na miejscu. Dodatkowo, zmniejszenie zainteresowania czytelnictwem jako formą spędzania wolnego czasu wynika z powszechnego dostępu do Internetu, który stał się nowym kanałem uczestnictwa w kulturze.

Liczbę czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w Gminnej Bibliotece Publicznej na przestrzeni lat 2018-2022, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 11 Liczba czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w gminie Werbkowice w latach 2018-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Biblioteka oferuje swoim użytkownikom bezpośredni dostęp do swoich zasobów zarówno na miejscu, jak i na zewnątrz, co pozwala na samodzielne przeglądanie i wybór książek. Dodatkowo, użytkownicy mają dostęp do cyfrowych zasobów biblioteki POLONA. Biblioteka konsekwentnie dokumentuje swoją działalność, prowadząc dzienny, miesięczny i roczny zapis statystyk oraz rejestrując odwiedziny. Wszystkie procesy biblioteczne są skrupulatnie zarządzane dzięki użyciu elektronicznego systemu MAK+, który zapewnia kompleksowe zarządzanie.

Biblioteka aktywnie włącza się w obsługę specjalnych grup użytkowników, takich jak osoby niepełnosprawne i seniorzy. Organizuje spotkania integracyjne dla seniorów, które umożliwiają dyskusje, wymianę doświadczeń i pozwalają bibliotece lepiej zrozumieć ich oczekiwania odnośnie wyboru literatury i czasopism. Posiada także zbiór książek z powiększonym drukiem, dla osób z ograniczoną zdolnością widzenia. W ramach usługi "książka na telefon", użytkownicy mają możliwość zamówienia książki do domu.

Biblioteka prowadzi bogatą działalność kulturalno-oświatową, obejmującą różne grupy wiekowe i zainteresowania. Wśród nich znajdują się:

1. Akcja "Cała Polska czyta dzieciom" promująca czytelnictwo wśród najmłodszych.
2. Program "Ferie w bibliotece", oferujący dzieciom i młodzieży różne atrakcje podczas przerwy zimowej.
3. Organizowanie wystawek rocznicowych oraz różnorodnych wystaw.

4. Konkursy recytatorskie dla dzieci i młodzieży.
5. Organizowanie wycieczek do biblioteki.
6. Obchody jubileuszów urodzin i śmierci znanych postaci literackich, takich jak Stanisław Buczyński.
7. Lekcje biblioteczne, mające na celu kształtowanie umiejętności korzystania z zasobów bibliotecznych.
8. Konkurs głośnego czytania "Mistrz Interpretacji".
9. Widowiska teatralne dla dzieci, które pomagają rozwijać wyobraźnię i kreatywność.
10. Spotkania dla uczestników Klubu Motyli Książkowych, gdzie miłośnicy książek mogą dyskutować o swoich ulubionych lekturach.
11. "Biblioteczne zajęcia dla dzieci i rodziców", mające na celu zacieśnienie więzi poprzez wspólne aktywności.
12. Warsztaty "Tradycje świąteczne", podczas których uczestnicy mogą nauczyć się, jak tworzyć ozdoby choinkowe.

Sport

Sport, obok kultury, odgrywa kluczową rolę w aktywności społecznej mieszkańców Gminy Werbkowice, kształtując jej wizerunek jako miejsca nowoczesnego i pełnego dynamizmu. Wizerunek ten jest zasługą zarówno sukcesów sportowców z Werbkowic, jak i rozbudowanej infrastruktury sportowej oraz zaangażowania lokalnych stowarzyszeń, które z pasją promują kulturę fizyczną.

Bogate zaplecze rekreacyjne gminy, położone z dala od miejskiego zgiełku, sprzyja atmosferze skupienia i koncentracji. Oferuje ono nie tylko możliwość aktywnego spędzenia czasu, ale także efektywne wypoczywanie, co jest niezbędne dla pełnej regeneracji po intensywnych treningach.

Gminne obiekty sportowe i rekreacyjne obejmują:

1. Stadion sportowy w Werbkowicach z zadaszonymi miejscami siedzącymi dla 400 osób.
2. Hala sportowa w Werbkowicach z boiskami do siatkówki, koszykówki, piłki nożnej oraz trybunami na około 200 miejsc. W jej skład wchodzi także sanitariaty, sauna, sala fitness oraz siłownia.
3. Kompleks boisk sportowych "Orlik" w Werbkowicach, oferujący boisko piłkarskie oraz wielofunkcyjne.
4. Profesjonalne place zabaw i siłownie zewnętrzne, dostępne dla mieszkańców Werbkowic, Gozdowa, Podhorzec, Sahrynia, Malic i Kotorowa.
5. Skatepark zlokalizowany w Werbkowicach, na terenie przy Zespole Szkolno_Przedszkolnym.
6. Przystań kajakowa w Kotorowie, która stanowi doskonałe miejsce dla miłośników wodnej aktywności fizycznej.

Na terenie gminy działają także kluby sportowe, takie jak Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy Kryształ Werbkowice oraz Uczniowski Klub Sportowy „Grot Michał” Werbkowice oraz Uczniowski Klub Sportowy Sportów Walk w Werbkowicach. Instytucje te są aktywne w propagowaniu zdrowego stylu życia oraz rozwijaniu talentów sportowych, co jeszcze bardziej podkreśla znaczenie sportu dla mieszkańców Gminy Werbkowice.

Tabela 11 Szczegółowe dane dotyczące klubów sportowych oraz liczby osób ćwiczących na terenie gminy Werbkowice w roku 2010 i 2022

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2020	2022
Kluby sportowe			
Kluby	sztuka	2	3
Sekcje sportowe	sztuka	4	3
Członkowie	osoba	40	160
Trenerzy	osoba	0	3
Instruktorzy sportowi	osoba	0	4
Inne osoby prowadzące zajęcia sportowe	osoba	6	5
Ćwiczący			
ogółem	osoba	68	158
mężczyźni	osoba	60	139
kobiety	osoba	8	19
Ćwiczący do lat 18			
ogółem	osoba	46	110
chłopcy	osoba	38	91
dziewczęta	osoba	8	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

5.2.6 Aktywność obywatelska

Kapitał społeczny jest w dużej mierze uwarunkowany przez zaangażowanie obywatelskie mieszkańców. Można go mierzyć na podstawie liczby funkcjonujących w gminie organizacji pozarządowych, takich jak fundacje, stowarzyszenia czy inne podmioty społeczne. Innym ważnym wskaźnikiem aktywności obywatelskiej jest frekwencja mieszkańców gminy w wyborach oraz głosowaniach referendalnych.

Na terenie gminy Werbkowice działa 35 organizacji pozarządowych, zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Sądowym lub wpisane w Rejestrze Stowarzyszeń i Uczniowskich Klubów Sportowych, prowadzonym przez Starostwo Powiatowe w Hrubieszowie:

1. "Edukacja i Rozwój Wsi Terebiń",
2. "Ochotnicza Straż Pożarna w Terebiniu",
3. Fundacja "Reksio i Przyjaciele" w Podhorcach,
4. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Krajowej Spółki Cukrowej S.A. w Toruniu Oddział "Cukrownia Werbkowice" w Werbkowicach,
5. Ochotnicza Straż Pożarna w Alojzowie,
6. Ochotnicza Straż Pożarna w Honiatyczach,
7. Ochotnicza Straż Pożarna w Honiatyckach,
8. Ochotnicza Straż Pożarna w Kotorowie,

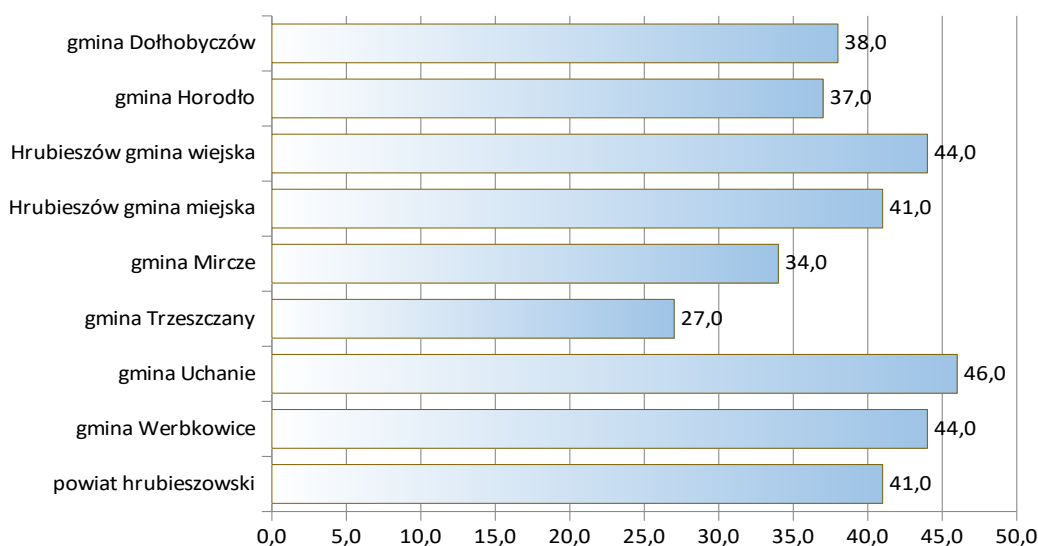
9. Ochotnicza Straż Pożarna w Podhorcach,
10. Ochotnicza Straż Pożarna w Sahryniu,
11. Ochotnicza Straż Pożarna w Turkowicach,
12. Ochotnicza Straż Pożarna w Werbkowicach,
13. Ochotnicza Straż Pożarna we Wronowicach,
14. Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Koło w Werbkowicach,
15. Stowarzyszenie "Edukacja i Rozwój Wsi Hostynne, Hostynne Kolonia, Łotów, Dobromierzyce",
16. Stowarzyszenie "Przyjazna Szkoła w Malicach",
17. Stowarzyszenie Edukacyjne na Rzecz Rozwoju i Promocji Wsi Podhorce,
18. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Turkowickiej w Turkowicach,
19. Stowarzyszenie Motocyklistów Ziemi Hrubieszowskiej Moto Rubież,
20. Stowarzyszenie na Rzecz Remontu Drewnianego Kościoła Zabytkowego w Werbkowicach,
21. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Wsi Sahryń,
22. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Lokalnego "Szansa",
23. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Gozdów,
24. Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Gminy Werbkowice,
25. Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Honiatycze, Honiatycze Kol., Honiatyczki, Wakijów,
26. Stowarzyszenie Wandalowie - Wandalaska Zagroda w Kotorowie,
27. Stowarzyszenie Zastępczego Rodzicielstwa Oddział Hrubieszowski (siedziba w Alojzowie),
28. Wschodnie Towarzystwo Regionalne Brama Lwowska w Turkowicach,
29. Związek Zawodowy Inżynierów Cukrowni "Werbkowice" S.A.,
30. Związek Zawodowy Pracowników Cukrowni "Werbkowice" S.A. Samoobrona,
31. Fundacja „Ocalenie”,
32. Fundacja „Reksio i Przyjaciele”,
33. Stowarzyszenie Wspierania Kultury Lokalnej "Kultura na Kresach" w Werbkowicach,
34. Uczniowski Klub Sportowy w Werbkowicach,
35. Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy "Kryształ" w Werbkowicach.

Większość z funkcjonujących na terenie gminy organizacji pozarządowych skupia się m. in. na wspieraniu rozwoju gminy Werbkowice, ale również ochronie środowiska przyrodniczego, a także organizowania działalności edukacyjnej, kultywowaniu tradycji, obyczajów oraz propagowanie dziedzictwa historycznego. Istotne jest również, że w ramach działających stowarzyszeń na terenie gminy, znajdują się związki zawodowe, których aktywność jest związana z funkcjonowaniem w Werbkowicach Cukrowni. Oprócz wspomnianych organizacji istotną część stanowią ochotnicze straże pożarne, które oprócz prowadzenia działalności przeciwpożarowej i ratowniczej, prowadzą również działalność kulturalną i oświatową. Ważną rolę w życiu gminy odgrywają kluby sportowe, które upowszechniają kulturę fizyczną i propagują prowadzenie zdrowego trybu życia oraz organizują czas wolny dla dzieci i młodzieży w sposób ciekawy i aktywny.

W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, w gminie Werbkowice w roku 2021 funkcjonowało 42 organizacje pozarządowe, co dało drugie miejsce w powiecie oraz kształtowało się znacznie powyżej średniej dla powiatu hrubieszowskiego. Najmniej fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców funkcjonowało w gminie Trzeschany – 53, a średnia dla powiatu hrubieszowskiego wynosiła 39.

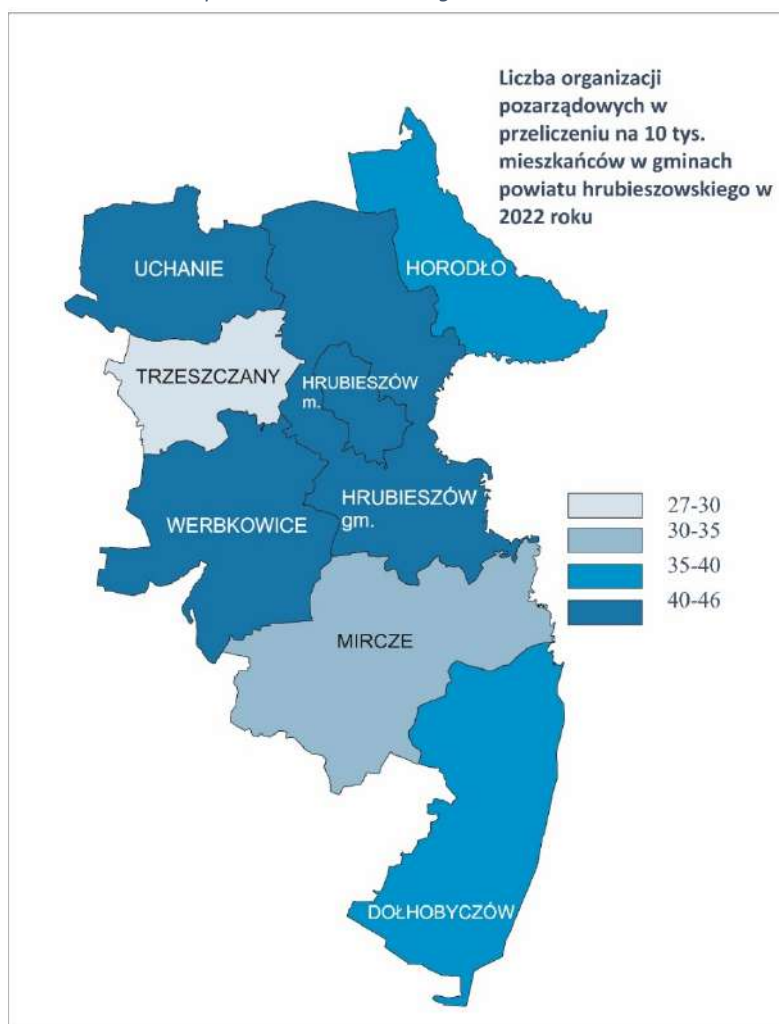
Dane dotyczące liczby organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2021 roku, przedstawia poniższy wykres i mapa.

Wykres 12 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 6 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Zaangażowanie mieszkańców w sprawy obywatelskie przejawia się również we frekwencji wyborczej. Analizując wybory jakie miały miejsce w kraju na przestrzeni lat 2019-2020, tj. wybory do Parlamentu Europejskiego w 2019 roku, wybory do Sejmu RP i Senatu RP w 2019 roku oraz wybory Prezydenta RP w 2020 r., możemy zaobserwować różnice w frekwencji wyborczej na terenie poszczególnych gmin, jak i na poziomie powiatu hrubieszowskiego oraz miasta Hrubieszów.

Zwraca uwagę fakt, że frekwencja w wyborach na poziomie gminy Werbkowice była nieznacznie wyższa od średniej dla całego powiatu hrubieszowskiego we wszystkich trzech przypadkach: wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 roku, wyborach do Sejmu i Senatu RP w 2019 roku oraz wyborach prezydenckich w 2020 roku. W przypadku wyborów do Parlamentu Europejskiego, frekwencja w gminie Werbkowice wyniosła 37,36%, podczas gdy średnia dla powiatu hrubieszowskiego wynosiła 36,48%.

Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku wyborów do Sejmu i Senatu RP w 2019 roku, gdzie frekwencja w gminie Werbkowice była na poziomie 49,59%, co również przekracza średnią dla powiatu hrubieszowskiego wynoszącą 48,92%.

Frekwencja w wyborach prezydenckich w 2020 roku, zarówno w pierwszej jak i drugiej turze, również była wyższa w gminie Werbkowice (55,39% i 58,90%) w porównaniu do średniej dla powiatu hrubieszowskiego (54,68% i 58,60%).

Trend wzrostowy frekwencji wyborczej od wyborów do Parlamentu Europejskiego do wyborów prezydenckich jest widoczny we wszystkich analizowanych jednostkach administracyjnych.

Na podstawie dostępnych danych można stwierdzić, że mieszkańcy gminy Werbkowice są podobnie aktywni politycznie, przynajmniej pod względem udziału w wyborach, w porównaniu do przeciętnego mieszkańca powiatu hrubieszowskiego. Jednak frekwencja wyborcza w Werbkowicach jest niższa w porównaniu do miasta Hrubieszów, co może sugerować większą aktywność polityczną mieszkańców obszarów miejskich.

Frekwencję w gminach powiatu hrubieszowskiego w wyborach w latach 2019-2023, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 12 Dane dotyczące frekwencji w wyborach na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w latach 2019-2020

Gmina	Wybory do PE w 2019 r. - frekwencja	Wybory Prezydenta RP w 2020 r. – frekwencja I tura/ II tura	Wybory do Sejmu RP/Senatu RP w 2023 - frekwencja
Dołhobyczów	33,07 %	50,38%/ 54,88 %	56,09 %
Horodło	31,57 %	49,27 %/ 55,12 %	57,14 %
Hrubieszów gmina wiejska	34,86 %	53,52 %/ 57,18 %	61,72 %
Hrubieszów gmina miejska	39,75 %	58,10 %/ 61,61 %	68,10 %
Mircze	34,45 %	53,17 %/ 55,66 %	58,41 %
Trzeszczany	35,63 %	54,31 %/ 58,73 %	60,75 %
Uchanie	38,83 %	56,29 %/ 62,15 %	62,84 %
Werbkowice	37,36 %	55,39 %/ 58,90 %	61,94 %
powiat hrubieszowski	36,48 %	54,68 %/ 58,60 %	62,31 %

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza, www.pkw.gov.pl

5.2.7 Bezpieczeństwo publiczne

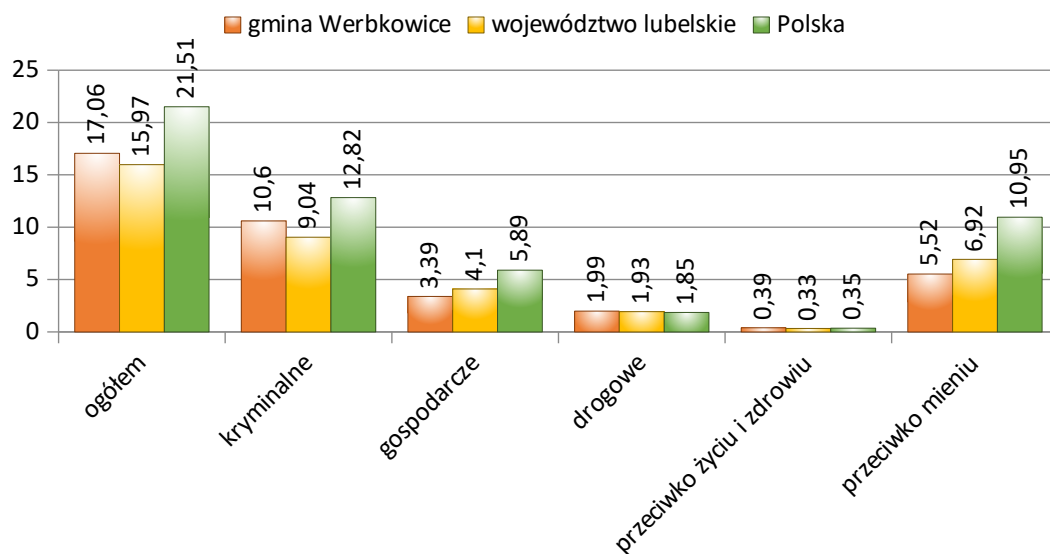
Czynnikiem decydującym o rozwoju i atrakcyjności gminy, a także jej potencjale inwestycyjnym, jest poczucie bezpieczeństwa jej mieszkańców oraz niski poziom przestępczości. Dobra lokalizacja gminy pod względem komunikacyjnym oraz jej walory turystyczne sprawiają, że kwestia bezpieczeństwa publicznego nabiera szczególnego znaczenia. Ma to istotne znaczenie nie tylko dla mieszkańców, ale również dla innych osób przebywających na terenie gminy.

Teren gminy Werbkowice przecinają ważne szlaki komunikacyjne: droga krajowa nr 74, tworząca połączenie pomiędzy węzłem drogowym Wieluń na drodze ekspresowej S8, Kielcami, Zamościem oraz przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie, oraz droga wojewódzka nr 850,

łącząca Tomaszów Lubelski z Hrubieszowem. Ze względu na duże natężenie ruchu na wymienionych trasach, istnieje znaczne ryzyko wystąpienia wypadków drogowych. Dodatkowo, występują również zagrożenia związane z konsumpcją substancji psychoaktywnych lub alkoholu przez kierujących.

Za bezpieczeństwo na terenie gminy odpowiada Posterunek Policji w Werbkowicach oraz Komenda Powiatowa Policji w Hrubieszowie.

Wykres 13 Przepęstwa ogółem na 1000 mieszkańców na terenie gminy Werbkowice, województwa lubelskiego oraz całego kraju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Komfort życia mieszkańców gminy Werbkowice jest znacznie podwyższony dzięki dobrze rozwiniętej strukturze Ochotniczej Straży Pożarnej. Ta instytucja pełni kluczową rolę nie tylko w zapobieganiu pożarom i prowadzeniu działań mających na celu ich gaszenie, ale również w aktywnym udziale w operacjach ratowniczych różnego rodzaju. Ich zaangażowanie nie ogranicza się do sytuacji bezpośredniego zagrożenia pożarowego.

Strażacy z Ochotniczej Straży Pożarnej angażują się także w działania związane z ochroną środowiska, w tym w sytuacjach zagrożeń ekologicznych. Taka wszechstronność i zaangażowanie służb ratowniczych przyczyniają się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej.

Działania straży pożarnej są często kluczowe w czasie powodzi, burz czy innych ekstremalnych warunków pogodowych. Ich aktywność nie kończy się na interwencjach, ale obejmuje również działania prewencyjne, jak edukacja mieszkańców na temat bezpieczeństwa pożarowego i ochrony środowiska. Odpowiadają też na wszelkiego rodzaju sytuacje awaryjne, od drobnych zdarzeń do dużych katastrof naturalnych, zawsze służąc pomocą i wsparciem.

Na terenie gminy Werbkowice działa dziewięć jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, które są integralną częścią Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Te jednostki znajdują się w następujących miejscowościach: Alojzów, Honiatycze, Honiatyczki, Kotorów, Podhorcach, Sahryniu, Terebiń, Turkowice, Werbkowice, Wronowice. Dodatkowo, na terenie gminy działa

Oddział Gminnego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, dodatkowo wzmocniony strukturami i zasobami na poziomie lokalnym.

Wymienione jednostki wyposażone są w specjalistyczny sprzęt ratowniczo-gaśniczy, w tym samochody pożarnicze, jednak budynki przez nie użytkowane wymagają remontu i doposażenia.

Poniższe tabele przedstawiają szczegółową klasyfikację lokalnych zagrożeń, jakie występują na terenie gminy Werbkowice. Zawierają one informacje o rodzajach zagrożeń oraz zdarzeniach, które wymagały interwencji jednostek ochrony przeciwpożarowej w latach 2018-2022.

Tabela 13 Miejscowe zagrożenia według rodzaju zagrożenia występujące na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Rodzaj zagrożenia	Liczba występujących zagrożeń				
	2018	2019	2020	2021	2022
Silne wiatry	13	16	55	13	16
Opady śniegu	0	1	0	2	3
Opady deszczu	1	3	16	0	2
Komunikacyjne	13	11	11	12	12
Medyczne	0	1	6	28	0
Inne	4	2	12	13	8
Ogółem	31	34	100	62	41

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Tabela 14 Działania ratownicze podejmowane przez OSP na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Rodzaj zdarzenia	zdarzeń				
	2018	2019	2020	2021	2022
Požary	39	43	37	23	39
Miejscowe zagrożenia	78	62	129	99	76
Fałszywe alarmy	1	3	1	3	2
Zdarzenia ogółem	117	108	167	125	115

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Teren gminy Werbkowice i powiatu hrubieszowskiego obejmuje swoim działaniem jednostka ratowniczo-gaśnicza Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Hrubieszowie.

5.3 Strefa gospodarcza

5.3.1. Rynek pracy i bezrobocie

Rynek pracy

Rynek pracy jest kluczowym wskaźnikiem określającym kondycję gospodarki i jej potencjał. Zarówno liczba osób w wieku produkcyjnym, jak i dostępność miejsc pracy mają istotny wpływ na stan rynku pracy w danym obszarze, kształtując równocześnie podaż i popyt na siłę roboczą. Każda nierównowaga między tymi dwoma czynnikami może wpływać na poziom bezrobocia.

Wiek produkcyjny, definiowany jako okres zdolności do pracy, dla mężczyzn obejmuje lata 18-64, a dla kobiet – 18-59. Jest to kluczowy czynnik kształtujący podaż pracy. W obrębie wieku produkcyjnego można dodatkowo wyróżnić wiek mobilny, obejmujący osoby od 18 do 44 roku życia, niezależnie od płci. Osoby w tym przedziale wiekowym są z reguły zdolne i gotowe do przekwalifikowania się lub do zmiany stanowiska lub pracy. Wiek niemobilny to natomiast grupa mężczyzn w wieku od 45 do 64 lat oraz kobiet w wieku od 45 do 59 lat.

Jak przedstawiono już we wcześniejszej części niniejszego opracowania – w podrozdziale 5.2.1. *Uwarunkowania demograficzne*, zgodnie z danymi GUS, gminę Werbkowice w 2022 roku zamieszkiwało 4 971 osób w wieku produkcyjnym, co stanowiło 58,5 % ogółu ludności na tym obszarze.

W stosunku do roku 2018, liczba osób w wieku produkcyjnym zmniejszyła się o 881 osób. Liczba osób w wieku mobilnym w 2022 roku wyniosła natomiast 2 048, co stanowiło 41,2 % liczby osób w wieku produkcyjnym oraz 24,1 % liczby mieszkańców gminy ogółem.

Analiza danych dotyczących pracujących na terenie gminy Werbkowice w latach 2017 - 2021 (w dniu tworzenia dokumentu, brak było danych za rok 2022 w bazie BDL) wskazuje na pewne trendy. Ogólna liczba pracujących na terenie gminy spadła w omawianym okresie z 748 osób w 2017 r. do 658 w 2021 r. To oznacza, że liczba pracujących zmniejszyła się o około 12% w ciągu tych pięciu lat.

1. Również liczba pracujących kobiet i mężczyzn maleje. W przypadku kobiet spadek wyniósł z 327 w 2017 r. do 285 w 2021 r., co stanowi około 13% spadek. Dla mężczyzn liczba spadła z 421 do 373, co stanowi około 11% spadek.
2. Mimo spadku liczby pracujących, wskaźnik liczby pracujących na 1000 ludności ogółem pozostał stosunkowo stabilny, oscylując wokół wartości 76-80. To sugeruje, że spadek liczby pracujących może być związany z ogólnym spadkiem liczby ludności na terenie gminy.
3. Wskaźnik liczby pracujących na 1000 ludności w wieku produkcyjnym pokazuje tendencję wzrostową, wzrastając z 126,4 w 2017 r. do 130,4 w 2021 r. To może sugerować, że pomimo spadku ogólnej liczby pracujących, odsetek osób pracujących w wieku produkcyjnym wzrósł.

Podsumowując, gmina Werbkowice doświadcza spadku liczby pracujących, ale ten spadek wydaje się być proporcjonalny do spadku ogólnej liczby ludności. Natomiast odsetek osób pracujących w wieku produkcyjnym wydaje się wzrastać, co może sugerować wzrost aktywności zawodowej wśród tej grupy.

Tabela 15 Pracujący na terenie Werbkowice w latach 2017 – 2021^{)}*

Lata	Ogółem	w tym kobiety	w tym mężczyźni	Pracujący na 1000 ludności ogółem	Pracujący na 1000 ludności w wieku produkcyjnym
2017	748	327	421	79	126,4
2018	719	319	400	76	122,9
2019	716	315	401	77	125,2
2020	697	302	395	80	135,0
2021	658	285	373	76	130,4

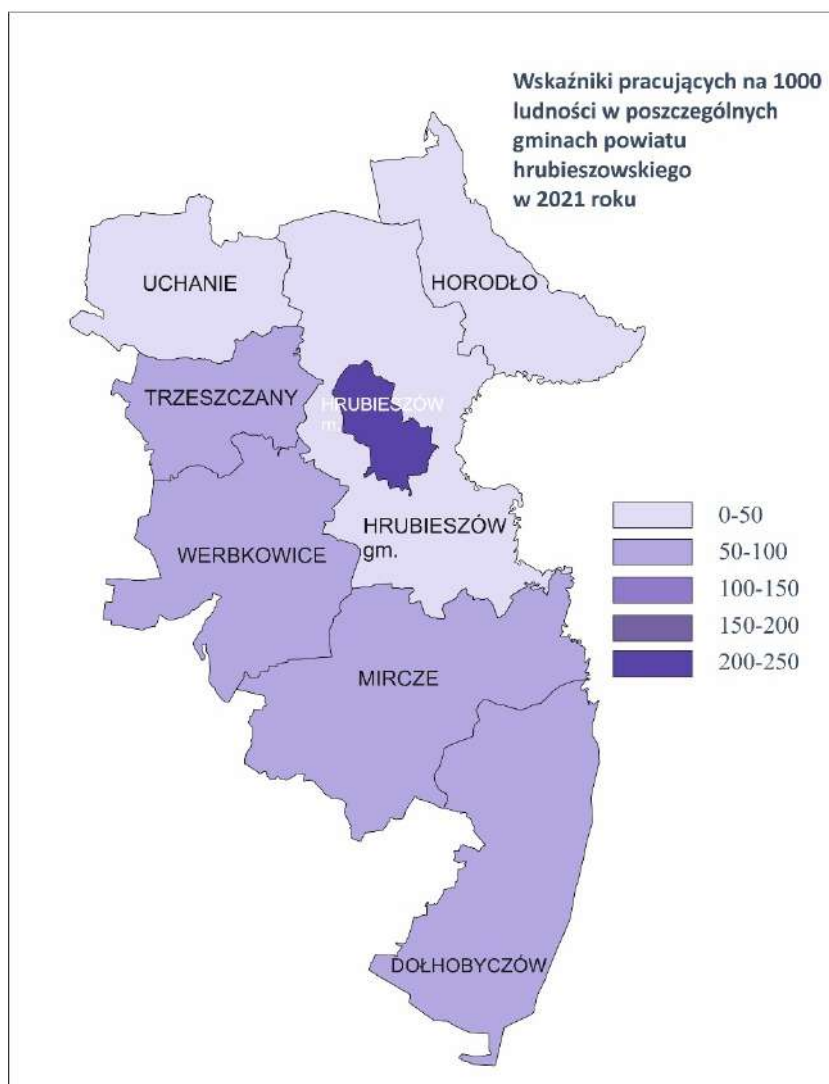
**) brak danych za rok 2022 w dniu opracowywania dokumentu w bazie BDL*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Biorąc pod uwagę wskaźnik dotyczący rynku pracy w zakresie liczby pracujących na 1000 ludności dla poszczególnych gmin powiatu hrubieszowskiego w 2021 r., wartość tego wskaźnika dla gminy Werbkowice przedstawiała się dosyć korzystnie na tle pozostałych gmin, pomimo, że kształtowała się poniżej średniej dla powiatu. Wartość wskaźnika wyniosła w gminie Werbkowice – 76, natomiast dla powiatu hrubieszowskiego – 113. Najniższa wartość wskaźnika w powiecie wystąpiła w gminie Hrubieszów – 39, natomiast najwyższa w gminie miejskiej Hrubieszów – 250.

Dane dotyczące wskaźnika pracujących na 1000 ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2021 roku, przedstawia poniższa mapa.

Mapa 7 Wskaźnik liczby pracujących na 1000 ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2021 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Wskazane powyżej dane dotyczących liczby osób pracujących w poszczególnych gminach dotyczą podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących 10 i więcej osób oraz jednostek sfery budżetowej niezależnie od liczby pracowników. Dane nie obejmują z kolei osób pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w fundacjach, stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych.

Bezrobocie

Jak już zaznaczono, gdy populacja osób w wieku produkcyjnym na danym terenie przekracza dostępne miejsca pracy, może to prowadzić do powstania bezrobocia. To zjawisko znacząco wpływa na warunki społeczno-ekonomiczne danego regionu.

Według danych GUS, na koniec 2022 roku na terenie gminy Werbkowice zarejestrowanych było 379 osób bezrobotnych, a w stosunku do roku 2018, liczba ta zmniejszyła się o 111 osób.

Dane dotyczące liczby zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 16 Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Werbkowice w latach 2018 - 2022

Lata	Bezrobotni ogółem	W tym kobiety	W tym do 30 roku życia	W tym powyżej 50 roku życia	Osoby długotrwale bezrobotne
2018	490	241	175	90	302
2019	515	262	183	99	322
2020	492	249	177	100	324
2021	470	242	159	99	321
2022	379	217	112	90	271

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Analizując dane dotyczące liczby zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Werbkowice w latach 2018-2022, można zauważyć kilka trendów.

1. Ogólna liczba bezrobotnych systematycznie malała od roku 2018 do 2022. W 2018 roku liczba bezrobotnych wynosiła 490 osób, a w 2022 roku spadła do 379 osób. To wskazuje na pozytywne zmiany na rynku pracy w gminie Werbkowice.
2. Liczba bezrobotnych kobiet zmniejszyła się z 241 w 2018 roku do 217 w 2022 roku.
3. W grupie osób poniżej 30 roku życia liczba bezrobotnych zmniejszyła się z 175 w 2018 roku do 112 w 2022 roku.
4. W grupie osób powyżej 50 roku życia liczba bezrobotnych pozostała stosunkowo stała, wahała się między 90 a 100 osób w analizowanym okresie.
4. Liczba osób długotrwale bezrobotnych (bezrobocie trwające dłużej niż 12 miesięcy) zmieniła się na przestrzeni lat z 302 w 2018 roku do 271 w 2022r. Stanowią oni 71,5 % ogółu bezrobotnych.

Podsumowując, dane z tabeli sugerują poprawę sytuacji na rynku pracy w gminie Werbkowice, z mniejszą liczbą bezrobotnych w ogólnym ujęciu. Jednak utrzymanie się wysokiej liczby osób długotrwale bezrobotnych wskazuje na konieczność dalszych działań w tym obszarze, takich jak programy szkoleniowe lub pomoc w znalezieniu pracy dla tej grupy.

Analizując dane dotyczące udziału zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu hrubieszowskiego według płci, można zauważyć następujące trendy:

1. W porównaniu z ogólną sytuacją w powiecie hrubieszowskim, gmina Werbkowice miała nieco lepszą sytuację pod względem stopa bezrobocia w latach 2018 i 2022. W obu latach stopa bezrobocia w gminie była niższa od średniej dla powiatu.
2. W przypadku kobiet, stopa bezrobocia w gminie Werbkowice nieznacznie wzrosła z 9,1 % w 2018 roku do 9,7 % w 2022 roku, podczas gdy w całym powiecie hrubieszowskim odnotowano wzrost z 9,8 % do 9,9 %.

3. Wśród mężczyzn, gmina Werbkowice odnotowała spadek stopy bezrobocia z 7,8 % w 2018 roku do 5,9 % w 2021 roku. Trend ten jest zgodny z ogólnym trendem w powiecie, gdzie stopa bezrobocia wśród mężczyzn spadła z 8,7 % w 2018 roku do 8,1 % w 2022 roku.

Podsumowując, sytuacja na rynku pracy w gminie Werbkowice poprawiła się w latach 2018-2022 wśród mężczyzn. Jednakże wzrost stopy bezrobocia wśród kobiet wskazuje na konieczność zwrócenia większej uwagi na tę grupę w ramach działań mających na celu poprawę sytuacji na rynku pracy.

Udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminie Werbkowice na tle powiatu hrubieszowskiego w 2018 i 2022 roku, przedstawia poniższa tabela.

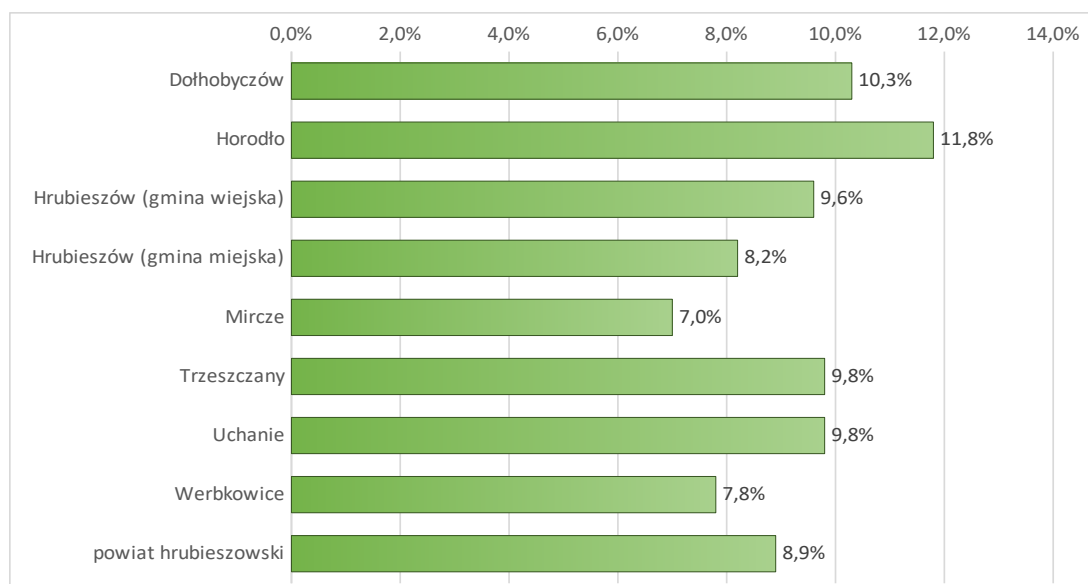
Tabela 17 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu hrubieszowskiego według płci

Jednostka terytorialna	ogółem		kobiety		mężczyźni	
	2018	2022	2018	2022	2018	2022
Gmina Werbkowice	8,4	7,6	9,1	9,7	7,8	5,9
Powiat hrubieszowski	9,2	8,9	9,8	9,9	8,7	8,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

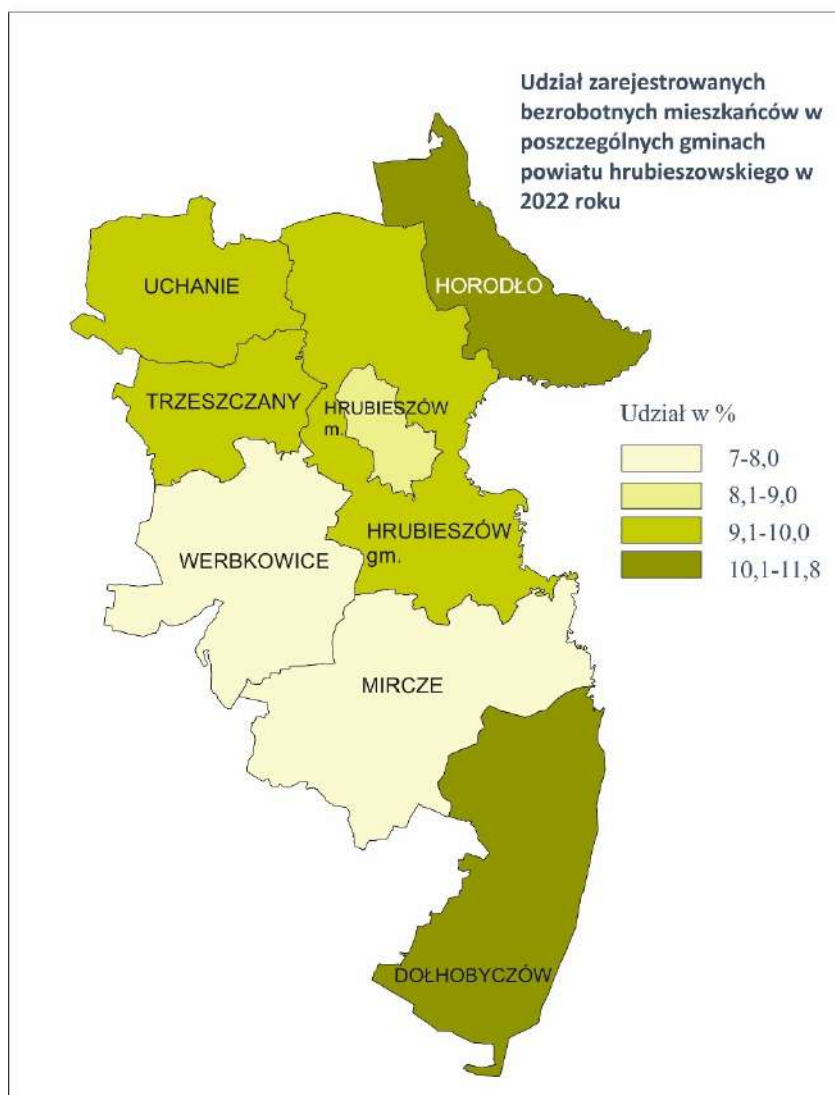
Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice na tle pozostałych gmin powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku, przedstawia poniższy wykres i mapa.

Wykres 14 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 8 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle gmin powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Dane dotyczące udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminie Werbkowice na tle pozostałych gmin powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku wskazują, że średni udział bezrobotnych w gminach powiatu hrubieszowskiego wynosił 8,9 %. Gminy Horodło, Dołhobyczów, Uchanie, Trzuszczany i gmina wiejska Hrubieszów miały udział bezrobotnych wyższy od średniej powiatowej, natomiast Mircze, Werbkowice oraz gmina miejska Hrubieszów miały udział bezrobotnych niższy od średniej. Najwyższy udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym odnotowano w gminie Horodło (11,8 %). Gmina Mircze miała najniższy udział bezrobotnych (7,0%). Gmina Werbkowice, która jest głównym punktem analizy, miała w tymże roku udział bezrobotnych na poziomie 7,8 %. Jest to wartość niższa od średniej powiatowej, ustępujący tylko gminie Mircza.

Zmniejszenie bezrobocia wymaga zdecydowanych działań powiatowych urzędów pracy, centrów doradztwa zawodowego oraz kształcenia ustawicznego. Ważne w tej kwestii jest również dopasowanie szkolnictwa zawodowego do potrzeb lokalnych pracodawców, co pomoże

zniwelować braki wykwalifikowanych pracowników na lokalnym rynku pracy. Teren gminy Werbkowice znajduje się we właściwości Powiatowego Urzędu Pracy w Hrubieszowie.

5.3.1 Przedsiębiorczość i rolnictwo

Przedsiębiorczość

Dynamika gospodarcza danego regionu jest w dużej mierze determinowana przez poziom przedsiębiorczości. Przedsiębiorczość jest pojęciem, które odnosi się do skłonności do zakładania nowych firm lub innych form działalności gospodarczej, a także do podejmowania aktywności na rzecz rozwoju już istniejących jednostek, na przykład poprzez realizację inwestycji.

Poziom przedsiębiorczości w danym obszarze jest głównie odbiciem liczby podmiotów gospodarki narodowej. Są to osoby prawne, jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Wszystkie te podmioty muszą być zarejestrowane w odpowiednich rejestrach, w tym w Krajowym Rejestrze Urzędowym Podmiotów Gospodarki Narodowej (REGON), prowadzonym przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

Stąd, obserwacja liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w danym obszarze pozwala nam zrozumieć stopień rozwoju przedsiębiorczości i co za tym idzie, sytuację gospodarczą tego obszaru.

W ostatnich latach zarówno w gminie Werbkowice, jak i w innych gminach powiatu hrubieszowskiego, obserwuje się pozytywne zjawisko rozwoju przedsiębiorczości, a co za tym idzie wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na terenie gminy na koniec 2022 roku zarejestrowanych było 572 podmiotów gospodarki narodowej, co klasowało ją na trzecim miejscu w powiecie hrubieszowskim. Od 2018 roku liczba podmiotów gospodarczych w gminie Werbkowice wzrosła o 75, tj. o 15,1 %, co było piątym wynikiem w powiecie, jeśli chodzi o przyrost liczby podmiotów gospodarczych.

Dane dotyczące liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w roku 2017 oraz 2021 w podziale na sektor publiczny i sektor prywatny, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 18 Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w 2018 i 2022 roku

Gmina	Ogółem*			Sektor publiczny		Sektor prywatny	
	2018	2022	Wzrost/spadek w %	2018	2022	2018	2022
Dołhobyczów	279	292	4,7	7	7	269	281
Horodło	285	322	13,0	13	13	269	303
Hrubieszów (gmina wiejska)	541	637	17,7	14	13	521	612
Hrubieszów (gmina miejska)	2 014	2 068	2,7	82	81	1 904	1 920
Mircze	347	401	15,6	15	15	328	382
Trzeszczany	195	231	18,5	8	7	185	222
Uchanie	221	262	18,5	11	10	208	247
Werbkowice	497	572	15,1	12	13	479	546
Powiat hrubieszowski	4 379	4 785	9,3	162	159	4 163	4 513

* W BDL nie są prezentowane wszystkie formy prawne podmiotów, dlatego dane liczbowe w zestawieniu nie sumują się na sektor ogółem.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Rozwój przedsiębiorczości na terenie gminy Werbkowice dotyczy głównie sektora prywatnego, w którym liczba podmiotów w latach 2018 – 2022 wzrosła o 67 i wyniosła na koniec 2021 roku 546. Jak wynika z przedstawionych powyżej danych, zjawisko zwiększającej się liczby podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym dotyczy całego powiatu hrubieszowskiego.

W sektorze prywatnym, w ramach podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON, Główny Urząd Statystyczny wyszczególnia osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, spółki handlowe, w tym również spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego, spółdzielnie, fundacje oraz stowarzyszenia i organizacje społeczne. Zdecydowaną większość podmiotów gospodarczych w gminie Werbkowice stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, zarejestrowane w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, których liczba w 2022 roku wyniosła 442, tj. 81,0 % ogółu podmiotów sektora prywatnego. Ich liczba w stosunku do roku 2018 zwiększyła się o 53, zwiększyła się również liczba zarejestrowanych na terenie gminy stowarzyszeń i organizacji społecznych (o 5 podmiotów).

Dane dotyczące rodzajów podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku przedstawia poniższa tabela.

Tabela 19 Rodzaje podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku

Rodzaje podmiotów		2018	2022
Sektor publiczny	Państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	10	11
	Nieokreślone formy prawne	2	2
Sektor prywatny	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	389	442
	Spółki handlowe	6	6
	Spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	1	1
	Spółdzielnie	4	4
	Fundacje	2	2
	Stowarzyszenia i organizacje społeczne	30	35
	Nieokreślone formy prawne	47	56

* W BDL nie są prezentowane wszystkie formy prawne podmiotów, dlatego dane liczbowe w zestawieniu nie sumują się na sektor ogółem.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Najwięcej zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice podmiotów gospodarczych w 2022 roku, zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD) wykonywało działalność gospodarczą według sekcji G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle) – 145 podmiotów (25,3 % ogółu podmiotów oraz sekcji F (Budownictwo) – 95 podmiotów (16,6 % ogółu podmiotów). Na przestrzeni lat 2018-2022 największy wzrost liczby podmiotów wystąpił w sekcji F (Budownictwo) – o 27 podmioty, czyli wzrost o 28,4 %.

Dane dotyczące podmiotów gospodarki narodowej według sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 20 Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowane na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku

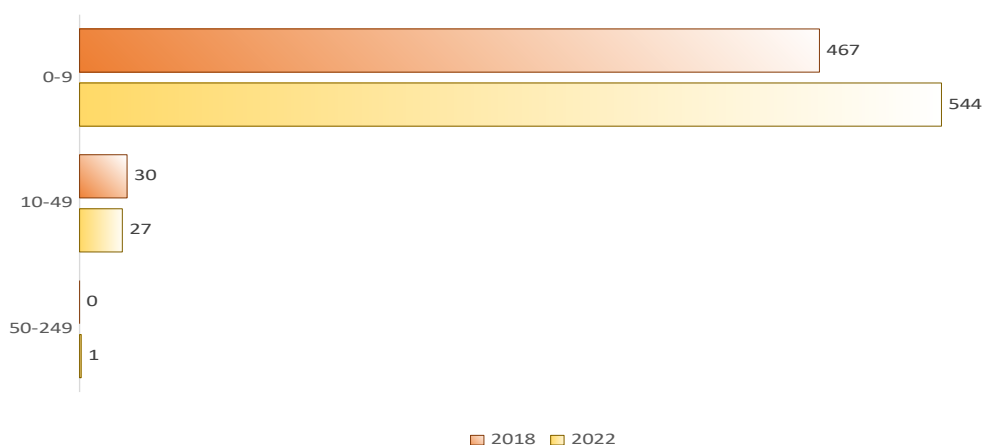
Sekcja PKD	Wyszczególnienie	Ogółem*		Sektor publiczny*		Sektor prywatny*	
		2018	2022	2018	2022	2018	2022
A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	27	28	0	0	27	28
B	Górnictwo i wydobywanie	0	0	0	0	0	0
C	Przetwórstwo przemysłowe	30	30	0	0	30	28
D	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	1	1	0	0	1	1
E	Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	2	1	1	1	1	0

F	Budownictwo	68	95	0	0	68	93
G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	137	145	0	0	135	141
H	Transport i gospodarka magazynowa	37	41	0	0	37	40
I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	6	6	0	0	6	5
J	Informacja i komunikacja	10	10	0	0	10	10
K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	10	8	0	0	9	8
L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	11	14	0	0	11	14
M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	25	28	1	1	24	27
N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	12	18	0	0	12	18
O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	12	12	2	2	10	10
P	Edukacja	22	20	5	6	17	14
Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	20	25	1	1	19	24
R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	11	17	1	1	10	16
S, T	Pozostała działalność usługowa; Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników, gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	53	70	0	0	52	69
U	Organizacje i zespoły eksterytorialne	0	0	0	0	0	0
Razem		497	572	12	13	479	546

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Największą część działających na terenie gminy Werbkowice podmiotów gospodarczych stanowiły w 2022 roku mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 osób – 544 podmioty, co stanowiło 95,1 % wszystkich podmiotów. Na przestrzeni lat 2018-2022 ich liczba zwiększyła się o 77. Dane dotyczące liczby podmiotów gospodarki narodowej według klas wielkości w 2018 oraz 2022 roku na terenie gminy Werbkowice przedstawia poniższy wykres.

Wykres 15 Podmioty gospodarki narodowej wg klas wielkości na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

O pozytywnym rozwoju przedsiębiorczości na terenie gminy Werbkowice świadczą również wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej, opracowane przez Główny Urząd Statystyczny. W przypadku gminy Werbkowice liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1000 mieszkańców wzrosła z 53 w 2018 roku do 67 w 2022 roku. Podobny wzrost jest widoczny, jeśli spojrzeć na liczby podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym - wzrost z 84,9 w 2018 do 115,1 w 2022 roku. Liczba nowo zarejestrowanych jednostek w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców również wzrosła z 5,92 w 2018 roku do 6,08 w 2022 roku. Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców wzrosła z 41 w 2018 roku do 52 w 2022 roku. Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców nieznacznie wzrosła z 3,4 w 2018 roku do 4,35 w 2022 roku, natomiast udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON spadł z 6,8 w 2018 roku do 5,8 w 2022 roku. W odniesieniu do powiat hrubieszowskiego wszystkie te wskaźniki gminy Werbkowice, plasują nieco gorzej od wyników powiatu.

W obu przypadkach obserwujemy tendencję wzrostową w większości wskaźników, co sugeruje rozwój aktywności gospodarczej zarówno w gminie Werbkowice, jak i powiecie hrubieszowskim.

Wartości wskaźników dotyczących podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Werbkowice i powiatu hrubieszowskiego w roku 2018 i 2022, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 21 Wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Werbkowice oraz powiatu hrubieszowskiego za lata 2018 i 2022

Wskaźnik	Gmina Werbkowice		Powiat hrubieszowski	
	2018	2022	2018	2022
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności	53	67	69	83
Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	84,9	115,1	113,1	143,3
Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze	5,92	6,08	6,24	6,52

REGON na 1000 ludności				
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	41	52	52	53
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców	3,40	4,35	3,50	3,99
Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON (%)	6,8	5,8	6,9	4,9
Udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem (%)	94,0	95,1	75,8	75,9
Udział fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarki narodowej (%)	6,4	6,5	5,1	4,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Największym zakładem pracy jest Cukrownia Werbkowice, należąca do Krajowej Grupy Spożywczej s.a., uruchomiona w 1963 roku, współpracująca z ponad 2 200 plantatorami.

Zdjęcie 2 Cukrownia Werbkowice

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice – autor Artur Wąsik

Rolnictwo

W strukturze użytkowania ziemi w gminie Werbkowice użytki rolne stanowią ok. 75,37 % powierzchni ogólnej gminy, natomiast ok. 1,59 % powierzchni stanowią grunty leśne, co powoduje, że rolnictwo pełni główną rolę w strukturze gospodarki na terenie gminy.

Podstawowych informacji na temat rolnictwa, w tym liczby i powierzchni gospodarstw rolnych, dostarczają przeprowadzane co 10 lat powszechne spisy rolne. Ostatni taki spis

przeprowadzony został w terminie od 1 września do 30 listopada 2020 r., według stanu na dzień 1 czerwca 2020 r. Jego podstawowym celem było dostarczenie informacji na potrzeby realizacji Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, a także i na potrzeby krajowych baz danych. Badaniem zostały objęte gospodarstwa rolne, których użytkownikami były osoby fizyczne (gospodarstwa indywidualne), osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Zgodnie z opublikowanymi wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2020, na terenie gminy Werbkowice w 2020 roku znajdowały się 1 148 gospodarstwa rolne o łącznej powierzchni 14 928,81 ha, z czego 14 099,20 ha (94.44 %) stanowiły użytki rolne. Największą część tych gospodarstw stanowiły gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych w grupie „1-5 ha” – ich liczba wyniosła 410 (35.72% ogółu gospodarstw rolnych), zajmując przy tym powierzchnię 1 426,42 ha (9,55 % powierzchni gospodarstw rolnych ogółem).

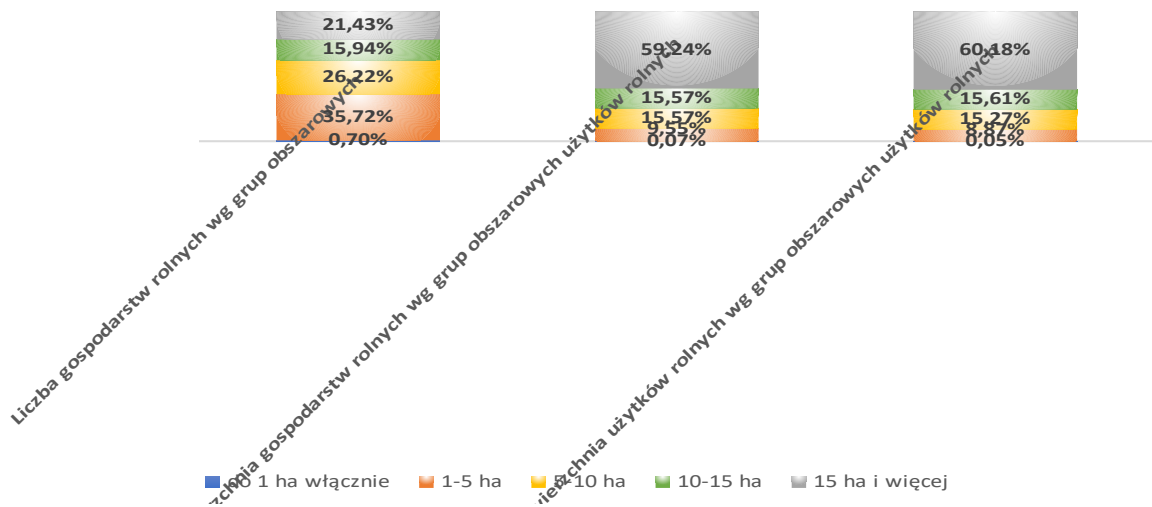
Liczbę gospodarstw rolnych, ich powierzchnię oraz powierzchnię użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw w gminie Werbkowice, według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2020, przedstawiają poniższa tabela oraz wykres.

Tabela 22 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Werbkowice

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych	Powierzchnia gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych (w ha)	Powierzchnia użytków rolnych według grup obszarowych użytków rolnych (w ha)
Gospodarstwa rolne ogółem	1 148	14 928,81	14 099,20
do 1 ha włącznie	8	9,73	7,70
1-5 ha	410	1 426,42	1 250,74
5-10 ha	301	2 325,84	2 152,60
10-15 ha	183	2 325,83	2 201,09
15 ha i więcej	246	8 840,99	8 487,07

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników wstępnych Powszechnego Spisu Rolnego 2020

Wykres 16 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Werbkowice

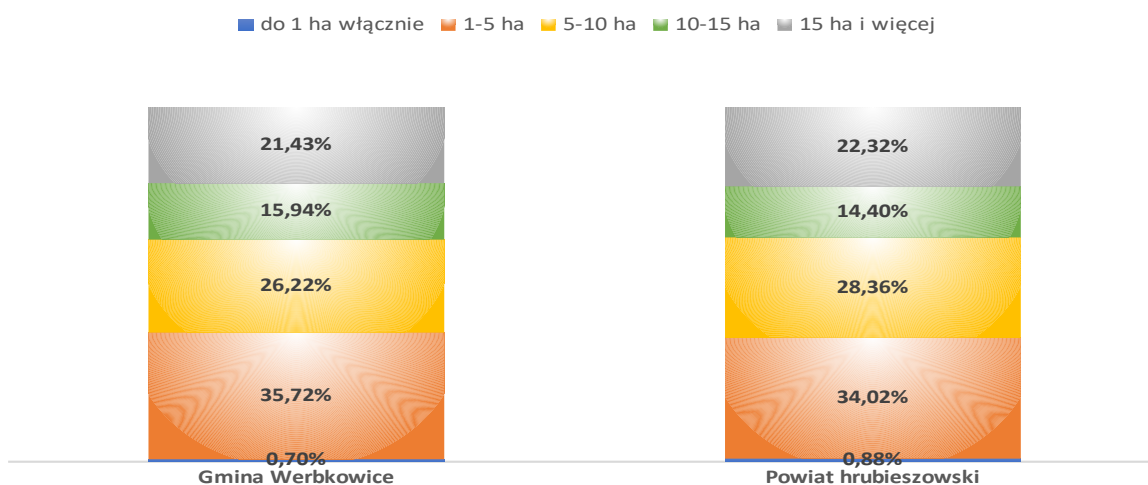
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników wstępnych Powszechnego Spisu Rolnego 2020

Liczba gospodarstw rolnych, znajdujących się na terenie gminy Werbkowice stanowiła 17,40 % liczby gospodarstw rolnych ogółem w powiecie hrubieszowski, natomiast ich powierzchnia – 15,77 % powierzchni gospodarstw ogółem w powiecie. Biorąc pod uwagę liczbę gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach obszarowych oraz ich powierzchnię, zarówno na terenie gminy, jak i ogółem w powiecie, struktura gospodarstw wygląda podobnie – najczęściej gospodarstw występuje w grupie obszarowej „1,5 ha”. Natomiast największą powierzchnię w gminie i w powiecie zajmują gospodarstwa rolne w grupie obszarowej „15 ha i więcej”, co świadczy o małym rozdrobnieniu gospodarstw rolnych.

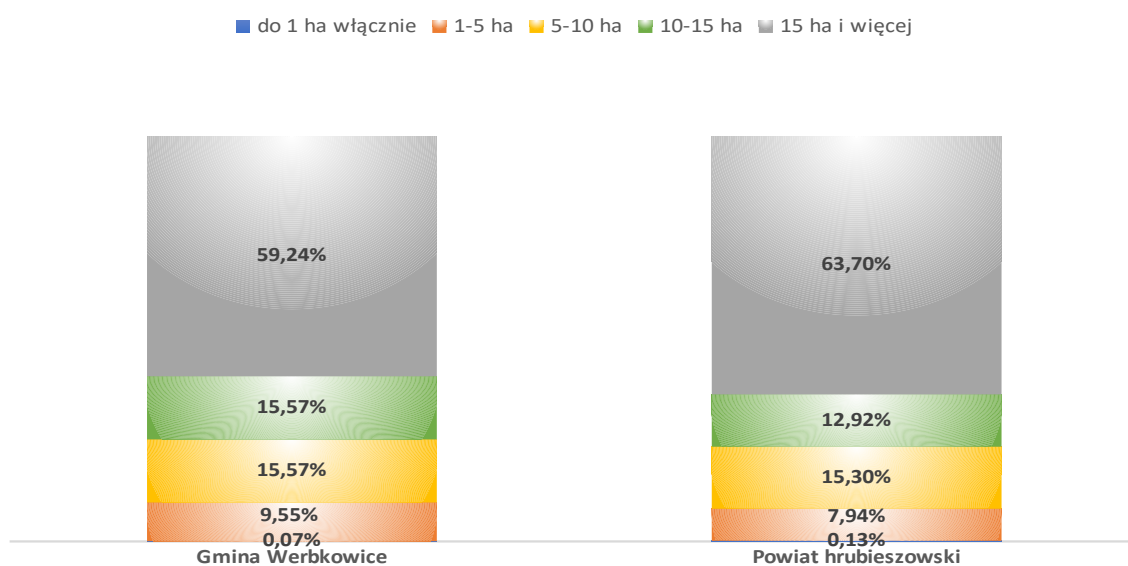
Dane dotyczące liczby gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchni według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Werbkowice oraz w powiecie hrubieszowskim, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 17 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchnia według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Werbkowice oraz powiatu hrubieszowskiego

Liczba gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych

Powierzchnia gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników wstępnych Powszechnego Spisu Rolnego 2020

Średnia powierzchnia gruntów gospodarstw rolnych na terenie gminy Werbkowice wynosiła 2 985,76 ha, natomiast średnia powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw – 2 819,84 ha. Wartości te kształtowały się powyżej średniej dla powiatu hrubieszowskiego, gdzie wynosiły odpowiednio 18 939,59 ha i 18 087,17 ha. W kwestii użytkowania gruntów, użytki rolne stanowiły 94,44 % powierzchni gospodarstw rolnych, znajdujących się na terenie gminy. 99,73% tych użytków stanowiły użytki rolne w dobrej kulturze rolnej, tzn. grunty wykorzystywane rolniczo, na których stosowane są zabiegi uprawne i mogą kwalifikować do otrzymania dopłat obszarowych. Pod zasiewami znalazło się z kolei zaledwie 87,74% powierzchni użytków rolnych. W strukturze użytkowania gruntów, z tego względu przeważały zboża, które stanowiły 49,94 % powierzchni użytków rolnych ogółem.

Biorąc pod uwagę liczbę pracujących w gospodarstwach rolnych, na terenie gminy Werbkowice pracowało łącznie 2 563 osób, tj. ok. 29.79 % ogółu mieszkańców gminy, z tego 1 408 mężczyzn oraz 1 155 kobiet. Według źródeł dochodów, najwięcej gospodarstw rolnych na terenie gminy utrzymywało się działalności rolniczej – 1 142, natomiast najmniej z pozarolniczej działalności gospodarczej - 86.

Dane dotyczące średniej powierzchni gruntów gospodarstw rolnych i średniej powierzchni użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw, struktury użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne i powierzchni zasiewów wybranych upraw, a także liczby pracujących w gospodarstwach rolnych oraz źródeł dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Werbkowice, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 23 Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych wchodzących w ich skład, struktura użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne, powierzchnia zasiewów wybranych upraw oraz liczba pracujących w gospodarstwach rolnych i źródła dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Werbkowice

Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych ogółem (w ha)	
Grunty ogółem	13,0
Użytki rolne ogółem	12,28
Użytkowanie gruntów (w ha)	
Grunty ogółem	14 928,81
Użytki rolne ogółem	14 099,20
Użytki rolne w dobrej kulturze	14 060,39
Pod zasiewami	12 372,50
Grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi	10,98
Uprawy trwałe	83,87
Łąki trwałe	1 469,16
Pastwiska trwałe	88,94
Pozostałe użytki rolne	38,81
Lasy i grunty leśne	297,73
Pozostałe grunty	531,88
Powierzchnia zasiewów wybranych upraw (w ha)	
Powierzchnia zasiewów ogółem	11 786,52
Zboża	7 034,57
Ziemniaki	35,95
Rzepak i rzepik	1 284,98
Pracujący w gospodarstwach rolnych	
Ogółem	2 563
Mężczyźni	1 408
Kobiety	1 155

Gospodarstwa domowe według źródeł dochodów	
Działalność rolnicza	1 142
Pozarolnicza działalność gospodarcza	86
Praca najemna	492
Emerytura i renta	256
Inne niezarobkowe źródła poza emeryturą i rentą	177

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników wstępnych Powszechnego Spisu Rolnego 2020

5.3.2. Turystyka

Turystyka pełni kluczową rolę w lokalnym rozwoju. Atrakcyjność turystyczna danego regionu kształtowana jest przez walory przyrodnicze, antropogeniczne oraz odpowiednie zagospodarowanie turystyczne, które obejmuje takie elementy jak infrastruktura noclegowa, gastronomiczna, komunikacyjna, a także obiekty usług społeczno-technicznych, takie jak sklepy czy apteki. Walory przyrodnicze, definiujące atrakcyjność turystyczną, obejmują elementy środowiska naturalnego, które przyciągają turystów. Te interesujące zasoby przyrody mogą być zlokalizowane w rezerwach przyrody, parkach krajobrazowych czy też poza tymi formalnymi formami ochrony środowiska naturalnego. Z kolei walory antropogeniczne to te związane z działalnością ludzką, obejmujące m.in. zabytki architektury, muzea, miejsca pamięci narodowej i kultu religijnego, a także wydarzenia kulturalne i sportowe. Infrastruktura turystyczna odnosi się głównie do ilości i jakości miejsc noclegowych, lokali gastronomicznych, a także rozwinięcia sieci drogowej, kolejowej oraz szlaków turystycznych. Wszystkie te czynniki razem tworzą kompleksową ofertę, która wpływa na atrakcyjność danego obszaru dla turystów.

Gmina Werbkowice, jak zauważono w poprzednich częściach tej analizy, dzięki swojemu malownicznemu położeniu we wschodniej części Lubelszczyzny, szczyci się znakomitymi walorami przyrodniczymi. Te unikalne cechy są niezbędne do tworzenia atrakcyjnej oferty turystycznej. Wykorzystanie tych walorów do promowania rozwoju usług turystycznych jest kluczowe dla poprawy jakości życia lokalnych mieszkańców. Zaznaczyć należy, że jest to powiązane ze wzrastającym zainteresowaniem turystów obszarami pod ochroną prawną, które są atrakcyjne dla celów turystyczno-rekreacyjnych.

Propozycja turystyczna gminy Werbkowice skupia się głównie na agroturystyce oraz różnych formach turystyki aktywnej. Ten kierunek jest naturalny, biorąc pod uwagę, że przez teren gminy przeprowadzone są szlaki turystyki pieszej i rowerowej. Ponadto, miejscowości na terenie gminy służą jako doskonałe punkty wypadowe do innych atrakcyjnych tras turystycznych w regionie. Na terenie gminy Werbkowice dostępne są także atrakcje dla miłośników jazdy konnej oraz kajakarstwa.

Infrastruktura turystyczna gminy Werbkowice, jak baza noclegowa, jest kluczowym uzupełnieniem naturalnych atutów regionu, wspólnie tworząc jego turystyczną atrakcyjność. Baza noclegowa odgrywa podstawową rolę w zagospodarowaniu turystycznym, z jednej strony przyczyniając się do rozwoju turystyki w danym obszarze, z drugiej umożliwiając różnorodność form turystyki i tym samym zaspokajając potrzeby turystów. Wielkość bazy noclegowej jest

w tym kontekście istotna, ponieważ świadczy o poziomie rozwoju turystyki w gminie, co wskazuje na jej turystyczny potencjał.

Baza noclegowa gminy Werbkowice, choć nie jest rozbudowana, obejmuje kilka gospodarstw agroturystycznych, pensjonatów, kwater prywatnych oraz domków letniskowych. Poniżej przedstawiam kilka obiektów noclegowych, które wyróżniają się dostępnymi udogodnieniami i atrakcyjną ofertą:

1. "Arkadia" - Pokoje Gościnne (Werbkowice),
2. "Pod Bocianim Gniazdem" - Gospodarstwo & Domki (Konopne),
3. "Magnolia" - Pensjonat, Hotel & Restauracja (Gozdów),
4. Hostelik „Mróweczka” (Werbkowice),
5. "Stokrotka" - Agroturystyka (Werbkowice),
6. Kwatery Symeona Zinkiewicz - Noclegi (Werbkowice),
7. "U Konrada" - Agroturystyka (Werbkowice),
8. "Mróweczka" - Noclegi (Werbkowice),
9. Agroturystyka Werbkowice (Werbkowice),
10. "Dworek nad Huczwą" (Wronowice),

Gmina Werbkowice, mimo swojego potencjału turystycznego, boryka się z ograniczoną bazą gastronomiczną. Obecność restauracji, kawiarni i miejsc serwujących tradycyjne dania regionalne jest stosunkowo niewielka, co stanowi wyzwanie dla turystów poszukujących różnorodnych doświadczeń kulinarnych. Ta niewielka liczba lokali gastronomicznych, zwłaszcza tych skupiających się na kuchni regionalnej, jest barierą do stworzenia szerokiej oferty bazującej na potencjale turystycznym gminy.

Jednakże, ta wyraźna luka stwarza również możliwości, stanowi ona przestrzeń do dalszego rozwoju bazy gastronomicznej, która mogłaby znacznie przyczynić się do poprawy atrakcyjności turystycznej gminy. Większa liczba restauracji, karczm, a także miejsc oferujących smaki kuchni lubelskiej i lokalnej, nie tylko poprawiłaby ofertę dla turystów, ale również przyniosłaby korzyści lokalnej społeczności poprzez stworzenie produktu turystycznego, który odnosi się do lokalnych tradycji kulinarnych.

W tym kontekście, warto podkreślić, że na poziomie lokalnym istnieją już inicjatywy mające na celu propagowanie regionalnej tradycji kulinarnej. Jak wskazano w poprzednich rozdziałach, Gminny Ośrodek Kultury (GOK) w Werbkowicach jest jednym z takich miejsc. W ramach swojej działalności, GOK promuje produkty regionalne, takie jak ciasto staropolskie podhoreckie, ćwikła z Werbkowic, warzonka kryształówka oraz werbkowickie placki z soczewicy. Te lokalne specjały, nie tylko tworzą wyjątkowy smak regionu, ale też są integralną częścią dziedzictwa kulturowego gminy.

Zdjęcie 3 Werbkowickie placki z soczewicy

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie

Mimo obecnych wyzwań, Gmina Werbkowice ma wielki potencjał do dalszego rozwoju w sektorze gastronomii, który niewątpliwie przyczyni się do zwiększenia jej atrakcyjności turystycznej, która w efekcie mogłaby przyciągnąć nowe grupy turystów, zwiększając tym samym rozpoznawalność i prestiż gminy Werbkowice na mapie turystycznej kraju.

Zaopatrzenie w artykuły spożywcze i przemysłowe mieszkańców gminy oraz przyjezdnych realizuje w głównej mierze market samoobsługowy sieci „Biedronka” w Werbkowicach.

Kluczowym elementem sieci komunikacyjnej gminy Werbkowice jest publiczny transport drogowy łączący ją z Hrubieszowem i Zamościem. Sąsiedztwo gminy Hrubieszowskiej, będącej większym skupiskiem zakładów pracy, instytucji oraz placówek edukacyjnych, stanowi istotny punkt odniesienia dla wielu mieszkańców Werbkowice, zarówno pod kątem zatrudnienia jak i korzystania z usług. Głównym środkiem transportu stanowią tutaj autobusy oraz tzw. "busy", zazwyczaj obsługiwane przez prywatnych przewoźników. Dzięki regularnym połączeniom i odpowiedniej ilości kursów, mieszkańcy mają dostęp do transportu publicznego, co umożliwia im dojazd do pracy, szkół czy innych instytucji zlokalizowanych na terenie i poza granicami gminy. W miejscowościach, które są obsługiwane przez te połączenia autobusowe, komunikację publiczną można uznać za zaspokajającą potrzeby lokalnej społeczności. W tym kontekście, istotnym aspektem jest dalsze utrzymanie i rozwój sieci komunikacyjnej, aby zapewnić skuteczne i wygodne połączenia dla mieszkańców gminy Werbkowice.

W kontekście turystyki, gmina Werbkowice, mimo swojego znacznego potencjału, boryka się z pewnym wyzwaniem związanym z brakiem rozbudowanych turystycznych oznakowanych ścieżek pieszych. Taka sytuacja nie tylko ogranicza możliwości eksploracji uroków regionu przez turystów, ale również ogranicza ofertę turystyczną regionu. Gmina Werbkowice ze swoimi zielonymi polami, malowniczymi krajobrazami i licznymi atrakcjami przyrodniczymi, mogłaby przyciągać miłośników pieszych wędrówek i amatorów przyrody. Niestety, obecnie jest to utrudnione z powodu niewystarczającej ilości wyznaczonych i dobrze utrzymanych szlaków pieszych. Ten brak infrastruktury turystycznej może zniechęcać turystów, którzy zamiast cieszyć

się spacerem, muszą martwić się o bezpieczeństwo i dostępność odpowiednich tras. Rozwój turystycznych ścieżek pieszych w gminie Werbkowice mógłby przynieść liczne korzyści. Po pierwsze, zwiększyłyby to atrakcyjność regionu dla turystów, zachęcając ich do dłuższego pobytu i powrotu w przyszłości. Po drugie, nowe trasy mogłyby zostać zaprojektowane w taki sposób, aby promować lokalne atrakcje przyrodnicze i kulturowe, tworząc unikalne doświadczenia dla odwiedzających. Po trzecie, rozwój turystyki pieszej mógłby korzystnie wpłynąć na budowanie kolejnych produktów turystycznych gminy oraz przyczynić się do pełnego poznania jej walorów krajobrazowych i kulturowych.

W związku z powyższym, istotne jest, aby kwestia rozbudowy turystycznych ścieżek pieszych była brana pod uwagę w dalszych planach rozwoju gminy Werbkowice.

Przez obszar gminy Werbkowice przebiegają dwie zróżnicowane trasy rowerowe. Mają one swój początek i koniec w Hrubieszowie. Wybrane trasy rowerowe zostały tak zaprojektowane, aby łączyć atrakcyjność turystyczną z ciekawymi zabytkami historycznymi i sakralnymi, przechodząc przez malownicze i unikalne przyrodniczo miejsca.

- Czarna trasa, o długości około 70 km, prowadzi z Hrubieszowa do Masłomęcza, przez Mircze, Adelinę, Tyszowce, Malice, Werbkowice, Gozdów, Brodnicę i z powrotem do Hrubieszowa. Trasa ta obfituje w wiele atrakcji, w tym budynki dawnego aresztu w Mirczu z 1870 r., kościół parafialny pw. św. Leonarda w Tyszowcach czy drewnianą cerkiew grekokatolicką z 1864 r w Werbkowicach.
- Czerwona trasa rowerowa, o długości około 80 km, prowadzi przez wiele malowniczych miejsc, w tym m.in. Cichobórz, Kosmów, Kryłów, Starą Wieś, Mołożów, Nabróż, Tyszowce, Cermno, Wronowice, Malice, Łysą Górę, Werbkowice, Wilków, Podhorce, Leopoldów, Nieledeń, Obrowiec i z powrotem do Hrubieszowa. Na trasie tej turyści mogą między innymi podziwiać największą na zamojszczyźnie kolonię czapli siwej w Cichoborzu, ruiny XVI-to wiecznego zamku na wyspie w Kryłowie, kaplicę św. Jana Nepomucena w Starej Wsi czy pozostałości parku z murowanym dworem z drugiej połowy XIX wieku w Nieledeń.

Wymienione trasy rowerowe umożliwiają turyście nie tylko aktywny wypoczynek na świeżym powietrzu, ale także poznanie historii i kultury tego malowniczego regionu.

Pomimo tego, że przez obszar gminy przebiegają trasy rowerowe, brak jest obecnie profesjonalnych wypożyczalni rowerów, co stanowi istotny problem z perspektywy rozwijającej się turystyki rowerowej. Niedostatek tej infrastruktury może ograniczać możliwość korzystania z atrakcyjnych szlaków rowerowych przez turystów, a tym samym wpływać negatywnie na postrzeganie gminy jako miejsca przyjaznego dla aktywnych form turystyki.

Rzeka Huczwa, płynąca przez teren gminy Werbkowice, stanowi atrakcyjny punkt dla turystyki kajakowej. Oferta ta zwraca się do szerokiego spektrum odbiorców - od rodzin po początkujących kajakarzy, dzięki łagodnym zakrętom i umiarkowanemu przepływowi wody. Obfitość malowniczych krajobrazów oraz zmienność natury spotykanej w trakcie podróży są istotnym walorem o charakterze etnograficznym, kulturowym, krajoznawczym i turystycznym gminy Werbkowic. Prowadzenie spływów kajakowych po rzece Huczwa pozwala na bezpośredni kontakt z dziką przyrodą, a tym samym na obcowanie z różnorodnymi gatunkami ptaków i innych

zwierząt zamieszkujących obszar wzdłuż rzeki. Szlak prowadzi przez rozległe łąki i gęste lasy, które tworzą harmonijne i relaksujące środowisko.

Na terenie gminy Werbkowice funkcjonuje przystań kajakowa, zlokalizowana w Kotorowie, która stanowi kluczowe udogodnienie dla entuzjastów tej formy aktywnego wypoczynku. Dodatkowo, na terenie gminy, funkcjonuje punkt wypożyczania kajaków.

Pomimo licznych atrakcji dostępnych na terenie gminy Werbkowice podczas ciepłych miesięcy, okres zimowy stanowi wyzwanie w kontekście turystyki. Brakuje tu oferty skierowanej do turystów poszukujących aktywnego wypoczynku w zimowych warunkach. Opcje takie jak trasy narciarskie, wypożyczalnie sprzętu zimowego czy organizowane imprezy i festiwale zimowe są praktycznie nieobecne, co ogranicza atrakcyjność gminy dla odwiedzających w sezonie zimowym.

Mimo to, generalnie rzecz ujmując, gmina Werbkowice w okresie zimowym nie mogą w pełni wykorzystać swojego turystycznego potencjału. Zdecydowanie istnieje tutaj przestrzeń do dalszego rozwoju i wprowadzenia nowych, zimowych atrakcji turystycznych.

Kluczowym czynnikiem wpływającym na potencjał turystyczny danego obszaru jest obecność atrakcji turystycznych, które przyciągają zarówno lokalnych mieszkańców, jak i przyjezdnych. Na terenie gminy Werbkowice znajduje się szereg takich atrakcji, które wzbogacają ofertę turystyczną tej lokalizacji. Dodatkowo, prowadzone są aktywne działania mające na celu dalsze podnoszenie potencjału turystycznego, poprzez tworzenie nowych produktów turystycznych. Te inicjatywy są ukierunkowane na przyciągnięcie większej liczby turystów

i promowanie gminy Werbkowice jako atrakcyjnego miejsca do odwiedzenia.

Gmina Werbkowice, jest miejscem o bogatej historii widocznej w licznych zabytkach, które stanowią materialny dowód na wielowyznaniowe pochodzenie dawnych mieszkańców. Znajdują się tu zarówno obiekty sakralne, jak i świeckie, odzwierciedlające różnorodność kulturową i religijną tej miejscowości.

O potencjale turystycznym gminy Werbkowice świadczą następujące miejsca i zabytki:

1. Monaster w Turkowicach: Żeński klasztor prawosławny z 1903 r. zawierający sobór "Aula", monaster, pawilon "Czajnia" (obecnie Dom Zakonny) oraz dom ihumeni (obecnie mieszkania).
2. Kaplica grobowa Lubowieckich w Malicach: Zbudowana w stylu neogotyckim w 1841 r. jako grobowiec Ignacego Lubowieckiego, prezesa Komisji Województwa Lubelskiego.
3. Zespół pałacowy w Werbkowicach: Klasycystyczny pałac z początku XIX w., rozbudowany na przełomie XIX i XX w. Obecnie siedziba Rolniczego Zakładu Doświadczalnego Instytutu Uprawy, Nałożenia i Gleboznawstwa w Puławach.

Zdjęcie 4 Zespół pałacowy w Werbkowicach

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice – autor Adam Wąsik

4. Dworek w Gozdowie: Wybudowany pod koniec XIX w. przez Ulanowskich, ówczesnych właścicieli Gozdowa.
5. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Werbkowicach: Drewniana świątynia ufundowana w 1864 r. przez Antoniego Szydłowskiego, pierwotnie cerkiew greckokatolicka, przekształcona na prawosławną, a potem na rzymskokatolicką.

Zdjęcie 5 Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Werbkowicach

Źródło: Starostwo Powiatowe w Hrubieszowie

6. Kościół pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Terebinii: Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Eliasza Proroka, wzniesiona ok. 1779 r., obecnie kościół rzymskokatolicki.
7. Kościół pw. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Hostynnem. Początkowo cerkiew greckokatolicka z 1472 r., w 1947 r. przekształcona na kościół rzymskokatolicki.
8. Kościół pw. Św. Cyryla i Metodego w Sahryniu: Pierwotnie kościół greckokatolicki, zamieniony na rzymskokatolicki po I wojnie światowej.
9. Kapliczka w Kotorowie: Drewniana kapliczka poświęcona Matce Bożej, powstała po cudownym uratowaniu powstańców w 1863 r.

Zdjęcie 6 Kapliczka w Kotorowie na Uroczysku Krynki

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice

10. Wandalska Zagroda w Kotorowie: Kompleks wystawowy odtwarzający zabudowę z przełomu II/III wieku n.e.

Zdjęcie 7 Wandalska Zagroda w Kotorowie

11. Hrubieszowska Kolej Dojazdowa: Zachowany odcinek zabytkowej kolejki wąskotorowej Werbkowice – Hrubieszów, parowozownia, budynek stacyjny oraz semafor wjazdowy w Werbkowicach.

Ważną rolę w promocji turystycznej gminy i regionu, a także w udzielaniu informacji turystom przybywającym do gminy Werbkowice, pełni Gminny Ośrodek Kultury oraz Urząd Gminy w Werbkowicach. Do ich zadań należy prowadzenie ewidencji obiektów turystycznych, administracją stroną internetową oraz opracowywanie materiałów reklamowe w postaci ulotek, folderów i map poglądowych, a także organizowanie imprez kulturalnych i turystycznych na terenie gminy. Organizują one również szereg spotkań i warsztatów dla lokalnej społeczności, które mają na celu promować lokalną kulturę i dziedzictwo, w tym folklor, sztukę, muzykę, tańce i tradycje regionalne. Działania te nie tylko promują gminę jako atrakcyjne miejsce do odwiedzin, ale również wzmacniają poczucie lokalnej tożsamości i dumy. Gminny Ośrodek Kultury oraz Urząd Gminy w Werbkowicach współpracują także z lokalnymi szkołami, instytucjami kulturalnymi i organizacjami pozarządowymi w celu wzbogacenia oferty turystycznej regionu i zwiększenia jego atrakcyjności dla odwiedzających. Ponadto, są one aktywnymi uczestnikami lokalnych, regionalnych i krajowych programów promujących turystykę, takich jak programy promujące turystykę wiejską, ekoturystykę, turystykę kulinarną czy turystykę historyczną. Zakres ich działań obejmuje również koordynację z lokalnymi przedsiębiorcami i usługodawcami turystycznymi w celu zapewnienia wysokiej jakości usług dla odwiedzających. Współpraca ta obejmuje również udzielanie wsparcia i doradztwa w zakresie rozwoju i promocji nowych produktów turystycznych. Wreszcie, zarówno Gminny Ośrodek Kultury, jak i Urząd Gminy w Werbkowicach, pełnią istotną funkcję w zakresie informowania mieszkańców o istotnych wydarzeniach i inicjatywach związanych z turystyką i kulturą na terenie gminy, poprzez regularne komunikaty, biuletyny i aktywność w mediach społecznościowych.

Turystyka może odgrywać kluczową rolę w gospodarczym rozwoju gminy Werbkowice. Przyczynia się do tego jej unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe, wynikające z geograficznego położenia. Zabytki i atrakcje turystyczne rozsiane po terenie gminy stwarzają możliwość stworzenia na ich podstawie zróżnicowanych produktów turystycznych, dedykowanych różnym grupom odbiorców. Obecnie jednak gmina Werbkowice nie oferuje jednak produktów turystycznych, które przyciągałyby turystów przez cały rok, a nie tylko w sezonie letnim. Dlatego kluczowe jest nieustanne inwestowanie w rozwój infrastruktury turystycznej oraz kreowanie nowych atrakcji, które sprawią, że Werbkowice stanie się równie atrakcyjnym miejscem podróży w jesienne i zimowe miesiące. Takie podejście do rozwoju turystyki nie tylko przyczyni się do tworzenia nowych miejsc pracy, ale także przyciągnie nowych mieszkańców, dodatkowo napędzając rozwój gospodarczy gminy.

5.3.3. Gospodarka finansowa

Zasoby finansowe danej jednostki samorządu terytorialnego są jednym z głównych czynników wpływających na rozwój lokalny i regionalny. Zarządzanie finansami tych jednostek odbywa się zgodnie z ustawą o finansach publicznych z 27 sierpnia 2009 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 1634 z późn. zm.), która definiuje m.in. zasady i tryb planowania, uchwalania i realizacji budżetów. Zgodnie z ustawą, budżet jednostki określa przewidywane przychody i wydatki na

dany rok budżetowy, które są szczegółowo opisane w ramach działań klasyfikacji budżetowej. Dochody podzielone są na dochody bieżące (niezaliczane do dochodów majątkowych) oraz dochody majątkowe, które obejmują dotacje i fundusze na inwestycje, wpływy ze sprzedaży majątku oraz dochody z przekształcenia prawa użytkowania wieczystego w prawo własności. Wydatki budżetowe podzielone są analogicznie na wydatki bieżące i majątkowe. Wydatki majątkowe obejmują inwestycje, zakupy inwestycyjne, programy finansowane z zewnętrznych źródeł, zakup i nabywanie udziałów, a także udziały w spółkach prawa handlowego. Różnica między dochodami a wydatkami jednostki samorządu terytorialnego jest określana jako nadwyżka budżetowa lub deficyt budżetowy.

Potencjał zasobów finansowych gminy Werbkowice według danych GUS z 2022 roku, wynosił 52 277 711,34 zł, a w stosunku do roku 2018 wysokość dochodów na terenie gminy zwiększyła się o 12 883 235,77 zł, tj. o 32,7 %. Jeśli chodzi o wydatki, ich wysokość w 2022 roku wyniosła 52 600 399,44 zł. W stosunku do roku 2018, wysokość wydatków gminy zwiększyła się o 13 904 170,03 zł, tj. o 35,9 %.

Realizację budżetu w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 24 Realizacja budżetu gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022 w zł

Rodzaj	2018	2019	2020	2021	2022
Dochody	39 394 475,57	40 838 955,81	44 947 612,94	54 713 986,35	52 277 711,34
Wydatki	38 696 229,41	38 828 012,77	42 213 393,90	41 026 560,56	52 600 399,44
Nadwyżka/ deficyt	698 246,16	2 010 943,04	2 734 219,04	13 687 425,79	- 322 688,10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Duże znaczenie w analizie sytuacji finansowej poszczególnych gmin mają wskaźniki dotyczące dochodów oraz wydatków na 1 mieszkańca. Wysokość dochodów na 1 mieszkańca w gminie Werbkowice według danych z 2022 roku wyniosła 6 114,35 zł, w tym dochodów własnych – 2 243,74 zł, z kolei wysokość wydatków na 1 mieszkańca wyniosła 6 114,35 zł, w tym wydatków majątkowych – 566,00 zł.

W 2018 roku, powiat hrubieszowski przeznaczal na wydatki majątkowe na jednego mieszkańca 692,00 zł, podczas gdy gmina Werbkowice 658,00 zł. Do 2022 roku, powiat hrubieszowski zwiększył te wydatki do 1 203,00 zł na mieszkańca, natomiast w gminie Werbkowice dochód ten spadł do 566,00 zł. Jeśli chodzi o ogólne wydatki na mieszkańca, powiat hrubieszowski w 2018 roku wydał 4 124,89 zł, a gmina Werbkowice 4 092,24 zł. W 2022 roku obie jednostki zwiększyły te kwoty - powiat hrubieszowski do 6 866,72 zł, a gmina Werbkowice do 6 152,72 zł.

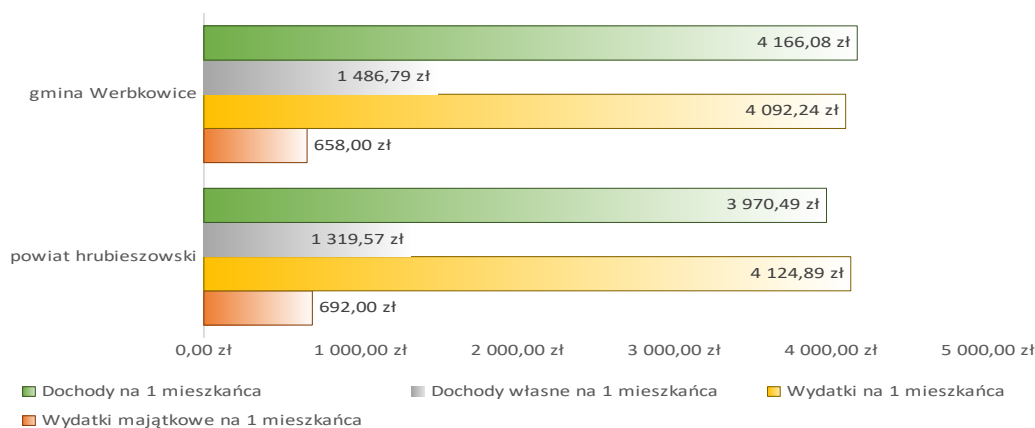
W kwestii dochodów własnych na jednego mieszkańca, powiat hrubieszowski w 2018 roku zgromadził 1 319,57 zł, natomiast gmina Werbkowice 1 466,79 zł. Do 2022 roku, powiat hrubieszowski zwiększył tę kwotę do 2 189,36 zł, a gmina Werbkowice przekroczyła tę wartość, generując 2 243,74 zł. Ogólne dochody na jednego mieszkańca w 2018 roku wynosiły 3 970,49 zł dla powiatu hrubieszowskiego i 4 166,08 zł dla gminy Werbkowice. W 2022 roku, powiat hrubieszowski zwiększył te dochody do 6 533,82 zł, a gmina Werbkowice do 6 114,35 zł.

W porównaniu do 2018 roku, wskaźniki finansowe za 2022 rok wykazały wzrost zarówno dla gminy, jak i powiatu. Jest to efekt rosnących dochodów oraz wydatków tych jednostek administracyjnych na przestrzeni ostatnich lat. Dodatkowo, ten wzrost wskaźników jest także spowodowany zmniejszającą się liczbą mieszkańców w tych obszarach.

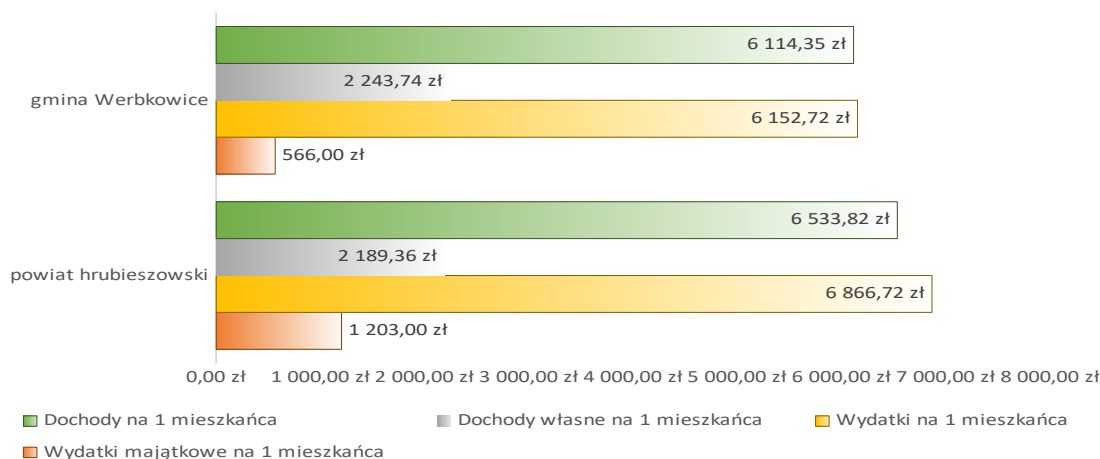
Dane te zobrazowane zostały na poniższym wykresie.

Wykres 18 Dochody na 1 mieszkańca oraz wydatki na 1 mieszkańca w 2017 i 2021 w gminie Werbkowice oraz powiecie hrubieszowskim

2018

2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

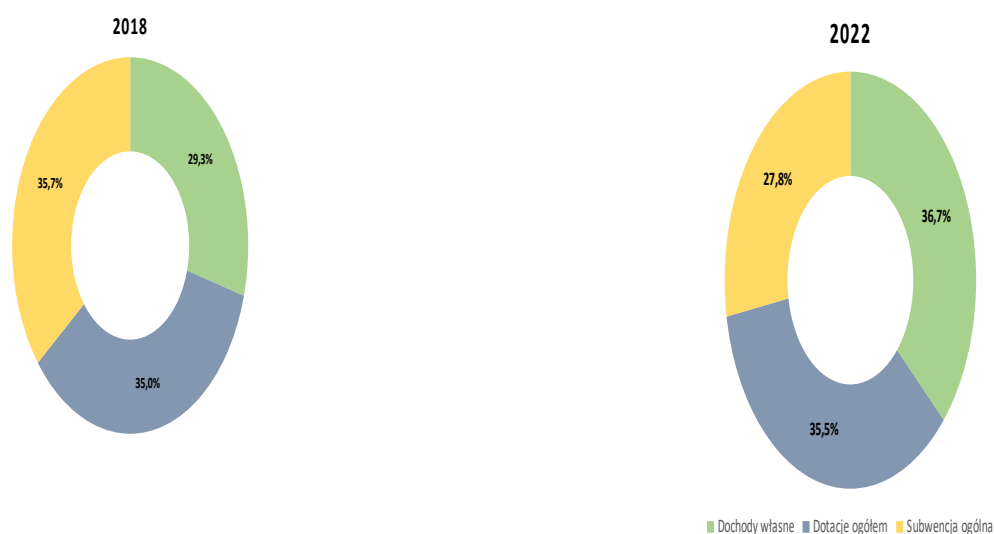
W strukturze finansów jednostek samorządu terytorialnego, dochody te są podzielone na trzy główne kategorie: dochody własne, ogólne dotacje i subwencję ogólną. Dochody własne pochodzą głównie z lokalnych podatków i opłat, a także z udziałów w dochodach z podatku od osób fizycznych oraz podatku od osób prawnych. Ogólne dotacje obejmują m.in. celowe dotacje z budżetu państwa przeznaczone na realizację zadań administracji rządowej oraz innych zadań nałożonych przez ustawy. Wchodzą tu również środki na finansowanie lub współfinansowanie

zadań własnych, jak również dotacje i płatności z budżetu środków europejskich. Do tych należą również dotacje celowe przekazywane w ramach programów finansowanych ze środków europejskich oraz innych funduszy zagranicznych. Subwencja ogólna, z kolei, to transfer finansowy z budżetu państwa, który składa się z kilku elementów: części oświatowej, wyrównawczej, równoważącej oraz regionalnej i rekompensującej.

Analizując finanse gminy Werbkowice, można zauważyć, iż jej dochody między rokiem 2018 a 2022 wzrosły z 39 394 475,57 zł do 52 277 711,34 zł, co reprezentuje wzrost o 32,7 %. W strukturze tych dochodów. Dochody własne gminy, które pochodzą przede wszystkim z lokalnych podatków i opłat, zwiększyły się o 36,4 % - z 14 059 088,36 zł w 2018 roku do 19 183 994,63 zł w 2022 roku, zwiększając ich udział w ogólnych dochodach gminy - z 35,7 % do 36,7 %. Dotacje, które gmina otrzymuje od rządu i innych instytucji, również wzrosły w tym okresie - z 13 787 034,21 zł do 18 551 923,71 zł, czyli o około 34,6 %. Udział dotacji w ogólnych dochodach gminy zwiększył się - z 35,0 % do 35,5 %. Spadek udziału w dochodach ogólnie odnotowano

w przypadku subwencji ogólnej, która wyniosła 11 548 353,00 zł w 2018 roku oraz 14 541 793,00 zł w 2022 roku, co stanowiło 29,3 % dochodów gminy w 2018 roku oraz 27,8 % w 2022 roku. Podsumowując: nastąpił znaczny wzrost ogólnych dochodów gminy Werbkowice, a ich struktura w ciągu analizowanego okresu czasu uległa zmianie. Zwiększył się udział dochodów własnych i dotacji, natomiast udział subwencji spadł. Dane dotyczące struktury dochodów budżetu gminy Werbkowice w roku 2017 i 2021, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 19 Struktura dochodów budżetu gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Jak wcześniej zaznaczono, dochody budżetu gminy mogą być kategoryzowane jako dochody bieżące lub majątkowe. Dochody bieżące, stanowiące znaczącą większość dochodów gmin, odnotowały znaczący wzrost w ostatnich latach. Podobnie, dochody majątkowe - głównie przeznaczone na inwestycje - również wykazały rosnącą tendencję w tym okresie.

W 2022 roku, w gminie Werbkowice wysokość dochodów majątkowych wyniosła 1 317 371,69 zł, co stanowiło 2,5 % dochodów ogółem, natomiast w 2018 roku ich wysokość kształtowała się na poziomie 1 923 505,04 zł, co stanowiło 4,9 % dochodów ogółem.

Wysokość dochodów majątkowych, w tym wysokość dotacji i środków przeznaczonych na inwestycje oraz wpływów ze sprzedaży składników majątkowych w gminie Werbkowice w 2018 i 2022 roku, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 25 Kształtowanie się dochodów majątkowych w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Rodzaj	2018	2019	2020	2021	2022
Dotacje oraz środki przeznaczone na inwestycje w zł	1 919 934,39	1 491 630,74	3 791 683,15	7 104 240,86	1 317 044,10
Wpływy ze sprzedaży składników majątkowych w zł	3 570,65	3 213,66	5 742,44	5 086,09	3 272,59
Dochody majątkowe ogółem w zł	1 923 505,04	1 494 844,40	3 797 425,59	7 109 326,95	1 317 371,69
% dochodów ogółem	4,9	3,7	8,4	26,0	2,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Tak jak w przypadku dochodów, wydatki majątkowe, obejmujące inwestycje i zakupy inwestycyjne, odgrywają kluczową rolę w strukturze budżetu gminy, obok wydatków bieżących. Realizacja projektów inwestycyjnych przez gminę jest istotnym aspektem jej rozwoju, najczęściej manifestującym się poprzez wzrost konkurencyjności oraz zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej. Wydatki na inwestycje są kluczowe, mając istotny wpływ na zakres i typ podejmowanych działań inwestycyjnych. Uważa się je za jedno z najbardziej efektywnych narzędzi stymulowania rozwoju regionalnego. Podstawowo, wydatki inwestycyjne pozwalają na wpływanie na efektywność realizacji zadań publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego. Wnioskować można, że niezbędność realizacji inwestycji przez gminę w kluczowy sposób wpływa na strukturę ponoszonych przez nią wydatków.

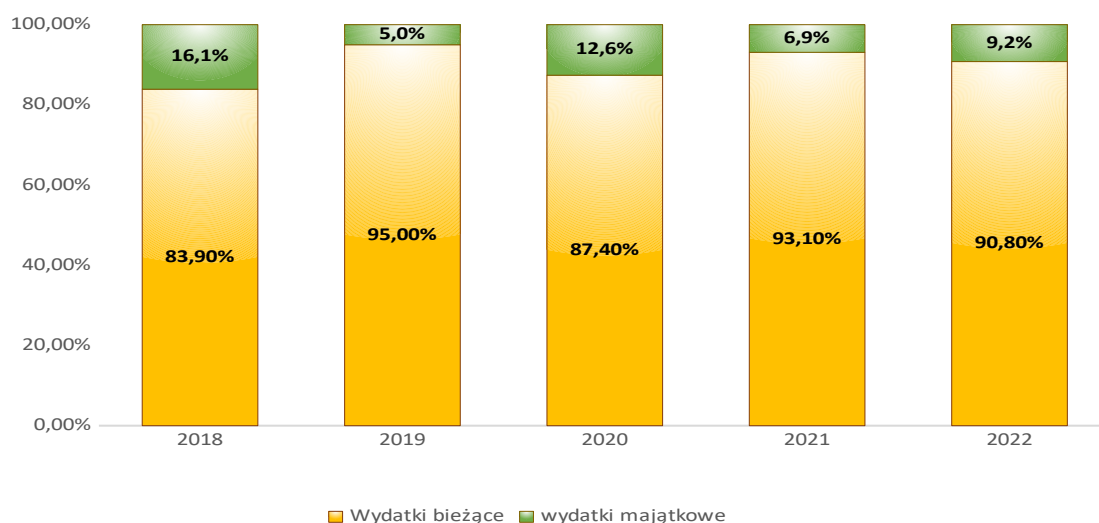
W 2022 roku, w gminie Werbkowice wysokość wydatków majątkowych wyniosła 4 838 628,69 zł, stanowiąc 9,2 % wydatków ogółem. Udział wydatków majątkowych w wydatkach budżetu ogółem na przestrzeni lat 2018-2022 na terenie gminy Werbkowice, przedstawiają poniższa tabela oraz wykres.

Tabela 26 Udział wydatków majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach budżetowych w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Rok	Wydatki ogółem (w zł)	Wydatki majątkowe (w zł)	Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w %)
2018	38 696 229,41	6 223 714,46	16,1
2019	38 828 012,77	1 949 480,40	5,0
2020	42 213 393,90	5 326 874,99	12,6
2021	41 026 560,56	2 837 296,09	6,9
2022	52 600 399,44	4 838 628,69	9,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 20 Udział wydatków bieżących oraz majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach ogółem w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2017-2021

Źródło: Opracowanie własne

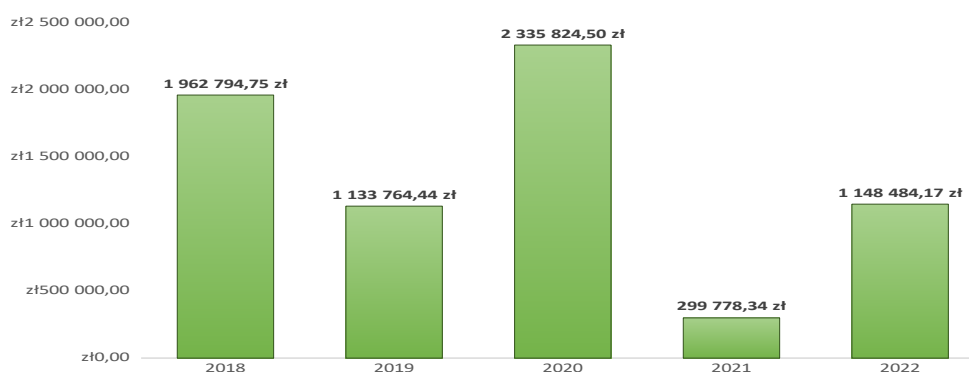
Zadłużenie Gminy Werbkowice na dzień 31 grudnia 2022 roku wyniosło 6 928 899,84 zł, co stanowiło 13,25 % dochodów budżetu ogółem. Analizując roczne sprawozdania finansowe z wykonania budżetu gminy Werbkowice, można stwierdzić, że sytuacja finansowa gminy jest stabilna.

Kluczowym składnikiem budżetu są fundusze przekazywane gminie, przeznaczone na finansowanie oraz współfinansowanie programów i projektów realizowanych za pomocą środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE. Ponadto, te środki obejmują również programy finansowane z bezzwrotnych środków pochodzących z Unii Europejskiej oraz na pokrycie płatności, których źródłem jest budżet europejskich środków.

W latach 2018-2022, zgodnie z danymi GUS, gmina Werbkowice pozyskała łącznie 6 880 646,20 zł w ramach programów i projektów realizowanych z udziałem środków europejskich.

Wysokość pozyskanych przez gminę Werbkowice środków w ramach programów i projektów unijnych realizowanych w latach 2018-2022, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 21 Wysokość pozyskanych przez gminę Werbkowice środków w ramach programów i projektów unijnych w latach 2018-2022

Źródło:

Opracowanie własne na podstawie BDL

Gmina Werbkowice realizowała wiele projektów m. in. w ramach Europejskiego Funduszu Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020, Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa.

5.4 Strefa Przestrzenna i zasoby naturalne gminy

5.4.1 Geomorfologia i Geologia

Werbkowice jako gmina, jest położona w granicach dwóch jednostek fizjograficznych: Działów Grabowieckich i Kotliny Hrubieszowskiej, rozciągając się wzdłuż rzeki Huczwy i jej dopływów. Jej krajobraz jest zdecydowanie zróżnicowany, składając się z dwóch wyraźnych regionów: Działów Grabowieckich na północnym zachodzie i Kotliny Hrubieszowskiej na pozostałym obszarze.

Dolina rzeki Huczwy i jej dopływów prezentuje krajobraz płaski, z miejscami falistym, łagodnie lub stromie ukształtowanym terenem. Gmina Werbkowice oferuje zarówno tereny zagospodarowane, jak i otwarte. W skład tych ostatnich wchodzi:

- przestrzeń rolnicza bez zabudowy lub z rozproszoną zabudową kolonijną,
- doliny rzek, łąki, pastwiska, stawy, lasy,
- bogata szata roślinna, pokrywająca obszar rolniczy, łąki i lasy.

Na terenie Wronowic znajduje się naturalne „jezioro” Chomiczyzna, dom dla rzadkich i chronionych gatunków fauny, takich jak grąźel żółty, grzybień północny i żabiściek pływający. Krajowy krajobraz jest dodatkowo wzbogacany funkcją agroturystyki i letniskową zabudową (np. wsi Kol. Wilków Peresołowice), z wyjątkiem obszaru wokół Cukrowni, gdzie krajobraz ma bardziej przemysłowy charakter. Ze względu na problem erozji gleb, konieczne będzie wprowadzenie działań przeciwerozrywających, poprzedzonych specjalistycznymi opracowaniami.

Dolina rzeki Huczwy charakteryzuje się naturalnymi zadrzewieniami i terenami łąkowymi z rozproszoną zabudową rolniczą, podczas gdy dolina rzeki Siniochy to krajobraz łąkowo-pastwiskowy, wzbogacony zadrzewieniami i bagnami.

Na terenie gminy Werbkowice wyróżniono trzy główne strefy krajobrazowe:

- ekologiczną – obejmującą rzeki, łąki i lasy, tworzące węzły ekologiczne,
- osadniczą – skupiającą zwarte zespoły zabudowy wiejskiej,
- rolną – składającą się z upraw polowych i ogrodniczych, łąk i rozproszonej zabudowy rolniczej.

5.4.2 Zasoby Wodne

Wody powierzchniowe

Analizowany obszar geograficzny jest częścią Regionu III według regionalizacji hydrograficznej Lubelszczyzny. Charakteryzujący się znacznie mniejszymi zasobami wodnymi, ten

region obejmuje wschodnią część pasa wyżyn, co kontrastuje z bardziej zasobną zachodnią częścią województwa. Wody powierzchniowe są tutaj reprezentowane przede wszystkim przez rzeki, które są częścią dorzecza Bugu.

Największą rzeką tego obszaru jest Huczwa, płynąca przez wiele miejscowości gminy, w tym Werbkowice, Turkowice, Gozdów. Rzeka ma długość 75 km, obszar dorzecza 1394,3 km², a jej średni spadek wynosi 1,92‰. Szacuje się, że Huczwa dostarcza do Bugu średnio 4 m³/s wody, co w skali regionu klasyfikuje ją jako rzekę o średnim przepływie. Jej dolina o zróżnicowanej szerokości (od 100 m do ponad 1 km) jest często podmokła i obfituje w liczne starorzecza oraz rowy melioracyjne.

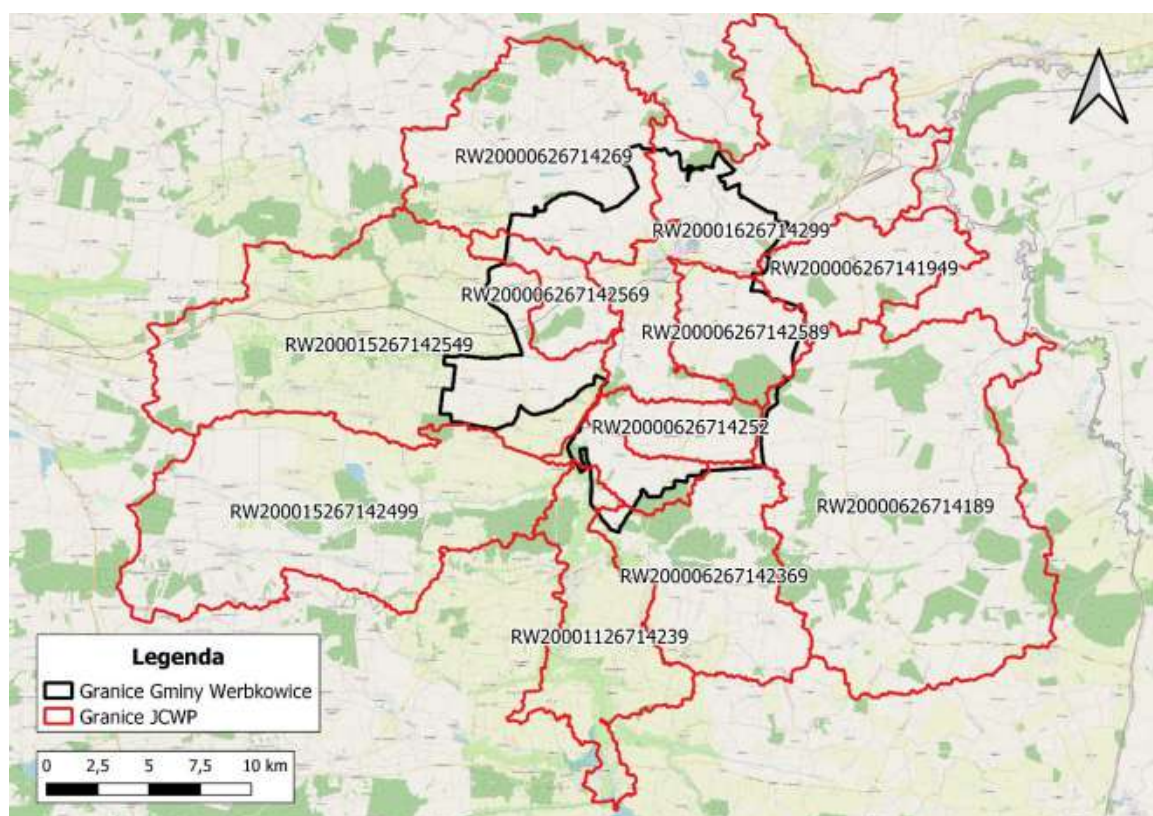
Stojące wody powierzchniowe są tutaj reprezentowane głównie przez drobne stawy hodowlane, położone na mniejszych ciekach wodnych (o powierzchni do kilku hektarów), a także oczka wodne i stawy znajdujące się w parkach dworskich. Na obszarze występuje również grupa odciętych zakoli Huczwy i starorzeczy. Ze względu na swój charakter i zróżnicowany wiek, niektóre z nich znacznie się wyłycały, stając się elementem rozległych podmokłości i torfowisk dolinnych.

Zagłębia krasowe wypełnione wodą mają tu nieco większe znaczenie. Działają jako niezależne systemy wodne, z większymi z nich stanowiącymi schronienie dla unikalnej fauny i flory.

Gmina Werbkowice leży w granicach 11 zlewni Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (JCWP), którymi są:

- RW20000626714189 Bukowa,
- RW200006267141949 Dopływ spod Metelina,
- RW20000626714269 Henrykówka,
- RW20001126714239 Huczwa od Kanału Rokitna do Sieniochy,
- RW200006267142569 Dopływ spod Krynek,
- RW200006267142589 Dopływ spod Pułanek,
- RW200015267142549 Sieniocha,
- RW20001626714299 Huczwa od Sieniochy do ujścia,
- RW200006267142369 Dopływ ze Starej Wsi,
- RW20000626714252 Dopływ spod Sahrynia
- RW200015267142499 Sieniocha.

Mapa 9 Zlewnie jednolitych części wód powierzchniowych na terenie gminy Werbkowice

Źródło: PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023-2026 Z UWZGLĘDNIENIEM PERSPEKTYWY NA LATA 2027-2030

Wody podziemne

Wody podziemne na terenie Gminy Werbkowice są zlokalizowane w formacjach czwartorzędu i górnej kredy. Wody czwartorzędowe, najczęściej występujące w dolinach rzek, cechują się niskim stopniem mineralizacji, wynoszącym około 240 mg/dm³, oraz niewielką twardością. Zawartość chlorków w tych wodach nie przekracza 170 mg Cl-/dm³. W wodach poziomu czwartorzędowego często zauważalna jest podwyższona zawartość żelaza i manganu, co wymaga ich prostego uzdatnienia.

Gmina Werbkowice znajduje się w granicach Jednolitej Części Wód Podziemnych nr 121, zgodnie z nowym podziałem obszaru Polski na 172 części wód podziemnych. Charakterystyka JCWPd nr 121 jest zaprezentowana w poniższej tabeli.

Tabela 27 Charakterystyka jednolitych części wód podziemnych na terenie gminy Werbkowice

Kod JCWPd	Numer JCWPd	Stan ogólny JCWPd	Przypisane cele środowiskowe	Działania przypisane w Programie wodnośrodowiskowym kraju
PLGW2000121	121	DOBRY	dobry stan chemiczny, dobry stan ilościowy	coroczne raportowanie pomiarów ilości eksploatowanych wód podziemnych przez właściciela / użytkownika ujęcia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Na terenie Gminy Werbkowice, zasoby wodne podziemne są mniej narażone na zanieczyszczenia z powierzchni dzięki obecności miąższej strefie aeracji. Istnieją jednak obszary,

gdzie zwierciadło wód podziemnych znajduje się blisko powierzchni, co stwarza możliwość przedostawania się zanieczyszczeń. Duży procent terenów Gminy to grunty rolne, stąd zanieczyszczenia mogą być bezpośrednio powiązane z działalnością rolniczą. Główne substancje zanieczyszczające, pochodzące z rolnictwa, to środki ochrony roślin i nawozy. Poza ich bezpośrednim przedostawaniem się do gleby po użyciu, istnieje dodatkowe ryzyko w miejscach, gdzie są przygotowywane do stosowania. Niestety, często te substancje są przygotowywane bez odpowiedniej ostrożności i bez przestrzegania podstawowych zasad bezpieczeństwa, co prowadzi do ich wysypywania lub wylewania na ziemię, skąd w wysokich stężeniach mogą przedostać się do wód podziemnych. Szczególnie niebezpieczne jest to w sytuacji, gdy takie miejsca znajdują się na podwórkach gospodarstw korzystających z wody z własnych studni, gdzie lokalne zjawiska depresyjne mogą prowadzić do ich przedostawania się bezpośrednio do studni, co stwarza zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi i zwierząt gospodarskich. Monitorowanie stanu wód podziemnych na poziomie krajowym jest prowadzone przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ), a na poziomie regionalnym - przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska (WIOŚ), który dodatkowo uzupełnia pomiary na skalę krajową. W 2014 roku, w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska prowadzonego przez WIOŚ, nie zidentyfikowano żadnego punktu pomiarowego stanu jakości wód podziemnych na terenie Gminy Werbkowice.

Mapa 10 Wody podziemne na terenie gminy Werbkowice

Źródło: PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023-2026 Z UWZGLĘDNIENIEM PERSPEKTYWY NA LATA 2027-2030

5.4.3 Zagrożenia powodziowe

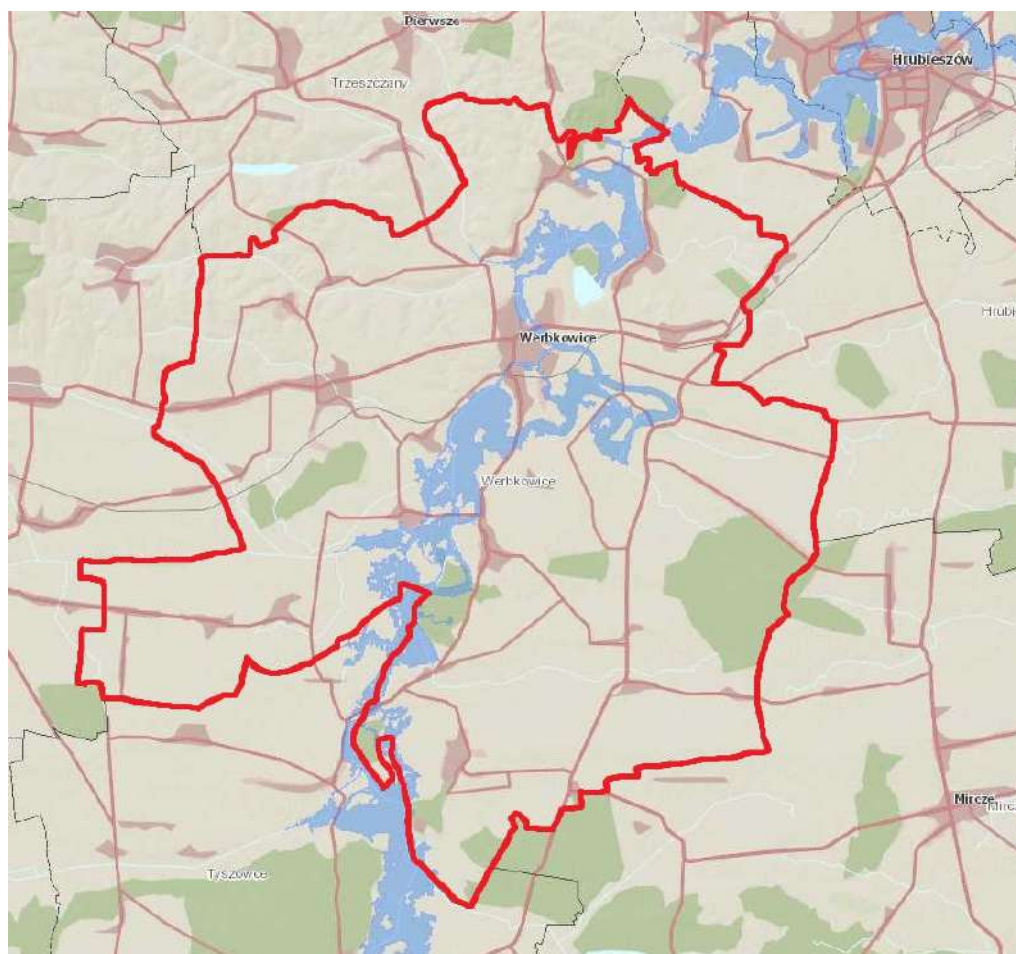
Projekt wstępnej oceny ryzyka powodziowego dla dorzeczy jest opracowywany przez Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, a następnie zatwierdzony i publikowany przez właściwego ministra. Dla obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi wskazanych we

wstępnej ocenie ryzyka powodziowego opracowuje się mapy zagrożenia powodziowego (MZP) zgodnie z art. 169 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2022 r. poz. 2625 z późn. zm.), na których przedstawia się w szczególności:

- obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest niskie i wynosi 0,2% lub na których istnieje prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia ekstremalnego,
- obszary szczególnego zagrożenia powodzią,
- obszary obejmujące tereny narażone na zalanie w przypadku uszkodzenia lub zniszczenia:
 - ✓ wału przeciwpowodziowego,
 - ✓ wału przeciwsztormowego,
 - ✓ budowli piętrzącej.

Zgodnie z art. 171 ust. 1 ustawy Prawo wodne, zasięg obszarów szczególnego zagrożenia powodzią jest wyznaczany na mapach zagrożenia i ryzyka powodziowego, które są aktualizowane co 6 lat na podstawie art. 171 ust. 8 tejże ustawy. Obecnie obowiązującymi mapami zagrożenia powodziowego i mapami ryzyka powodziowego, są mapy zaktualizowane w ramach II cyklu planistycznego.

Mapa 11 Zagrożenie powodziowe na terenie gminy Werbkowice

5.4.4 Zagrożenia suszą

Zgodnie z art. 183 i 184 ust. 1 ustawy Prawo wodne, zadaniem administracji rządowej i samorządowej oraz Wód Polskich jest przeciwdziałanie skutkom suszy, które prowadzi się zgodnie z planem przeciwdziałania skutkom suszy. Projekt planu przygotowują Wody Polskie w uzgodnieniu z ministrami właściwymi do spraw: rolnictwa, rozwoju wsi, rybołówstwa, żeglugi śródlądowej oraz wojewodami. Plan obejmuje:

- 1) analizę możliwości powiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych;
- 2) propozycje budowy lub przebudowy urządzeń wodnych;
- 3) propozycje niezbędnych zmian w zakresie korzystania z zasobów wodnych oraz zmian naturalnej i sztucznej retencji;
- 4) działania służące przeciwdziałaniu skutkom suszy.

Główny cel planu zawiera się już w samej jego nazwie, jest więc nim przeciwdziałanie skutkom suszy. Cel ten doprecyzowany jest przez 4 cele szczegółowe:

- 1) skuteczne zarządzanie zasobami wodnymi dla zwiększenia ich dostępności na obszarach dorzeczy;
- 2) zwiększanie retencionowania (magazynowania) wód;
- 3) edukacja w zakresie suszy i koordynacja działań powiązanych z suszą;
- 4) stworzenie mechanizmów realizacji i finansowania działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

W celu osiągnięcia jednego z celów planu, tj. skutecznego zarządzania zasobami wodnymi dla zwiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych, dokonywana jest szczegółowa analiza z wykorzystaniem wyników map zagrożenia występowania poszczególnych typów susz. Mapy te stanowią dane do przeprowadzenia oceny ilości zasobów dyspozycyjnych w warunkach suszy oraz służą do określenia stopnia ryzyka suszy.

Zasadniczo wyróżnia się cztery rodzaje suszy: atmosferyczną, rolniczą, hydrologiczną i hydrogeologiczną. Na zarządzanie ryzykiem suszy wpływ mają wyniki zagrożenia występowania trzech z czterech typów suszy: rolniczej, hydrologicznej i hydrogeologicznej. Z kolei mapy zagrożenia suszą dostarczają informacji dla planowania działań na rzecz przeciwdziałania jej skutkom, w szczególności poprzez czterostopniowy podział zagrożenia, gdzie I klasa obejmuje obszary zagrożone w stopniu słabym, II klasa – obszary zagrożone w stopniu umiarkowanym, III klasa – obszary zagrożone w stopniu silnym, a IV klasa – obszary zagrożone w stopniu ekstremalnym.

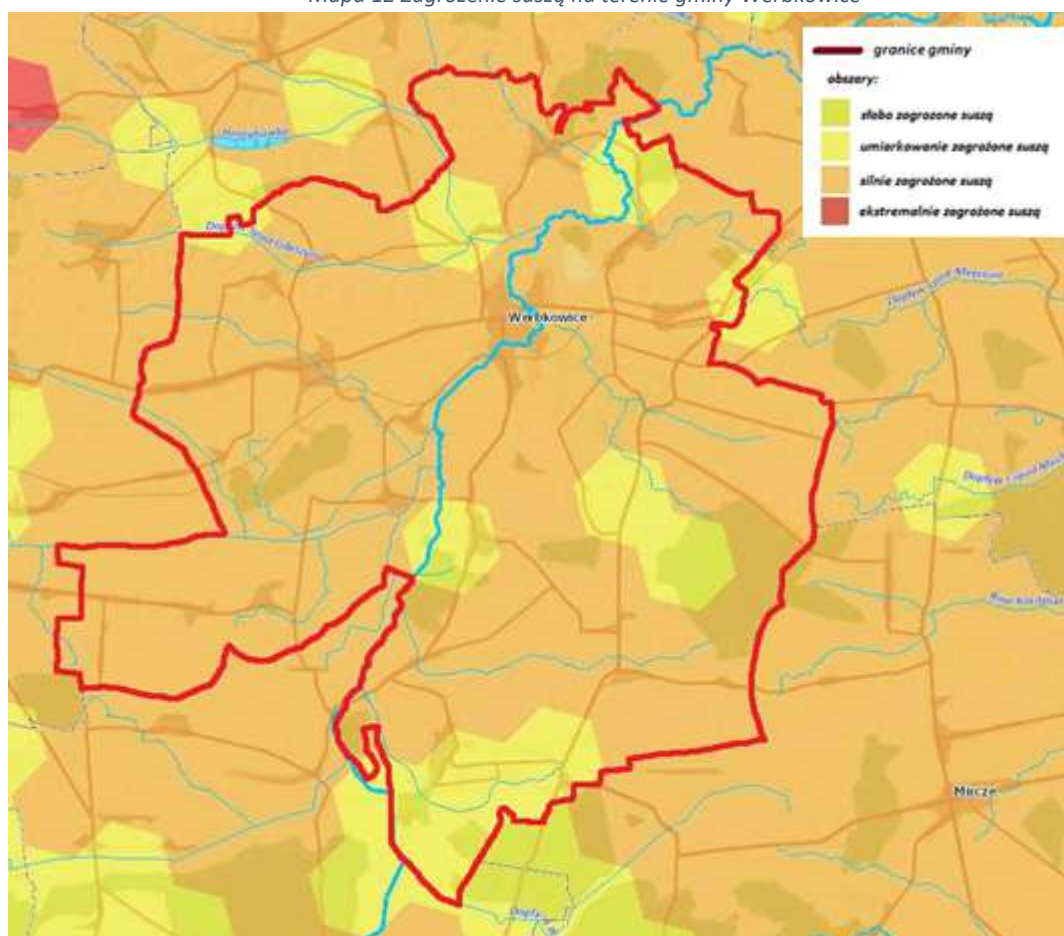
Analizując mapy zagrożenia suszą, opracowane na podstawie Planu przeciwdziałania skutkom suszy, można stwierdzić, że dla terenu gminy Werbkowice określono:

- umiarkowane zagrożenie suszą atmosferyczną w przeważającej części gminy, natomiast w południowej-wschodniej części – silne zagrożenie suszą atmosferyczną;

- silne zagrożenie suszą rolniczą dla niemal obszaru gminy. Ekstremalne zagrożenie wskazano w miejscowościach: Hostynie, Konopne, natomiast słabo zagrożone są Wilków, Gozdów, Malice, Terebiń. W przypadku obszaru o umiarkowanym zagrożeniu wskazano: Kolonia-Alojzów.
- silne zagrożenie suszą hydrologiczną dla całego obszaru gminy;
- słabo zagrożenie suszą hydrogeologiczną dla całego obszaru gminy.

Zgodnie z mapami łącznego zagrożenia suszą rolniczą, hydrologiczną i hydrogeologiczną dla gminy Werbkowice, dla niemal całego obszaru gminy określone zostało jako silne zagrożenie suszą, z wyjątkiem niewielkich części terytorium obejmujące miejscowości: Wilków, Gozdów, Kolonia Alojzów, Terebiń i Malice, gdzie określono zagrożenie jako umiarkowane.

Mapa 12 Zagrożenie suszą na terenie gminy Werbkowice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Kluczowym elementem Planu przeciwdziałania skutkom suszy jest katalog działań, który określa konkretne i mierzalne rozwiązania, których wdrożenie ma przyczynić się do ograniczenia skutków suszy. Katalog ten ma wymiar operacyjny, a poprzez zbiór działań realizowane są cele szczegółowe, co z kolei ma przełożenie na cel główny. Plan nie jest planem inwestycyjnym, a prezentuje jedynie plany budowy, przebudowy i remontów urządzeń wodnych, które są zawarte w pozostałych dokumentach planistycznych z zakresu gospodarki wodnej.

Postępowanie w zakresie przeciwdziałania skutkom suszy zakłada przede wszystkim działania zapobiegające oraz zmniejszające prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnych skutków suszy, które są realizowane w sposób niezależny od faktycznego wystąpienia suszy. W praktyce jest to wdrażanie działań technicznych oraz nietechnicznych, które służą m.in. kształtowaniu zasobów wodnych, gospodarowaniu gruntami i wodami, czy też ochronie ekosystemów wodnych i terenów podmokłych. Kluczowe są działania retencyjne, służące poprawie i przywracaniu naturalnych warunków obiegu wody. Przeciwdziałanie skutkom suszy służy również zmniejszaniu niedoborów wody, wzmocnieniu ochrony przeciwpowodziowej oraz poprawie stanu jednolitych części wód powierzchniowych i podziemnych.

Na obszarze gminy Werbkowice, w okresie 2021-2027 nie zostały zaplanowane przez Wody Polskie do realizacji zadania inwestycyjne z zakresu budowy i przebudowy urządzeń wodnych służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

5.4.5 Formy ochrony przyrody

Gmina Werbkowice znajduje się w przyrodniczo korzystnym obszarze, dzięki swojemu położeniu na terenie kilku jednostek fizyczno-geograficznych. Takie położenie umożliwia koegzystencję wielu gatunków roślin i zwierząt, które wymagają różnorodnych warunków środowiska. To prowadzi do bogactwa przyrodniczego i różnorodności gatunkowej, ale równocześnie stwarza zagrożenie rozprzestrzeniania się gatunków niepożądanych, a nawet szkodliwych. Dogodne warunki do rozprzestrzeniania tych gatunków na teren gminy stwarzają lokalne korytarze ekologiczne biegnące wzdłuż rzek Huczwy i Siniochy.

Przez teren gminy Werbkowice przechodzą trzy regionalne korytarze ekologiczne:

- Korytarz dla fauny leśnej, który łączy lasy roztoczańskie z lasami Nadleśnictwa Mircze,
- Korytarz dla fauny bagienno-łąkowej i zaroślowej, obejmujący dolinę Huczwy,
- Korytarz dla fauny kserotermofilnej.

Miejsce, w którym korytarz leśny krzyżuje się z korytarzem bagienno-łąkowym, stanowi ekologiczny węzeł, w obrębie którego planowane jest utworzenie rezerwatu przyrody "Adelina". Drugi ekologiczny węzeł znajduje się w zwartym kompleksie leśnym w okolicach Sahrynia, który nie należy do regionalnego korytarza leśnego, ale wyróżnia się występowaniem łosia i licznymi rzadkimi oraz chronionymi gatunkami fauny i flory.

Na terenie gminy zlokalizowane są również korytarze ekologiczne, biegnące wzdłuż dolin rzek Huczwy i Siniochy. Te korytarze charakteryzują się zachowanym naturalnym krajobrazem doliny, w tym pozostałościami grodziska Gozdów oraz terenami łąkowymi i bagiennymi. Planuje się stworzenie zalewu mającego na celu zwiększenie walorów rekreacyjnych i turystycznych.

Na obszarach objętych tymi korytarzami zabroniona jest realizacja infrastruktury technicznej przegradzającej korytarz. Zalecane jest natomiast tworzenie ścieżek pieszych i rowerowych, które nie naruszają naturalnego układu zadrzewień, łąk oraz pól uprawnych.

W gminie Werbkowice znajdują się także obszary i obiekty szczególnie chronione, w tym parki pałacowe i klasztorne w Turkowicach i Werbkowicach, a także lasy ochronne, stanowiące ostoję zwierząt i mające znaczenie dla ochrony wód.

Gmina Werbkowice obejmuje także teren Natura 2000 - Ostoja Tyszowiecka. Jest to obszar charakteryzujący się mozaiką siedlisk, w tym torfowiskami, lasami łąkowymi, olsami, a także kompleksami stawów rybnych. Na terenie ostoi występuje co najmniej 24 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 9 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK) oraz wiele gatunków roślin z listy Czerwonej Księgi i listy roślin chronionych. Najciekawszym gatunkiem kręgowca spotykanym na tym obszarze jest suseł perełkowany *Spermophilus suslicus*.

Mapa 13 Formy ochrony przyrody na terenie gminy Werbkowice

Źródło: geoserwis.gov

5.4.6 Surowce Mineralne

Na terenie gminy Werbkowice zgodnie z bazą danych Państwowego Instytutu Geologicznego znajdują się 2 udokumentowane złoża surowców mineralnych, piasków i żwirów – Terebiniec i Wronowice. Żadna z nich nie jest obecnie eksploatowana.

Na przełomie lat 60. i 70. przeprowadzone badania geologiczne między Zamościem a Hrubieszowem potwierdziły występowanie gazu ziemnego. W 2008 r. prywatne podmioty złożyły wniosek o wydanie decyzji środowiskowej, która jest kluczowym krokiem do uzyskania koncesji od ministra ochrony środowiska. Podmioty otrzymały decyzje środowiskowe i koncesje, były prowadzone poszukiwania. Wyniki poszukiwań pozostają nieznane. Obecnie koncesje na poszukiwanie wygały. Prace na miejscu poprzedzi analiza geologiczna która, jeśli pokaże obiecujące wyniki, umożliwi rozpoczęcie pierwszych odwiertów na terenie gminy Werbkowice.

5.4.6 Gleby

Gmina Werbkowice charakteryzuje się jednymi z najkorzystniejszych warunków glebowych w województwie lubelskim, a także na terenie całej Polski. Rezultatem tego jest obecność czarnoziemów, a także innych gleb o doskonałych właściwościach rolniczych, takich jak rędziny, gleby brunatne powstałe na lessach i inne. Prezentujące doskonałe właściwości fizykochemiczne gleby, stanowią mniej niż 40% ogólnego obszaru użytków rolnych, który jest kwasowy lub bardzo kwasowy. Gleby kwasowe powinny być poddane procesowi wapnowania w celu poprawy ich właściwości fizykochemicznych, chemicznych i fizycznych, co przyczyni się do wzrostu plonów uprawnych oraz poprawy ich jakości.

5.4.7 Dziedzictwo kulturowe

Ważnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego jest również dziedzictwo kulturowe, związane ściśle z tradycją, historia oraz tożsamością danej społeczności i obejmujące elementy materialne, jak np. zabytki architektury oraz niematerialne, jak np. zwyczaje, obrzędy, tradycyjna wiedza i praktyki. Ochrona dziedzictwa jest szczególnie ważna dla zachowania tożsamości i wartości dla przyszłych pokoleń.

Najdawniejsze ślady obecności ludzi na terenie gminy Werbkowice datowane są na początki neolitu, powiązane z kulturą ceramiki wstęgowej rytej (5500-4700 r. p.n.e.). Odkryto tutaj skromne artefakty tej kultury w formie fragmentów ceramiki. Następnie, ślady osadnictwa są powiązane z tzw. grupą malicką (4700-4200 r. p.n.e.). Osada tej grupy została odkryta w Werbkowicach, a z jej terenu pochodzą liczne fragmenty naczyń. Wielorakie zabytki pradziejowe odnalezione w Werbkowicach są związane z kulturą wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (3800-3100 r. p.n.e.). Pierwsze dokumenty źródłowe odnoszące się do Werbkowic pochodzą z 1394 roku, kiedy to miejscowość była wspomniana w kontekście nowo utworzonej parafii łańciskiej w Grabowcu. Następne źródła pochodzą z początków XV wieku i odnoszą się do pierwszych właścicieli Werbkowic. W 1401 roku jako właściciel wsi był wymieniany Micz, a w 1431 roku - Aleksander. Z XV wieku znamy jeszcze czworo kolejnych właścicieli: Jana (1447-1479), Jakuba Śmietankę, wojskiego chełmskiego (1453), Aleksandrę Niedospilską (1491-94) i Aleksandra (1493). Od XIV wieku Werbkowice należały do włości grabowieckiej, później przekształconej w powiat. Rejestr poborowy z 1472 roku odnotowuje tutaj 4 łany użytków rolnych, młyn z dwoma kołami, prawdopodobnie wodnym oraz karczmę. Kolejne informacje pochodzą z rejestru poborowego z 1578 roku, kiedy to właścicielami byli Mirecka i Stabrowski. Wówczas Werbkowice posiadały 4 łany użytków, 4 zagrodników z ziemią, 4 komorników oraz 1 rzemieślnika. W XVII wieku Werbkowice należały już do Łaszców. Aleksander Łaszc i jego żona Katarzyna z Firlejów ufundowali tutaj drewnianą cerkiew w 1690 roku i erygowali parafię unicką. Następnym właścicielem wsi został Karol Sapieha herbu Lis, który w 1722 roku ożenił się z Marianną z Firlejów i w posagu otrzymał Werbkowice. Adam Szydłowski, dziedzic herbu Lubicz (ur. 1790 – zm. ok. 1850 r.), prawdopodobnie wznosił w pierwszej połowie XIX wieku pałac w Werbkowicach. W II połowie XIX wieku w Werbkowicach powstała szkoła początkowa i urząd gminy (1867 r.). W XX wieku Werbkowice kontynuowały swój rozwój, z ważnymi wydarzeniami takimi jak budowa kolei normalnotorowej i wąskotorowej w 1916 roku czy budowa cukrowni w latach 1961-63. Podczas II wojny światowej na terenie Werbkowic aktywny był ruch

partyzancki. 31 grudnia 1942 roku trzyosobowy patrol AK pod dowództwem K. Puchalskiego „Brzozy” wysadził most kolejowy pod Werbkowicami. W dzisiejszych granicach Gmina Werbkowice funkcjonuje od 1973 roku.

Dziedzictwo kulturowe gminy Werbkowice wynika przede wszystkim z wielokulturowej historii. Niestety do dzisiejszych czasów zachowały się tu nieliczne zabytkowe obiekty. Do najciekawszych obiektów architektury, miejsc pamięci i innych obiektów na terenie gminy można zaliczyć przede wszystkim:

1. Kościół pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Terebiniu: Wzniesiona około 1779 roku jako cerkiew greckokatolicka pw. św. Eliasza Proroka, obecnie służy jako kościół rzymskokatolicki.
2. Hrubieszowska Kolej Dojazdowa: Odcinek zabytkowej kolejki wąskotorowej Werbkowice – Hrubieszów, z zachowaną parowozownią, budynkiem stacyjnym oraz semaforem wjazdowym w Werbkowicach.
3. Kościół pw. Św. Cyryla i Metodego w Sahryniu: Pierwotnie greckokatolicki, po I wojnie światowej zamieniony na kościół rzymskokatolicki.
4. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Werbkowicach: Ufundowany w 1864 roku przez Antoniego Szydłowskiego, początkowo jako cerkiew greckokatolicka, przekształcona na prawosławną, a potem na rzymskokatolicką.
5. Kapliczka w Kotorowie: Drewniana kapliczka poświęcona Matce Bożej, powstała po cudownym uratowaniu powstańców w 1863 roku.
6. Dworek w Gozdowie: Wybudowany pod koniec XIX wieku przez Ulanowskich, ówczesnych właścicieli Gozdowa.
7. Zespół pałacowy w Werbkowicach: Klasycystyczny pałac z początku XIX wieku, rozbudowany na przełomie XIX i XX wieku. Obecnie siedziba Rolniczego Zakładu Doświadczalnego Instytutu Uprawy, Nałożenia i Gleboznawstwa w Puławach.
8. Kościół pw. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Hostynnem: Początkowo cerkiew greckokatolicka z 1472 roku, w 1947 roku przekształcona na kościół rzymskokatolicki.
9. Kaplica grobowa Lubowieckich w Malicach: Zbudowana w stylu neogotyckim w 1841 roku jako grobowiec Ignacego Lubowieckiego, prezesa Komisji Województwa Lubelskiego.
10. Monaster w Turkowicach: Żeński klasztor prawosławny z 1903 roku zawierający sobór "Aula", monastyr, pawilon "Czajnia" (obecnie Dom Zakonny) oraz dom ihumeni (obecnie mieszkania).
11. Wandalska Zagroda w Kotorowie: Kompleks wystawowy odtwarzający zabudowę z przełomu II/III wieku n.e.

5.4.8 Planowanie przestrzenne

Kierunki rozwoju przestrzennego gminy Werbkowice określa Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Werbkowice przyjęte uchwałą Rady Gminy Werbkowice LX/331/2023 z dnia 14.03.2023 r.

Studium określa politykę przestrzenną gminy, lokalne zasady gospodarowania przestrzenią przy uwzględnieniu celów i kierunków polityki przestrzennej, określonych w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województwa, planie zagospodarowania przestrzennego województwa i strategii rozwoju gminy. W tym zakresie fundamentalne znaczenie mają zasady ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju.

Ład przestrzenny jest określany jako ukształtowanie powierzchni, które tworzy harmonijną całość i uwzględnia w sposób uporządkowany wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne. Z kolei zrównoważony rozwój jest to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym występuje proces integracji działań politycznych, społecznych i gospodarczych, mając na względzie zachowanie równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb społeczności lub obywateli, zarówno w chwili obecnej jak i dla przyszłych pokoleń.

Studium jest sporządzane dla obszaru znajdującego się w granicach administracyjnych gminy oraz pełni trzy podstawowe funkcje:

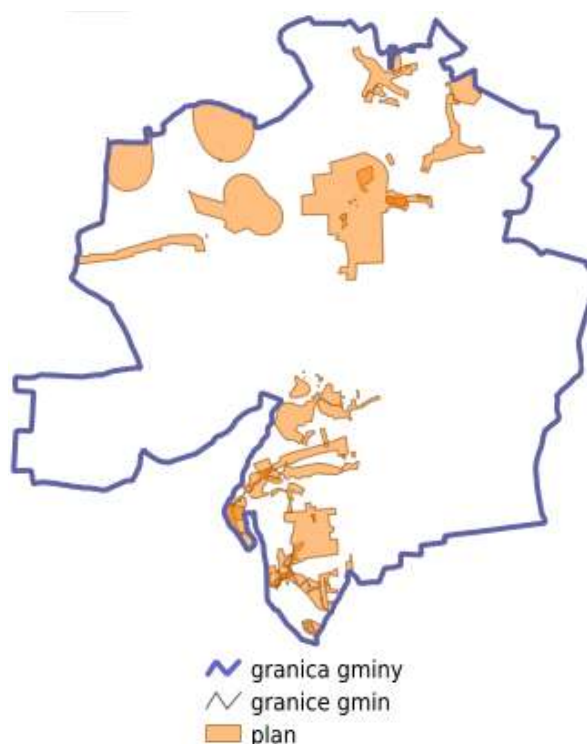
- 1) stanowi akt polityki przestrzennej gminy, określający strategię rozwoju przestrzennego;
- 2) wpływa na zasady kształtowania przestrzeni, określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, koordynując ich ustalenia;
- 3) może stanowić ofertę dla przyszłych inwestorów, będąc jednym z ważniejszych elementów programu rozwoju gminy.

W celu kształtowania zabudowy oraz wskaźników zagospodarowania terenu tworzone są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na działkach gminnych i prywatnych, umożliwiające przyjęcie wieloletniego kierunku działań standaryzujących ład i porządek przestrzenny oraz stwarzające możliwość zrównoważonego rozwoju podstawowej infrastruktury komunalnej i społecznej oraz sprawniejszego zasiedlania obszarów gminy. Obligatoryjnie realizowane są programy i projekty zmierzające do harmonizacji i kształtowania przestrzeni publicznej.

Pod koniec roku 2023, na obszarze gminy Werbkowice, obowiązywało 17 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wszystkie opracowane zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Łączna powierzchnia terenów, które zostały objęte tymi planami, wynosiła 2 564 hektarów, co stanowiło 13,68% całkowitej powierzchni gminy. Plany te dotyczyły następujących miejscowości: Gozdów, Hostynne-Kolonia, Podhorce, Turkowice, Werbkowice oraz Wronowice. Dodatkowo, zatwierdzono szesnaście planów odnowy dla następujących miejscowości: Gozdów, Honiatycze, Hostynne, Konopne, Kotorów, Łysa Góra, Malice, Peresołowice, Podhorce, Sahryń, Strzyżowiec, Terebiniec, Terebiń, Turkowice, Werbkowice oraz Wronowice. W przygotowaniu są 2 plany

zagospodarowania przestrzennego obejmujące 4 126 ha terenu gminy, oraz zmiana części tekstowej MPZP z roku 2006.

Mapa 14 Zasięgi planów zagospodarowania przestrzennego na tle gminy

Źródło: Urząd Gminy Werbkowice

Dla obszarów, które nie są objęte miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, proces zagospodarowania przestrzennego realizowany jest poprzez wydawanie decyzji administracyjnych, takich jak decyzje o warunkach zabudowy lub decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W 2023 r. na terenie gminy Werbkowice wydanych zostało 13 decyzji o warunkach zabudowy oraz 2 decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Łącznie na przestrzeni lat 2018-2023 wydane zostały 76 decyzje o warunkach zabudowy oraz 16 decyzji o ustaleniu lokalizacji celu publicznego.

Dane dotyczące wydawanych decyzji na przestrzeni lat 2018-2022 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 28 Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i decyzji o ustaleniu lokalizacji celu publicznego na przestrzeni lat 2018-2023 na terenie gminy Werbkowice

Rodzaj decyzji	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego	6	4	0	2	2	2
Decyzje o warunkach zabudowy, w tym:	15	8	16	15	9	13
- decyzje dotyczące zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej	9	3	8	8	4	4
- decyzje dotyczące zabudowy wielorodzinnej	0	0	0	0	0	0
- decyzje dotyczące innej zabudowy	6	5	8	7	5	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

5.4.9 Mieszkalnictwo

Ważnym elementem rozwoju lokalnego w gminie jest mieszkalnictwo, związane z wielkością zasobów mieszkaniowych oraz warunkami mieszkaniowymi. Mieszkalnictwo ściśle wiąże się również z polityką przestrzenną, ze względu na jej rolę w kształtowaniu przestrzeni, decydując o sposobie użytkowania terenu. Według danych GUS z 2022 roku, na terenie gminy Werbkowice znajdowało się 3 152 mieszkań o łącznej powierzchni użytkowej 264 206 m², a w stosunku do roku 2018 ich liczba zmniejszyła się o 13.

Dane dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Werbkowice w roku 2018 i 2022 przedstawia poniższa.

Tabela 29 Zasoby mieszkaniowe na terenie gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2022
Mieszkania	szt.	3 165	3 152
Izby	szt.	11 993	12 314
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	265 018	264 206

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Analiza wskaźników dotyczących zasobów mieszkaniowych w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim i województwie lubelskim dla roku 2022 wskazuje na różnice w strukturze mieszkaniowej pomiędzy gminą Werbkowice, powiatem hrubieszowskim i województwem lubelskim. Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w gminie Werbkowice wynosi 83,8 m², co jest wartością większą niż dla powiatu hrubieszowskiego (78,7 m²) i województwa lubelskiego (79,2 m²). Wartość ta świadczy o stosunkowo dużych powierzchniach mieszkań na terenie gminy. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę oscylujące we wszystkich trzech jednostkach administracyjnych wokół 31 m² na osobę. Sugeruje to, że standard życia w odniesieniu do przestrzeni mieszkaniowej na osobę jest porównywalny w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim i województwie lubelskim. Wskaźnik ilości mieszkań na 1000 mieszkańców gminy Werbkowice wynosił 370,9 co jest mniejszą wartością niż dla powiatu hrubieszowskiego (391,2), i województwa lubelskiego (395,5). Oznacza to, że na terenie gminy Werbkowice jest stosunkowo mniej mieszkań na 1000 mieszkańców

w porównaniu do powiatu i województwa. Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie w gminie Werbkowice to 2,7 osoby na mieszkanie, co jest wartością większą niż wynosi wartość wskaźnika dla powiatu hrubieszowskiego (2,56) i województwa lubelskiego (2,53). Wskazuje to na relatywnie większą gęstość zamieszkiwania mieszkań w gminie Werbkowice w porównaniu do powiatu

i województwa. Podsumowując, gmina Werbkowice w większości wskaźników prezentuje wyniki zbliżone do tych, które obserwujemy na szczeblu powiatu i województwa. Tendencje są podobne, co sugeruje, że gmina Werbkowice jest reprezentatywna dla regionu pod względem struktury mieszkaniowej.

Dane dotyczące wskaźników z zakresu zasobów mieszkaniowych dla roku 2022 w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim i województwie lubelskim przedstawia poniższa tabela.

Tabela 30 Wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim i województwie lubelskim dla roku 2022

Wskaźnik	gmina Werbkowice	powiat hrubieszowski	województwo lubelskie
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w m ²	83,8	78,7	79,2
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę w m ²	31,1	30,8	31,3
Mieszkania na 1000 mieszkańców	370,9	391,2	395,5
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	2,70	2,56	2,53

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Warunki mieszkaniowe determinowane są nie tylko przez takie czynniki jak powierzchnia mieszkania, w tym powierzchnia przypadająca na jedną osobę, czy też średnia liczba osób na jedno mieszkanie. Istotny wpływ na jakość warunków mieszkalnych mają również elementy infrastruktury techniczno-sanitarnej, takie jak łazienka, ustęp spłukiwany, dostęp do sieci wodociągowej, centralnego ogrzewania oraz sieci gazowej.

W ciągu ostatnich lat na terytorium całego kraju obserwuje się wzrost liczby mieszkań zaopatrzonych w instalacje techniczno-sanitarne. Analizując dane z 2020 roku, na terenie gminy Werbkowice, 84,8% mieszkań dysponowało dostępem do sieci wodociągowej, 82,6% posiadało ustęp spłukiwany, a łazienka znajdowała się w 80% z nich. Instalacja centralnego ogrzewania była obecna w 70,7% wszystkich mieszkań, zaś dostęp do gazu sieciowego miał 31,2% z nich.

Udział mieszkań wyposażonych w instalacje techniczno-sanitarne w liczbie ogólnej mieszkań na terenie gminy Werbkowice w roku 2017 i 2020 przedstawia poniższa tabela. Na dzień opracowania Strategii brak było dostępnych danych z 2022 roku.

Tabela 31 Wyposażenie mieszkań w instalacje techniczne i sanitarne na terenie gminy Werbkowice w roku 2017 i 2021

Wyszczególnienie	2017	2021
	% ogółu mieszkań	% ogółu mieszkań
Wodociąg	83,7	97,4
Ustęp spłukiwany	81,5	85,6
Łazienka	78,9	84,0
Centralne ogrzewanie	69,6	78,3
Gaz sieciowy	0,1	7,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Na przestrzeni lat 2018-2022 na terenie gminy Werbkowice oddano łącznie do użytkowania 40 mieszkań o powierzchni 5 854 m². Warto dodać, iż wzrost liczby mieszkań jest zauważalnym trendem zarówno w województwie lubelskim ogółem, jak i w skali kraju.

Tabela 32 Budownictwo mieszkaniowe w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018 - 2022

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2019	2020	2021	2022
Budynki mieszkalne oddane do użytkowania	szt.	7	7	7	11	8
Oddane mieszkania ogółem	szt.	7	9	20	11	8
Ilość izb ogółem	szt.	35	40	72	57	41
Powierzchnia użytkowa ogółem	m ²	987	1 082	1 594	1 301	890

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Pomocne w określeniu sytuacji w budownictwie mieszkaniowym na danym obszarze oraz tendencji zachodzącej w tej kwestii, są opracowane przez GUS wskaźniki budownictwa mieszkaniowego, m. in. mieszkania oddane do użytkowania na 1000 ludności, przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania oraz nowe budynki mieszkalne na 1000 ludności.

Według danych GUS z 2022 r., wartość wskaźnika liczby mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności wyniosła w gminie Werbkowice 0,9, co było wynikiem wyższym w stosunku do wartości wskaźnika dla powiatu hrubieszowskiego (0,9), ale niższym w stosunku do województwa lubelskiego (4,4).

Na terenie gminy Werbkowice do użytkowania oddawane są mieszkania w budynkach jednorodzinnych, brak natomiast jest oddawanych mieszkań w budynkach wielorodzinnych. Potwierdzają to wskaźniki przeciętnej powierzchni użytkowej 1 mieszkania oddanego do użytkowania, a także nowych budynków mieszkalnych na 1000 ludności w stosunku do mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności – wskaźnik dotyczący mieszkań był równy wskaźnikowi dla budynków mieszkalnych. Najmniejszy udział mieszkań w budynkach mieszkalnych jednorodzinnych w stosunku do ogółu mieszkań oddanych do użytkowania występował w województwie lubelskim ogółem, gdzie przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania była znacznie mniejsza niż w gminie oraz występowała dysproporcja pomiędzy wskaźnikami mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności, a nowymi budynkami mieszkalnymi na 1000 ludności.

Dane dotyczące wskaźników z zakresu budynków mieszkalnych i mieszkań oddanych do użytku dla roku 2022 w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 33 Wskaźniki dotyczące budownictwa mieszkaniowego w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim dla roku 2022

Wskaźnik	gmina Werbkowice	powiat hrubieszowski	województwo lubelskie
Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 ludności	0,9	1,0	5,1
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania w m ²	111,3	124,4	97,1
Nowe budynki mieszkalne na 1000 ludności	0,9	1,0	2,

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

5.4.10 Infrastruktura techniczna i gospodarka odpadami komunalnymi

Infrastruktura komunikacyjna

Infrastruktura techniczna ma zasadniczy wpływ na jakość życia mieszkańców danego obszaru, ale również na procesy rozwojowe na terenie gminy. Do głównych zadań jednostek samorządu terytorialnego należy zapewnienie jak najbardziej korzystnych warunków do zamieszkania, prowadzenia działalności gospodarczej, świadczenia usług społecznych, komunalnych oraz administracyjnych. Kluczowe elementy infrastruktury technicznej, które mają istotny wpływ na jakość życia mieszkańców, to infrastruktura drogowa oraz wodno-kanalizacyjna, obejmująca m.in. ujęcia i stacje uzdatniania wody, sieci przesyłowe i rozdzielcze, przyłącza wodociągowe i kanalizacyjne, zbiorowe i indywidualne oczyszczalnie ścieków, przepompownie ścieków oraz kanały ściekowe. Infrastruktura drogowa jest ściśle powiązana z dostępnością komunikacyjną gminy, co stanowi czynnik determinujący wielowymiarowy rozwój społeczno-gospodarczy, a także stanowi napęd gospodarczy, będąc kluczowym elementem poprawy jakości życia mieszkańców. Na dostępność komunikacyjną wpływa stan i rodzaj dróg oraz możliwe połączenia z innymi miastami i miejscami docelowymi dla podróżujących. Dostępność ta ma kluczowe znaczenie zarówno dla transportu osobowego, jak i towarowego.

Zgodnie z ustawą z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz. U. z 2022 r., poz. 1693 z późniejszymi zmianami), drogi publiczne w zależności od pełnionej funkcji w sieci drogowej dzielą się na następujące kategorie:

- drogi krajowe,
- drogi wojewódzkie,
- drogi powiatowe,
- drogi gminne

System komunikacyjny w Gminie Werbkowice opiera się na strukturze drogowej i linii kolejowej. System drogowy gminy skupia się wokół dwóch głównych dróg: drodze krajowej nr 74 i drodze wojewódzkiej nr 850. Te dwie drogi pełnią funkcję głównych korytarzy transportowych, w ciągu których tworzone jest zaplecze gospodarcze gminy.

Droga krajowa przebiegająca przez teren gminy:

Droga krajowa nr 74, łącząca Sulejów z granicą państwa, ma ok. 350 km długości. Na terenie gminy Werbkowice, jej długość wynosi 14,922 km (między km 317+768 a 332+846). Droga o szerokości jezdni 7,0 m, dostosowana do przenoszenia zwiększonych obciążeń, pełni kluczową rolę gospodarczą i komunikacyjną. Jest to trasa tranzytowa do przejścia granicznego w Zosinie. Przechodzi przez dwie miejscowości o zwartej zabudowie: Hostynne i Werbkowice.

Droga wojewódzka przebiegająca przez teren gminy:

Droga wojewódzka nr 850, łącząca Tomaszów z Alojzowem, ma długość 48,544 km. Na terenie gminy Werbkowice, jej długość wynosi 12,749 km (między km 35+796 a 48+544). Droga ta tworzy połączenie komunikacyjne z południową częścią kraju. Nośność jej nawierzchni, o szerokości 6,0 m, jest dostosowana do obciążeń o dużym tonażu.

Drogi powiatowe przebiegające przez teren gminy:

Drogi powiatowe na terenie gminy Werbkowice mają łączną długość 79,210 km, w tym 74,803 km to drogi z twardą nawierzchnią z mas mineralno-bitumicznych, zapewniają połączenie do wszystkich miejscowości na terenie gminy.

Drogi gminne:

Drogi gminne o długości 137,06 km, w tym 22,0 km z nawierzchnią bitumiczną, 0,321 km z kostką betonową, 42,8 km z nawierzchnią tłuczniową, 17,1 km z nawierzchnią wzmocnioną żwirem lub żużlem oraz pozostałe drogi o nawierzchni z gruntu rodzimego, uzupełniają sieć dróg gminnych. Służą one obsłudze terenów rolnych, a także bezpośrednio łączą tereny luźnej zabudowy z drogami powiatowymi. W ośrodku gminnym, tj. w miejscowości Werbkowice, ciągi dróg gminnych tworzą ulice, które w większości są utwardzone.

Linie kolejowe:

Przez teren gminy przechodzą przez dwie linie kolejowe - normalnotorowa linia Hrubieszów – Zamość oraz szerokotorowa linia Rawa Ruska (Ukraina) – Hrubieszów – Huta Katowice. Linia Hutnicza Szerokotorowa (LHS), wcześniej znana jako Linia Hutniczo-Siarkowa, jest linią towarową o znaczeniu strategicznym. Jest to najdłuższa linia szerokotorowa w Polsce i najbardziej na zachód wysunięta linia szerokotorowa (o prześwicie 1520 mm) w Europie. Polski odcinek LHS rozpoczyna swój bieg na granicy Polski z Ukrainą na Bugu w okolicach Hrubieszowa, w miejscowości Gródek i kończy się na 394 650 kilometrze na stacji Sławków Południowy w Zagłębiu Dąbrowskim (25 km od Katowic).

Na terenie gminy funkcjonuje stacja kolejowa w Werbkowicach, która obsługuje połączenia Intercity w relacjach:

- Hrubieszów – Werbkowice
- Zamość – Biłgoraj – Rzeszów – Kraków – Katowice – Opole – Wrocław,
- Hrubieszów – Werbkowice – Zamość –
Krasnystaw – Lublin – Warszawa – Bydgoszcz – Piła – Kołobrzeg.

Wymiana pasażerska w 2022r. odnotowana została na poziomie 9-10 osób na dobę.

Mapa 15 Sieć komunikacyjna na terenie gminy Werbkowice

Źródło: System Informacji Przestrzennej Urzędu Gminy Werbkowice

Niekorzystną cechą istniejącego układu komunikacyjnego w gminie Werbkowice są braki w podziale przestrzeni drogowej dla jej uczestników ruchu. Ten problem w szczególności dotyczy rowerzystów i pieszych, którzy z braku wydzielonych chodników i ścieżek rowerowych poruszają się po jezdni. Istniejące już chodniki wymagają uzupełnienia i rozwoju w kierunku rozbudowy.

W ostatnich latach w transporcie drogowym pojawił się nowy trend w zakresie rozwoju elektromobilności. W szczególności rynek e-mobilności rozbudowywany jest w krajach zachodnich, na terenie kraju, w tym i lubelskiego, wciąż jest jednak słabo rozwinięty. Wpływ na to ma niska dostępność infrastruktury dedykowanej e-mobilności. Obecnie na terenie gminy Werbkowice nie znajdują się stacje ładowania pojazdów elektrycznych ani ogólnodostępne stacje ładowania rowerów elektrycznych.

Infrastruktura komunalna

Sieć wodociągowa

Zadania w zakresie dostarczania wody na terenie gminy Werbkowice realizowane są przez Komunalny Zakład Oczyszczania w Werbkowicach. Według danych GUS z 2022 roku, na terenie gminy Werbkowice długość eksploatowanej sieci wodociągowej (rozdzielczej i przesyłowej) wyniosła 144,0 km, natomiast liczba przyłączy prowadzących do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania – 1 288. Do sieci wodociągowej podłączonych było 50,1 % budynków mieszkalnych, a korzystało z niej 47,4 % ogółu ludności gminy. Średnie roczne zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca wyniosło 14,6 m³. Na terenie Gminy Werbkowice, następujące podmioty posiadają własne ujęcia wody: Spółdzielnia Mieszkaniowa w Sahryniu, Szkoła Podstawowa w Malicach, Szkoła w Sahryniu, wspólnoty mieszkaniowe w Turkowicach, zakład rehabilitacji w Turkowicach.

Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Werbkowice w roku 2018 i 2022, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 34 Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Werbkowice w roku 2018 oraz 2022

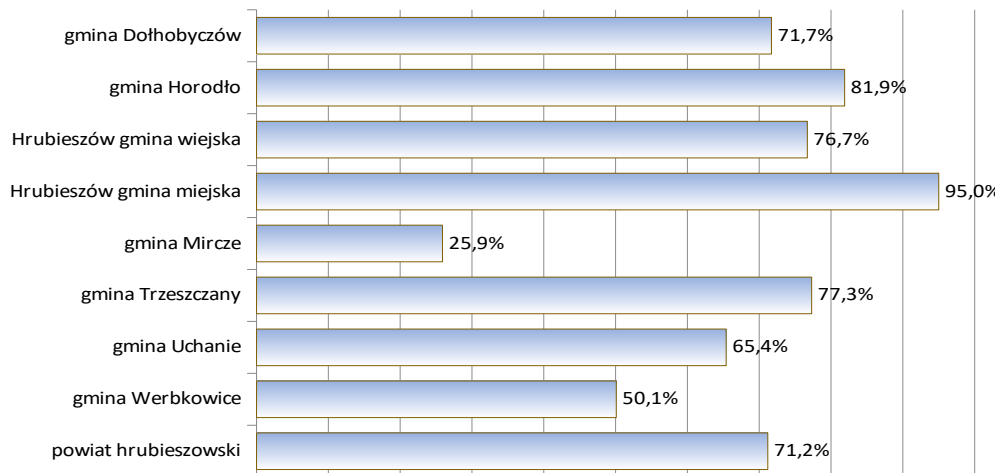
Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2022
Długość eksploatowanej sieci wodociągowej	km	135,4	144,0
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	1 197	1 288
Budynki mieszkalne podłączone do sieci wodociągowej – w % ogółu budynków mieszkalnych	%	47,0	50,1
Korzystający z sieci wodociągowej – w % ogółu ludności	%	45,5	47,4
Awarie sieci wodociągowej	szt.	1	1
Woda dostarczona gospodarstwom domowym	dam ³	141,0	124,7
Zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca	m ³	14,9	14,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Niekorzystnie pod względem udziału osób korzystających z sieci wodociągowej w liczbie ludności ogółem, gmina Werbkowice wypada na tle pozostałych gmin powiatu hrubieszowskiego. Powiat hrubieszowski jest zwodociągowany na średnim poziomie – 71,2 % ludności powiatu korzysta z sieci wodociągowej, natomiast wartość dla gminy Werbkowice wyniosła 50,1 %. Najmniejsza wartość w tej kwestii występuje w gminie Mircze – 25,9 %, natomiast najlepiej zwodociągowaną gminą w powiecie jest gmina miejska Hrubieszów – 95,0 % korzystających z sieci wodociągowej.

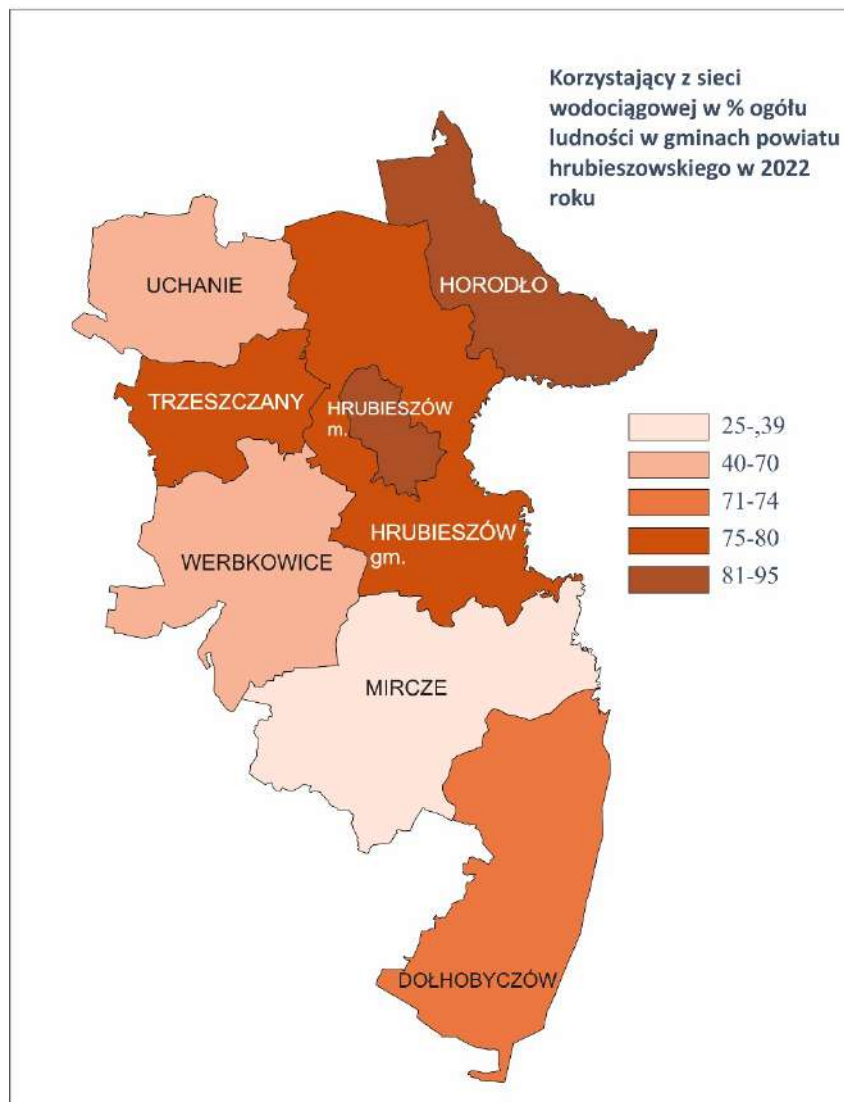
Dane dotyczące udziału osób korzystających z sieci wodociągowej w liczbie ludności ogółem w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku, przedstawia poniższy wykres i mapa.

Wykres 22 Korzystający z sieci wodociągowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 16 Korzystający z sieci wodociągowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Działalność w zakresie zbiorowego odprowadzania ścieków prowadzi Komunalny Zakład Oczyszczania w Werbkowicach. Na terenie gminy Werbkowice funkcjonuje oczyszczalnia ścieków, w Werbkowicach, opierająca się na biologiczno-mechanicznej metodzie oczyszczania. Posiada ona przepustowość wynoszącą średnio 474,54 m³ dziennie i zdolność obsługi liczby równoważnika mieszkańca (RLM) wynoszącej 2 933. Oczyszczalnia ta składa się również z bloku oczyszczania mechaniczno-biologicznego, który obejmuje komorę tlenową do stabilizacji osadów oraz magazyn osadu odwodnionego, pełniący jednocześnie funkcję komory stabilizacji tlenowej. Według danych GUS, w 2022 roku długość czynnej sieci kanalizacyjnej wyniosła 24,3 km, a podłączonych do niej było 16,2 % ogółu budynków mieszkalnych na terenie gminy i korzystało z niej 31,3 % ludności z terenu gminy Werbkowice. W 2022 roku siecią kanalizacyjną odprowadzonych zostało 84,0 dam³ ścieków bytowych. Wybrane dane dotyczące sieci kanalizacyjnej w gminie Werbkowice w roku 2018 i 2022 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 35 Wybrane dane dotyczące sieci kanalizacyjnej w gminie Werbkowice w roku 2018 oraz 2022

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2022
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej	km	19,7	24,3
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	509	564
Awarie sieci kanalizacyjnej	szt.	1	1
Ścieki bytowe odprowadzone siecią kanalizacyjną	dam ³	60,7	75,3
Ścieki oczyszczane odprowadzone	dam ³	74,0	84,0
Budynki mieszkalne podłączone do sieci kanalizacyjnej – w % ogółu budynków mieszkalnych	%	14,2	16,2
Korzystający z sieci kanalizacyjnej – w % ogółu ludności	%	29,8	31,3

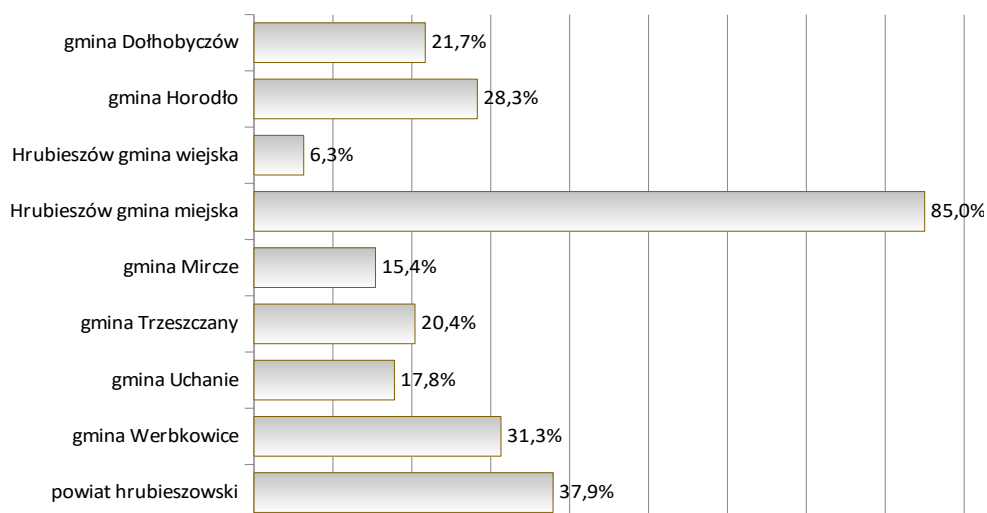
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Kanalizacja

Pod względem udziału osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem, gmina Werbkowice w 2022 r. osiągnęła drugi wynik w powiecie. Wartość ta kształtowała się na poziomie 31,3 %, natomiast średni wynik dla powiatu hrubieszowskiego wynosił 37,9 %. Najlepiej skanalizowaną gminą w powiecie była gmina miejska Hrubieszów – 85,0 %.

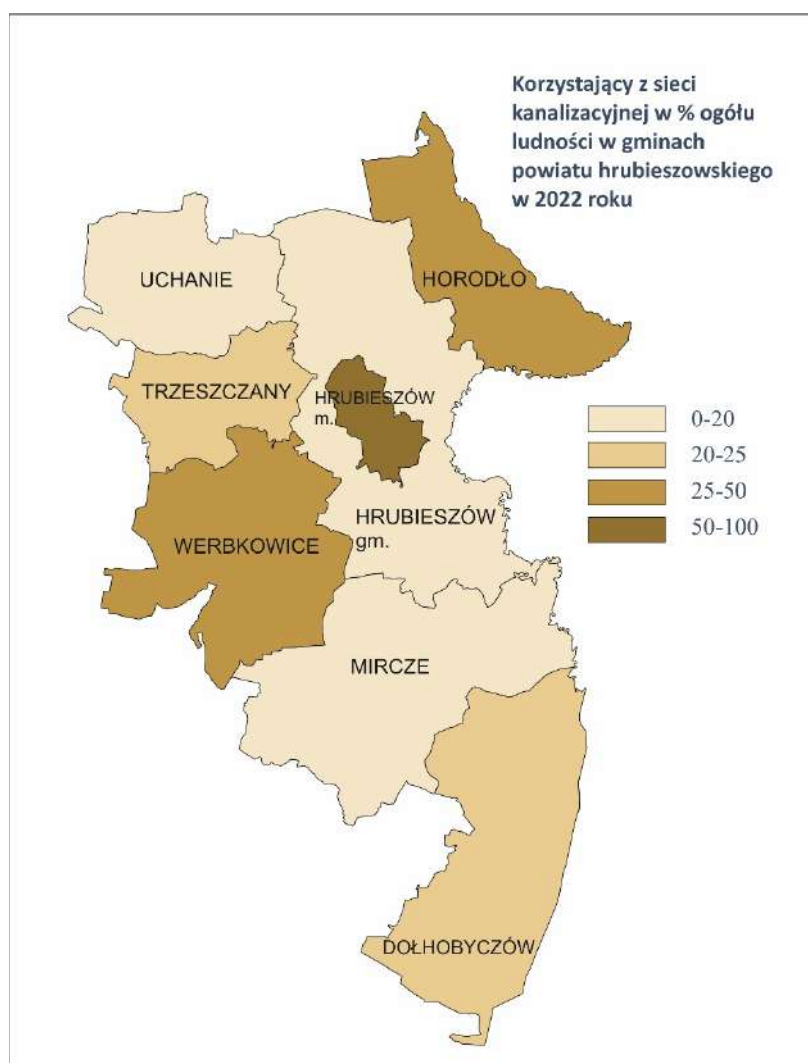
Dane dotyczące udziału osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku, przedstawia poniższa mapa.

Wykres 23 Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 17 Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Sieć gazowa

W kwestii dostępu do sieci gazowej, w 2022 roku według danych GUS, odbiorcami gazu na terenie gminy Werbkowice było 1 166 gospodarstw domowych, a liczba ludności korzystająca z sieci gazowej wyniosła 3 148 osób, tj. 37,0 % ogółu mieszkańców gminy. Długość czynnej sieci gazowej wynosiła natomiast 22 247 km. Siecią gazową objęta jest tylko miejscowość Werbkowice.

Wybrane dane dotyczące sieci gazowej na terenie gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022 przedstawia poniższa tabel.

Tabela 36 Wybrane dane dotyczące sieci gazowej w gminie Werbkowice w 2018 i 2022 roku

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2022
Długość czynnej sieci gazowej	m	18 420	22 247
Czynne przyłącza do budynków ogółem	szt.	49	146
- w tym do budynków mieszkalnych	szt.	39	130
Liczba odbiorców gazu	gosp.	53	1 166
Odbiorcy gazu ogrzewający mieszkania gazem	gosp.	48	152
Ludność korzystająca z sieci gazowej	osoba	1,7	37,0
Zużycie gazu	MWh	4 749,3	6 244,8
Zużycie gazu na ogrzewanie mieszkań	MWh	3 545,4	6 231,5

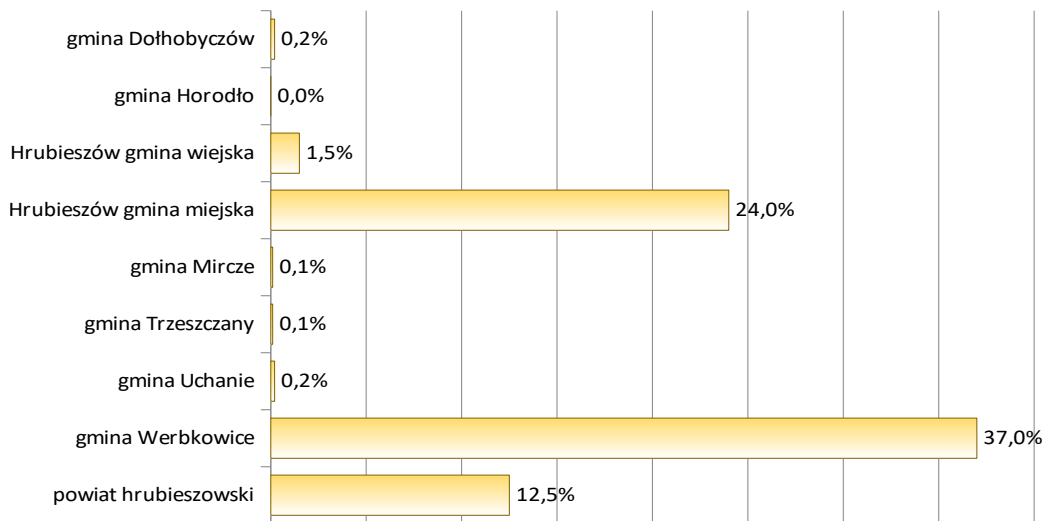
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Jak wynika z przedstawionych powyżej danych, na przestrzeni lat 2018-2022 znacznie zwiększyła się długość czynnej sieci gazowej oraz liczba odbiorców gazu, w tym również liczba odbiorców ogrzewających mieszkania gazem. Może to świadczyć o zwiększeniu świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie wyboru źródeł ciepła niemających negatywnego wpływu na środowisko. Wciąż jest to jednak mały odsetek mieszkańców i konieczne jest podjęcie działań w tej kwestii.

W gminie Werbkowice w 2022 roku występował drugi co do wielkości poziom gazyfikacji spośród pozostałych gmin powiatu hrubieszowskiego, kształtujący się na poziomie 37,0 %. Dla porównania, poziom gazyfikacji w powiecie wynosił 12,5%, natomiast całego województwa podkarpackiego – 74,8 %.

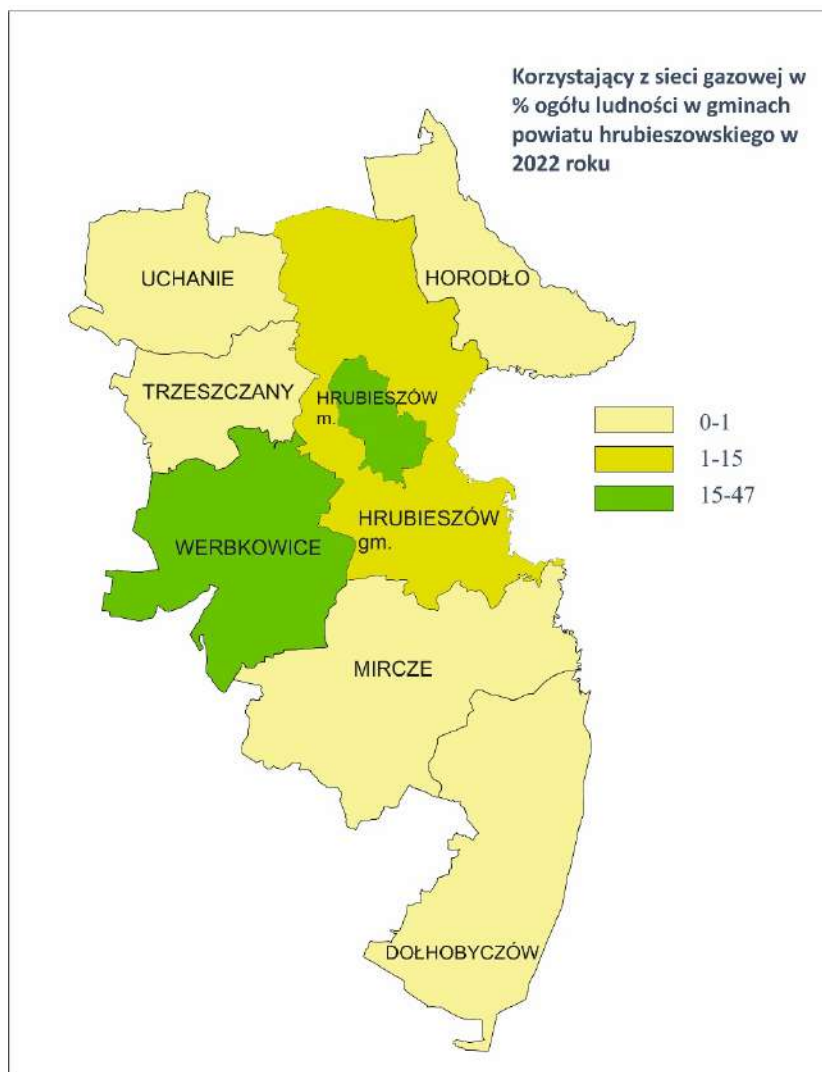
Dane dotyczące udziału osób korzystających z sieci gazowej w liczbie ludności ogółem w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku, przedstawia poniższy wykres i mapa.

Wykres 24 Korzystający z sieci gazowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 18 Korzystający z sieci gazowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Sieć energetyczna

Obszar Gminy Werbkowice jest praktycznie w pełni pokryty siecią telefoniczną, z dominującym operatorem, jakim jest Orange S.A. Wzdłuż drogi krajowej biegnie kabel światłowodowy, którego odgałęzienie kieruje się w stronę Gminy Trzeszczany, a następnie Gminy Uchanie. W miejscach, gdzie Orange S.A. nie oferuje swoich usług, zaproponowano połączenia radiowe lub zastosowano usługi operatorów telefonii komórkowej lub dostawców Internetu. –

Sieć elektroenergetyczna na terenie Gminy Werbkowice jest własnością przedsiębiorstwa PGE Dystrybucja, oddział w Zamościu. Na podstawie informacji podanych przez PGE, potwierdzono działanie źródła energii elektrycznej w gminie Werbkowice, które jest podłączone do sieci elektroenergetycznej - to przemysłowa elektrociepłownia działająca przy cukrowni Werbkowice.

Z punktu widzenia infrastruktury elektroenergetycznej Gmina Werbkowice jest obszarem w pełni zelektryfikowanym.

W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowy wykaz sieci i urządzeń elektroenergetycznych obecnych na obszarze Gminy.

Tabela 37 Sieci urządzenia elektroenergetyczne na obszarze Gminy Werbkowice

L.p.	Wyszczególnienie	Jednostka	Napowietrzne	Kablowe
1	Długość linii WN 110 kV	km	11,30	0,00
2	Długość linii SN (30 i 15 kV)	km	180,95	2,80
3	Długość linii nN (bez przyłączy)	km	162,25	13,93
4	Długość przyłączy nN	km	60,66	14,62
5	Stacje transformatorowe	szt.	124	3

Źródło: Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe dla gminy Werbkowice na lata 2014-2029

Gospodarka odpadami

Ważną kwestią, wpływającą na jakość życia mieszkańców w gminie jest gospodarka odpadami komunalnymi. Zgodnie z ustawą z dnia 14 grudnia 2012 roku o odpadach (Dz. U. z 2022 r. poz. 699 z późn. zm.), przez odpady komunalne rozumie się odpady powstające w gospodarstwach domowych, wyłączając pojazdy wycofane z eksploatacji, a także odpady niezawierające odpadów niebezpiecznych pochodzące od innych wytwórców odpadów (m. in. z sektora handlu i usług), które ze względu na swój charakter lub skład, podobne są do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. z 2022 poz. 1297), utrzymanie czystości i porządku, a w tym kwestie związane z gospodarką odpadami komunalnymi na terenie gminy, należą do zadań własnych gminy. Gminy są zobowiązane do zorganizowania, odbierania i zagospodarowania odpadów komunalnych zebranych w nieruchomościach położonych na jej terenie.

Zgodnie z danymi GUS, w 2022 roku z terenu gminy Werbkowice zebrano ogółem 1 379,64 ton odpadów komunalnych, z czego 543,02 ton, tj. 39,4 % ogółu odpadów, stanowiły odpady zebrane w sposób selektywny. Masa wytworzonych odpadów komunalnych na 1 mieszkańca wyniosła natomiast 161 kg, a w stosunku do roku 2021 wartość ta zmniejszyła się o 4 kg. Wskaźnik ten umożliwia monitorowanie postępów w dążeniu do zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów oraz zmniejszenia negatywnego oddziaływania tych odpadów na środowisko, co jest jednym z celów polityki Unii Europejskiej w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi. Ilość wytwarzanych odpadów w przeliczeniu na 1 mieszkańca, uzależniona jest w dużej mierze od czynników ekonomicznych i społecznych, głównie standardu życia ludności oraz wielkości i intensywności konsumpcji produktów.

Ochrona środowiska w zakresie zarządzania odpadami komunalnymi opiera się na jednym z kluczowych rozwiązań, jakim jest segregacja odpadów. Jest to zadanie gminy, aby zapewnić selektywne zbieranie odpadów komunalnych, które powinno obejmować przynajmniej takie frakcje jak: papier, metale, tworzywa sztuczne, szkło, wielomateriałowe odpady opakowaniowe oraz bioodpady. Dodatkowo, zgodnie z ustawą o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, gminy zobligowane są do osiągnięcia określonych poziomów recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku, a także ograniczenia składowania odpadów komunalnych, które podlegają biodegradacji.

Na podstawie dostarczonych danych, widoczny jest wzrost zarówno ilości odpadów komunalnych zebranych ogółem, jak i odpadów zebranych selektywnie na terenie gminy Werbkowice w latach 2018-2022.

W 2018 roku zebrano 1 331,69 ton odpadów, podczas gdy w 2022 roku ilość ta wzrosła do 1 379,64 ton. Oznacza to wzrost o około 3,6 %.

Trend wzrostowy widoczny jest w odniesieniu do odpadów zebranych selektywnie. W 2018 roku zebrano 394,97 ton takich odpadów, natomiast w 2022 roku - 543,02 ton. To stanowi wzrost o około 37,5 %.

Podsumowując, gmina Werbkowice robi postępy w zakresie segregacji odpadów, co jest pozytywnym sygnałem dla zarządzania odpadami i ochrony środowiska na tym terenie. Jednak mimo zwiększonej ilości odpadów zebranych selektywnie, wciąż znacząca ilość odpadów jest zbierana w sposób zmieszany. Wymaga to dalszych działań na rzecz edukacji i świadomości ekologicznej mieszkańców.

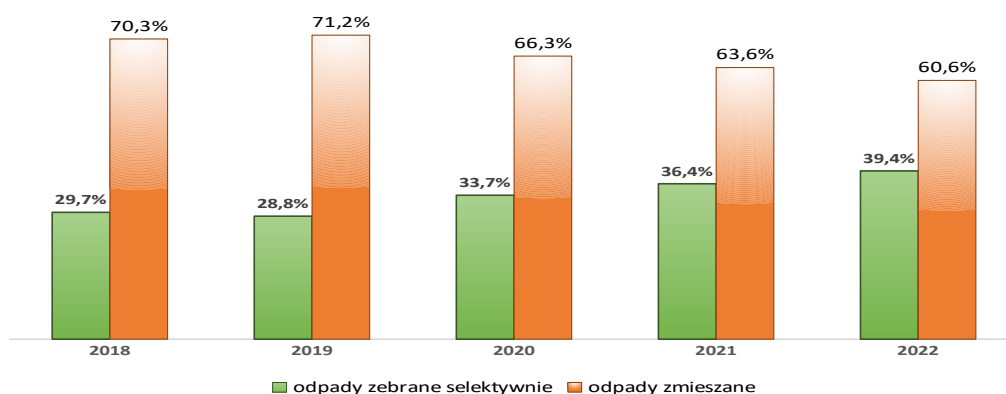
Dane dotyczące ilości odpadów komunalnych zebranych na terenie gminy Werbkowice w latach 2018-2022, przedstawiają poniższa tabela oraz wykres.

Tabela 38 Odpady komunalne zebrane na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Rok	Odpady zebrane ogółem (w t)	Odpady zebrane selektywnie (w t)	Odpady zebrane zmieszane (w t)
2018	1 331,69	394,97	936,72
2019	1 149,88	331,27	818,61
2020	1 293,30	436,16	857,14
2021	1 424,31	518,05	906,26
2022	1 379,64	543,02	836,62

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 25 Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów zebranych ogółem na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Dane prezentują pozytywne zmiany w zakresie gospodarki odpadami na terenie gminy Werbkowice. Obserwujemy wyraźny trend wzrostowy w zakresie selektywnego zbierania odpadów w latach 2018-2022.

Punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych stanowią ważny element systemu zarządzania odpadami w gminach. Właściciele nieruchomości mają tam możliwość bezpłatnego pozbywania się konkretnych rodzajów odpadów, określonych w regulaminie utrzymania czystości i porządku w gminie. Na terenie gminy Werbkowice funkcjonują Punkty Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych w m. Hostynne i Sahryń, gdzie mieszkańcy mają możliwość pozbycia się odpadów wielkogabarytowych, elektrycznych, elektronicznych, remontowo-budowlanych oraz opon.

Na terenie gminy Werbkowice występują również odpady w postaci wyrobów zawierających azbest. Zgodnie z danymi zawartymi w Bazie Azbestowej, na obszarze gminy zinwentaryzowano 6 573 321 kg tych wyrobów. Gmina na bieżąco, w miarę posiadanych środków finansowych podejmuje działania w celu usunięcia wyrobów zawierających azbest, a do chwili obecnej wskutek podjętych działań usunięto 1 521 282 kg tych wyrobów.

GMINA W OCZACH MIESZKAŃCÓW

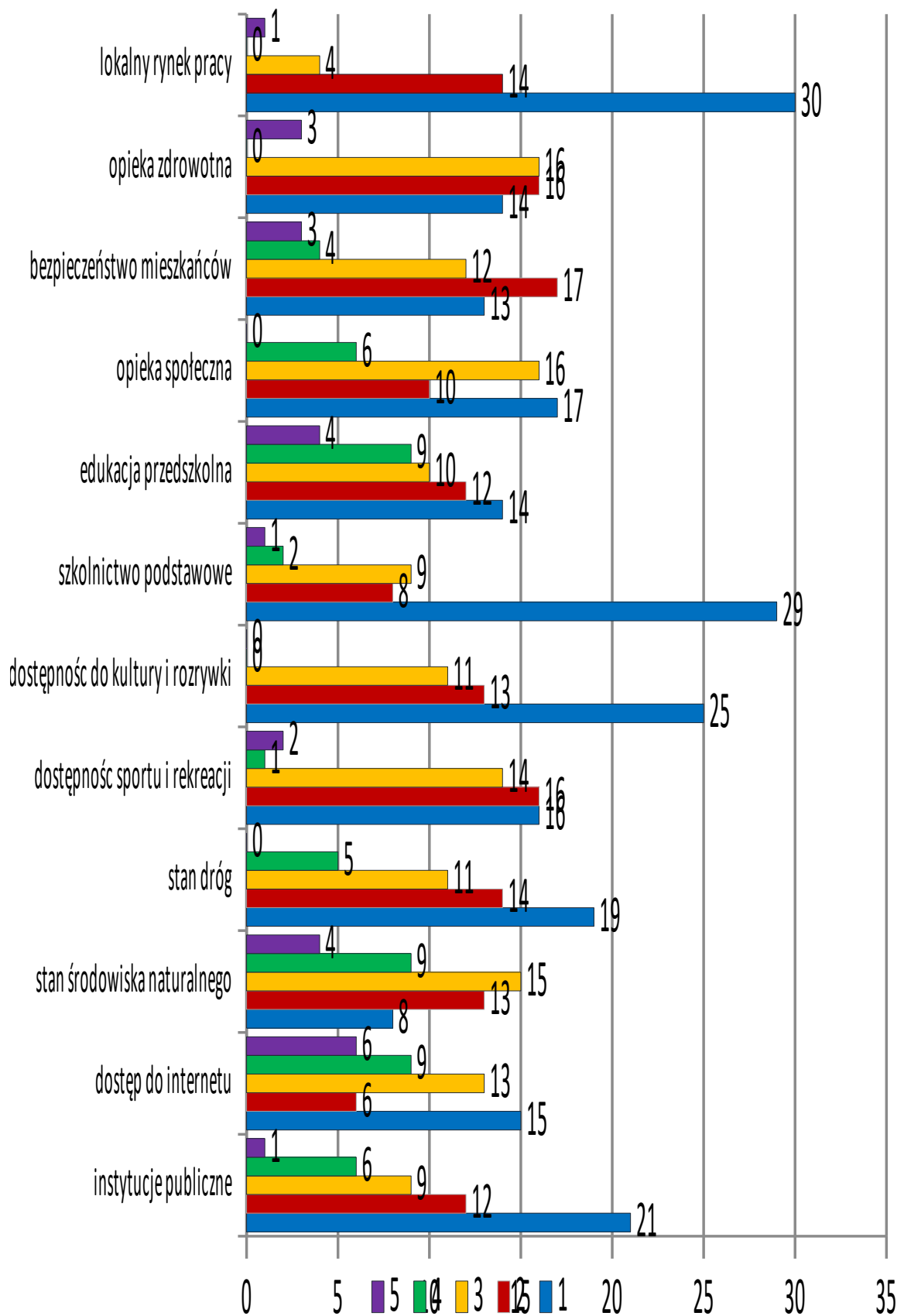
W przeprowadzonej wśród mieszkańców gminy Werbkowice ankiecie udział wzięło 49 osób, które dokonały oceny poszczególnych sfer życia w gminie, wskazały auty i działania priorytetowe na obszarze gminy, a także która branża gospodarki ma największy potencjał rozwojowy oraz co powinno być wizytówką gminy w 2030 r.

W ocenie poszczególnych sfer życia na terenie gminy, gdzie 1 jest oceną najniższą, natomiast 5 oceną najwyższą, mieszkańcy najlepiej ocenili ich bezpieczeństwo oraz opiekę

zdrowotną - stanowi to 61% udzielonych odpowiedzi. Wśród zgłoszonych odpowiedzi, respondenci najczęściej identyfikują lokalny rynek pracy jako jedną z największych słabości gminy. Tę odpowiedź wskazało 30% ankietowanych. Kolejnym obszarem, który według respondentów wymaga poprawy, jest szkolnictwo podstawowe - blisko 30% udzielonych odpowiedzi traktuje to jako słabą stronę gminy. Dostępność do kultury i rozrywki również nie jest oceniana zbyt pozytywnie. Na ten obszar działalności gminy wskazało 25% ankietowanych. Ponadto, 21% respondentów zaznaczyło, że instytucje publiczne również wymagają działań mających na celu poprawę ich funkcjonowania. Wśród problemów, które w opinii ankietowanych również wymagają interwencji, jest stan dróg gminnych. Ten obszar wskazało jako problematyczny 18% ankietowanych.

Podsumowując, oceniając poszczególne sfery życia na terenie gminy, występuje konieczność podjęcia działań w celu poprawy sytuacji na lokalnym, szkolnictwa podstawowego, funkcjonowania instytucji publicznych oraz infrastruktury drogowej.

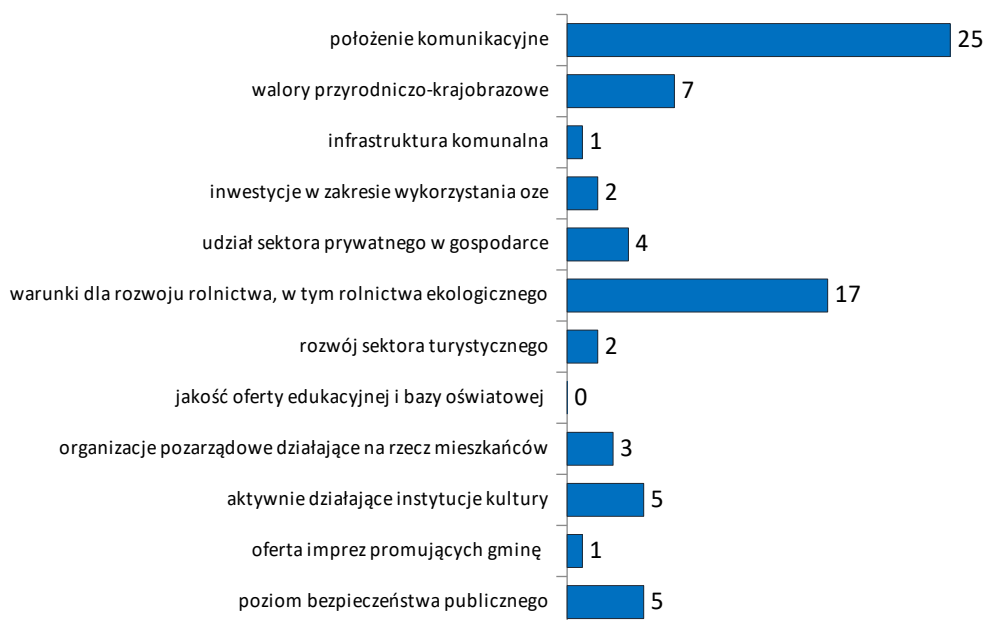
Wykres 26 Ocena poszczególnych sfer życia na terenie gminy Werbkowice w skali 1-5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety

Biorąc pod uwagę najważniejsze atuty gminy Werbkowice, ankietowani najczęściej wskazują na bezpieczeństwo mieszkańców i opiekę zdrowotną - stanowi to 61% udzielonych odpowiedzi. Wśród zgłoszonych odpowiedzi, respondenci najczęściej identyfikują lokalny rynek pracy jako jedną z największych słabości gminy. Tę odpowiedź wskazało 30% ankietowanych. Kolejnym obszarem, który według respondentów wymaga poprawy, jest szkolnictwo podstawowe - blisko 30% udzielonych odpowiedzi traktuje to jako słabą stronę gminy. Dostępność do kultury i rozrywki również nie jest oceniana zbyt pozytywnie. Na ten obszar działalności gminy wskazało 25% ankietowanych. Ponadto, 21% respondentów zaznaczyło, że instytucje publiczne również wymagają działań mających na celu poprawę ich funkcjonowania. Wśród problemów, które w opinii ankietowanych również wymagają interwencji, jest stan dróg gminnych. Ten obszar wskazało jako problematyczny 18% ankietowanych.

Wykres 27 Atuty gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Biorąc pod uwagę największe atuty gminy Werbkowice, ankietowani wskazują najczęściej dogodnie położenie komunikacyjne – 51 % udzielonych odpowiedzi oraz korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa w tym rolnictwa ekologicznego (34,7), wysokie walory przyrodniczo-kulturowe w kontekście branży turystycznej i gospodarczej (14,3%), aktywnie działające instytucje kultury (10,2 %), wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego (10,2) oraz duży udział sektora prywatnego w gospodarce (8,2 %). Dla 6,1 % pozytywnie oceniają działalność organizacji pozarządowych. Wykonane inwestycje w zakresie korzystania z odnawialnych źródeł energii oraz rozwijający się sektor turystyki wskazało 4,1 % respondentów. Zaledwie 2 % wskazało jako atut gminy infrastrukturę komunalną, ciekawą i zróżnicowaną ofertę imprez promujących miasto i gminę, środowisko naturalne oraz przepływającą przez gminę rzekę. Najgorzej mieszkańcy

oceniają obszar związany z edukacją. W tym przypadku ani jedna osoba nie wskazała go jako atut gminy.

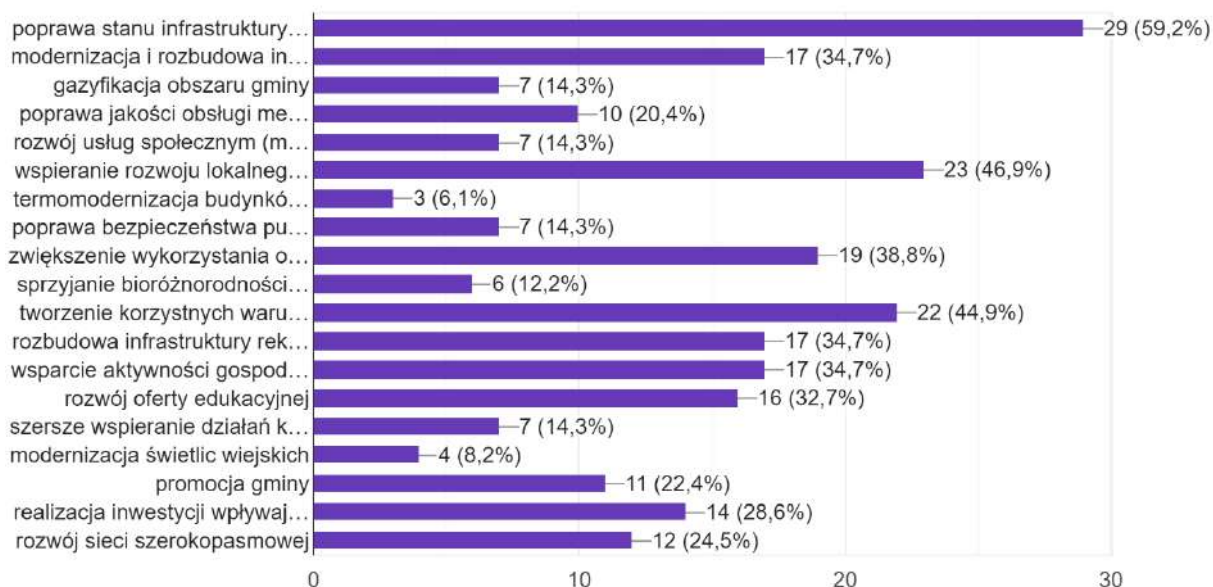
Poniższy wykres ilustruje, jakie według ankietowanych są priorytetowe działania do wykonania na terenie gminy, które mają kluczowe znaczenie dla rozwoju i dobrego funkcjonowania gminy i jej mieszkańców.

Analizując udzielone odpowiedzi, zauważyć można, że najwięcej osób (59,2 % ankietowanych) wskazało poprawę stanu infrastruktury drogowej (remonty i budowa dróg, chodników, ścieżek rowerowych), Duża ilość ankietowanych wskazała wspieranie rozwoju lokalnego przetwórstwa rolno-spożywczego – 46,9 % udzielonych odpowiedzi oraz tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości – 44,9 % ogółu odpowiedzi. Do priorytetowych zadań respondenci wskazali także zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii (m.in. montaż kolektorów słonecznych, ogniw fotowoltaicznych, pomp ciepła) - (38,8%). 34,7 % wskazało również modernizację i rozbudowa infrastruktury komunalnej (sieci wodociągowej, kanalizacji sanitarnej, budowa przydomowych oczyszczalni ścieków), rozbudowę infrastruktury rekreacyjnej oraz wsparcie aktywności gospodarczej, zawodowej, społecznej i kulturalnej mieszkańców. Niewiele mniej, bo 32,7 wskazało na rozwój oferty edukacyjnej. Dla 28,6% uważa, że realizacja inwestycji wpływających na wzrost konkurencyjności turystycznej gminy. Do najmniej istotnych zadań zaliczono modernizację świetlic wiejskich (4%) oraz termomodernizację budynków (3%).

Wykres 28 Priorytetowe działania do wykonania na terenie gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

5. Proszę o wybranie i zaznaczenie 3 - 5 działań z listy, które zdaniem Pani/Pana są priorytetowe do wykonania na terenie Gminy w najbliższych latach:

49 odpowiedzi

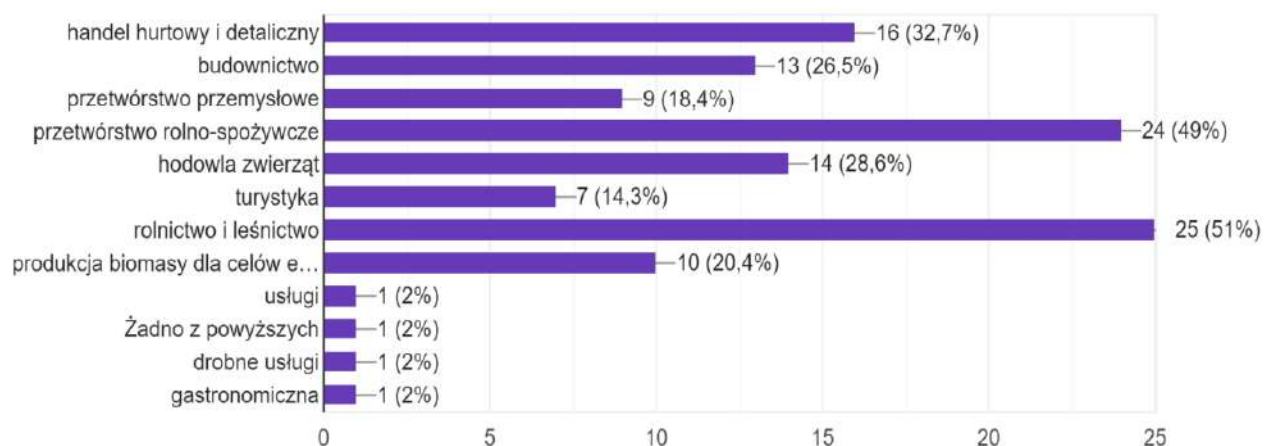
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Na pytanie dotyczące branży gospodarczej, która na terenie gminy posiada największy potencjał rozwojowy, ankietowani najczęściej wskazywali rolnictwo i leśnictwo oraz przemysł rolno-spożywczy, które uzyskały odpowiednio 51,0% i 49% wszystkich odpowiedzi. Taka tendencja jest bezpośrednio związana z charakterystyką gminy i zależnością jej rozwoju od sektora rolnego i przetwórczego. Zdaniem mieszkańców, kolejnym obszarem o dużej dynamice jest handel hurtowy i detaliczny, wskazany przez 46,9% respondentów. Ankietowani dostrzegli również potencjał gminy w hodowli zwierząt - potwierdziło to 28,6% udzielonych odpowiedzi, a także w sektorze budowlanym, na który wskazało 26,5% badanych. Dla 20,4% respondentów produkcja biomasy dla celów energetycznych może stanowić możliwość rozwoju gminy. Dla 14,3% ankietowanych turystyka, a dla 18,4% przetwórstwo przemysłowe są sektorami, które mogą przyczynić się do pozytywnego rozwoju gminy.

Wykres 29 Branża gospodarki posiadająca największy potencjał rozwojowy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

6. Która branża gospodarcza na terenie Gminy posiada największy potencjał rozwojowy? Proszę wskazać maksymalnie 3 odpowiedzi.

49 odpowiedzi

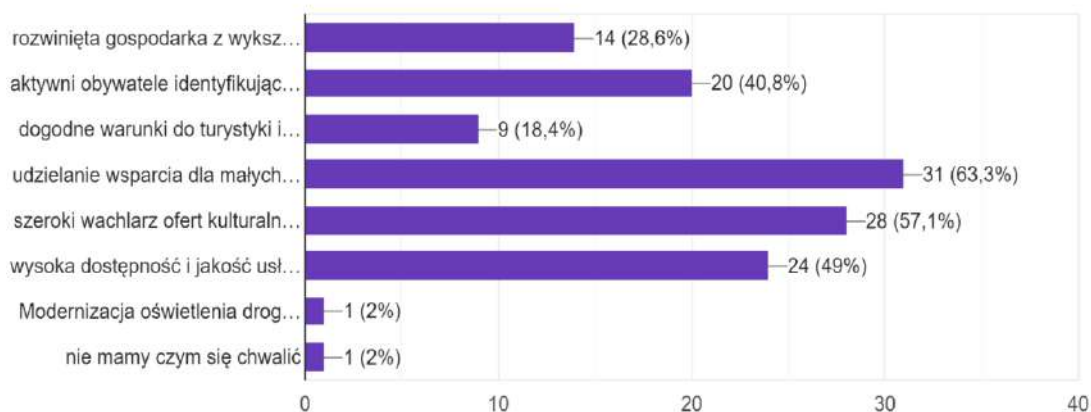
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Ankietowani wskazali również, co powinno być wizytówką gminy Werbkowice w 2030 roku. Najwięcej odpowiedzi, aż 63,3%, dotyczyło udzielania wsparcia dla małych i średnich przedsiębiorstw oraz rolników. Na kolejnych miejscach znalazły się odpowiedzi dotyczące szerokiego wachlarza ofert kulturalnych, rekreacyjnych, integracyjnych i sportowych, które uzyskały 57,1% udzielonych odpowiedzi oraz wysoka dostępność i jakość usług publicznych, co stanowiło 49% odpowiedzi. Spośród innych odpowiedzi wymieniono aktywnych obywateli, którzy utożsamiają się z miejscem zamieszkania, oraz rozwiniętą gospodarkę z wykształconymi specjalizacjami. Dodatkowo, wymieniono dogodne warunki dla turystyki i agroturystyki, co stanowiło 18,4% odpowiedzi.

Wykres 30 Wizytówka gminy w 2030 r. według jej mieszkańców – pytanie wielokrotnego wyboru (% udzielonych odpowiedzi)

7. Co Pani/Pana zdaniem powinno być wizytówką Gminy w 2030 r.? Proszę wskazać maksymalnie 3 odpowiedzi.

49 odpowiedzi

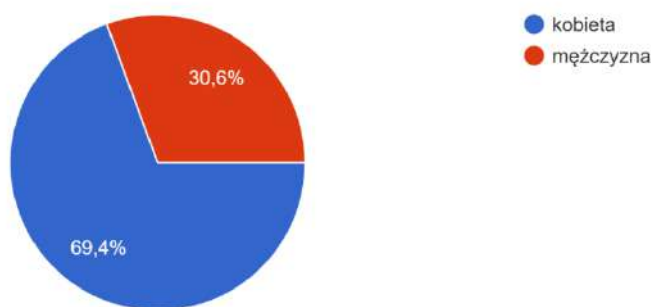
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Informację dotyczącą ankietowanych mieszkańców gminy Werbkowice przedstawia poniższy wykres.

Wykres 31 Informacje dot. ankietowanych mieszkańców gminy Werbkowice

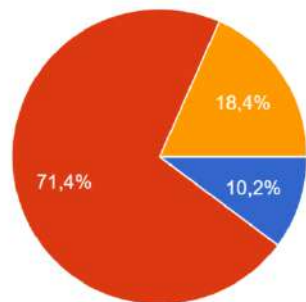
Metryczka:

49 odpowiedzi

Wiek:

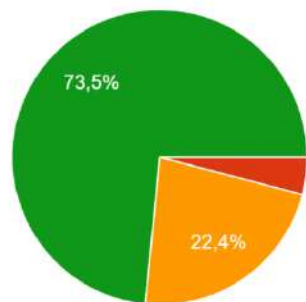
49 odpowiedzi

- poniżej 25 lat
- 26-45 lat
- 46-60 lat
- 61 lat i więcej

Wykształcenie:

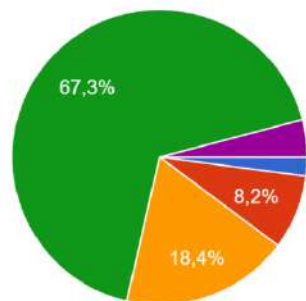
49 odpowiedzi

- podstawowe
- zawodowe
- średnie
- wyższe

Zatrudnienie:

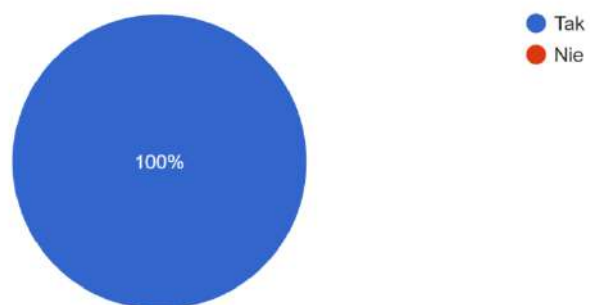
49 odpowiedzi

- uczeń/student
- rolnik
- przedsiębiorca
- osoba pracująca
- osoba bezrobotna

Czy jesteś mieszkańcem Gminy?

49 odpowiedzi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

WNIOSKI Z DIAGNOZY

Zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi strategii rozwoju gminy, opracowanie Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 poprzedzone zostało przygotowaniem „Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, która stanowi kluczowy etap w kompleksowej ocenie ponadlokalnych zasobów oraz w wypracowaniu strategicznych rozwiązań.

Wnioski z diagnozy stanowiły podstawę opracowania części kierunkowej Strategii, która zawiera wizję, cele strategiczne, kierunki działań, kluczowe projekty do realizacji oraz model struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z rekomendacjami w zakresie polityki przestrzennej i wskazaniem obszarów strategicznej interwencji.

Poniżej zostały przedstawione najważniejsze wnioski z diagnozy, wynikające z poszczególnych obszarów tematycznych, tworzących strukturę diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Werbkowice, tj. obszaru społecznego, gospodarczego oraz przestrzenno-środowiskowego, uzupełnione o oceny z przeprowadzonych wśród mieszkańców ankiet oraz w oparciu o warsztaty z pracownikami Urzędu Gminy Werbkowice oraz z Radnymi Rady Gminy Werbkowice.

7.1. Obszar społeczny

Liczba mieszkańców gminy Werbkowice spada, co w najbliższych latach będzie stanowić wyzwanie dla gminy na odwrócenie tego niekorzystnego trendu

Gminę Werbkowice na koniec 2022 roku zamieszkiwało 8 498 mieszkańców, będąc trzecią najbardziej zaludnioną gminą w powiecie hrubieszowskim. Od 2018 roku liczba mieszkańców spadła o 913 osób, a biorąc pod uwagę prognozę dotyczącą liczby ludności do roku 2030, negatywny trend ma się w dalszym ciągu utrzymywać, co stanowić będzie poważną barierą w rozwoju gminy. Wg projekcji gminę w roku 2030 ma zamieszkiwać 8 415 osób, co stanowi spadek o 10,6 % w stosunku do roku 2018.

Analiza danych dotyczących przyrostu naturalnego w latach 2018-2022 gminy Werbkowice za lata 2018-2022 ujawnia kilka istotnych trendów: liczba urodzeń na przestrzeni lat, waha się od 52 do 76 na rok. Poziom ten sugeruje, że liczba rodzących się dzieci nie zmienia się znacząco, co mogłoby wskazywać na stabilną liczbę rodzin zdolnych do posiadania dzieci. Liczba zgonów jest również stosunkowo stała, z lekką tendencją do wzrostu w latach pandemii 2020-2021, z 109 zgonów w 2022 roku do 158 w 2021 roku. Przyrost naturalny, czyli różnica między liczbą urodzeń a zgonów, jest każdego roku ujemny. W latach 2018-2022 wynosił od -46 do -94, przyczyniając się do stopniowego spadku liczby mieszkańców gminy Werbkowice. Podsumowując, w gminie Werbkowice obserwujemy negatywny przyrost naturalny, który wskazuje na utratę populacji. Trend ten będzie się prawdopodobnie utrzymywał, jeśli nie zostaną podjęte działania, które mogłyby zwiększyć liczbę urodzeń (na przykład poprzez zwiększenie atrakcyjności gminy dla młodych rodzin) lub zmniejszyć liczbę zgonów (np. poprzez inwestycje w opiekę zdrowotną).

W przypadku danych dotyczących migracji wewnętrznych na pobyt stały w gminie Werbkowice w latach 2017-2021 ujawnia następujące tendencje:

1. Napływ: Liczba osób przybywających do gminy na stałe jest dość stała, ale maleje nieznacznie na przestrzeni lat, utrzymując się między 63 a 74 osób. Może to sugerować, że gmina staje się mniej atrakcyjna dla osób poszukujących nowego miejsca zamieszkania.

2. Odpływ: Liczba osób opuszczających gminę na stałe jest wyższa niż liczba napływających z 127 w 2018 roku do 123 w 2022 roku.

3. Saldo migracji: Saldo migracji (różnica między napływem a odpływem) jest ujemne we wszystkich badanych latach, co oznacza, że więcej osób opuszcza gminę niż do niej przybywa. Saldo to jest stosunkowo stałe, wynosząc około -51-65 osób rocznie.

Podsumowując, gmina Werbkowice doświadcza ujemnego salda migracji, co oznacza, że więcej osób opuszcza gminę na stałe niż do niej przybywa. Ta tendencja, połączona z ujemnym przyrostem naturalnym, wskazuje na stopniowy spadek populacji w gminie Werbkowice. Sytuacja ta w najbliższych latach będzie stanowić wyzwanie dla władz, które mogą potrzebować rozważyć strategię służącą zwiększeniu atrakcyjności gminy dla nowych mieszkańców i zatrzymaniu obecnych.

Z perspektywy ekonomicznych grup wiekowych możemy zauważyć następujące tendencje następujące w gminie Werbkowice pomiędzy 2018 i 2022 rokiem:

1. Wiek przedprodukcyjny (do 18 lat): Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym spadła z 1 500 w 2018 roku do 1 375 w 2022 roku, co stanowi spadek o 125 osób. Mimo to, udział tej grupy wiekowej w ogólnej populacji gminy nieznacznie wzrósł - z 15,9 % do 16,2 %.
2. Wiek produkcyjny (18-65 lat): W grupie osób w wieku produkcyjnym zaobserwować możemy większy spadek - z 5 852 osób w 2018 roku do 4 971 w 2022 roku, czyli o 881 osoby. Co istotne, udział tej grupy wiekowej w ogólnej populacji gminy zauważalnie spadł, z 62,2 % do 59,5 %.
3. Wiek poprodukcyjny (powyżej 65 lat): W przypadku osób w wieku poprodukcyjnym zanotowaliśmy natomiast wzrost liczby osób, z 2 059 w 2018 roku do 2 152 w 2022 roku (o 93 osób). Udział tej grupy wiekowej w populacji gminy znacznie wzrósł, z 21,9 % do 25,3 %.

Przytoczone dane ukazują, iż gmina Werbkowice doświadcza zmiany w strukturze wiekowej swojej populacji. Najbardziej zauważalna jest redukcja liczby osób w wieku produkcyjnym oraz wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym. Może to mieć różne konsekwencje dla społeczności, takie jak naciski na usługi zdrowotne i społeczne, a także potencjalne wyzwania w zakresie siły roboczej. W przypadku zwiększonej liczby osób starszych, może istnieć większe zapotrzebowanie na usługi zdrowotne i opiekuńcze. Zmniejszenie liczby osób w wieku produkcyjnym może natomiast oznaczać mniejszą liczbę osób aktywnych zawodowo, co może wpływać na lokalną gospodarkę i rynek pracy. Zgodnie z prognozą liczby ludności do roku 2030, trend ten w najbliższych latach będzie z dużym prawdopodobieństwem postępował.

Porównując również wartości wskaźników obciążenia demograficznego dla gminy Werbkowice z wartościami dla poszczególnych gmin powiatu hrubieszowskiego, jak i ogółem dla województwa lubelskiego, zauważalne jest, że proces starzenia się społeczeństwa przebiega

znacznie wolniej w gminie Werbkowice – wartości wskaźników, z wyłączeniem gminy Hrubieszów, są niższe niż w pozostałych gminach. Odnosi się to również to powiatu hrubieszowskiego, jednak na tle całego województwa są wskaźnik ten jest wyższy.

Istotne dla rozwoju gminy są działania polegających na przyciąganiu nowych mieszkańców do osiedlenia się na terenie gminy, dla których gmina Werbkowice będzie atrakcyjnym miejscem zamieszkania, ze względu na walory gospodarcze i przyrodnicze oraz możliwość prowadzenia działalności związanej z rolnictwem czy też wymianą handlową z uwagi na położenie gminy w sąsiedztwie granicy z Ukrainą. Gmina wykazuje również posiada istotny potencjał turystyczny, który może być również magnesem do przyciągnięcia nowych mieszkańców.

Dostęp do podstawowych usług społecznych i ich jakość w gminie Werbkowice są mocno zróżnicowane

Podstawowe usługi społeczne, w tym edukacja i wychowanie, pomoc społeczna, ochrona zdrowia oraz dostęp do kultury, charakteryzują się istotnym zróżnicowaniem. Z uwagą należy zauważyć, że zarówno edukacja podstawowa, jak i przedszkolna, spotykają się z pozytywnym odbiorem mieszkańców gminy, którzy dostrzegają i doceniają jakość edukacyjnej oferty, w tym poziom kształcenia oraz rozwój infrastruktury szkolnej. Niemniej jednak, istotne wydaje się rozważenie działań zmierzających do poszerzenia oferty edukacji przedszkolnej, która w 2022 roku, według danych Głównego Urzędu Statystycznego, objęła 76,8 % ogółu dzieci w wieku 3-6 lat. Konieczne wydaje się również zapewnienie odpowiedniej opieki nad dziećmi do 3. roku życia, co można osiągnąć poprzez utworzenie klubu dziecięcego.

W gminie Werbkowice dużą uwagę przywiązuje się do dostępu i różnorodności oferty kulturalnej. Główną rolę w tej kwestii pełni Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach utworzony na mocy Uchwały Rady Gminy z dnia 26 marca 1991 roku jako instytucja kulturalna. W zakresie statutowych zadań tej jednostki znajduje się promowanie i przygotowywanie społeczności lokalnej do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym oraz współtworzenie wartości w tym obszarze. Wśród kluczowych obowiązków Gminnego Ośrodka Kultury, wskazuje się na diagnozowanie potrzeb oraz stymulowanie zainteresowań kulturalnych mieszkańców Gminy, propagowanie czytelnictwa i edukacji pozaszkolnej, jak również stwarzanie warunków do swobodnego rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego. Należy również podkreślić rolę GOK-u w koordynacji działań i inicjatyw o podobnym charakterze, podejmowanych przez inne podmioty na terenie Gminy. Ważna jest również aktywność GOK jak również Urzędu Gminy Werbkowice w mediach społecznościowych, co pomaga dotrzeć z informacjami do większej grupy odbiorców.

Jakość opieki medycznej nie jest zadowalająca, co spowodowane jest ograniczonym dostępem do usług medycznych. Werbkowice zapewniają dwie przychodnie lekarskie oraz ośrodek zdrowia, które są częścią Niepublicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej. Dodatkowo, w Turkowicach działa Wiejski Ośrodek Zdrowia. W Ośrodku mieszkańcy mają dostęp do lekarza internisty, lekarza stomatologa oraz pielęgniarki środowiskowej. W kwestii badań specjalistycznych konieczna jest podróż do placówek występujących w gminie Werbkowice. Stąd jako priorytetowe działanie do wykonania na terenie gminy, mieszkańcy w większości wskazywali poprawę jakości opieki medycznej.

Istotnym zagadnieniem jest zapewnienie dostępności do obiektów infrastruktury społecznej dla osób o specjalnych potrzebach, a także realizacja procesu termomodernizacji, co przyczyni się do redukcji kosztów utrzymania i świadczenia usług. W konsekwencji, nieodzowne stają się działania podjęte przez Gminę zmierzające do właściwej modernizacji tych obiektów.

Stopień aktywności obywatelskiej mieszkańców, odnotowywany w odniesieniu do lokalnych organizacji pozarządowych, jest znaczący, jednakże w kontekście uczestnictwa w wyborach obserwuje się niskie zaangażowanie.

Na terenie gminy Werbkowice działalność, obejmującą różne sfery życia społecznego, prowadzą liczne lokalne stowarzyszenia oraz fundacje. Ich aktywność koncentruje się nie tylko na dziedzinach kultury i pielęgnowaniu lokalnych tradycji i obyczajów, ale także przyczynia się do ogólnego rozwoju gminy Werbkowice, często w bliskiej kooperacji z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Werbkowicach. Nieocenioną rolę w strukturze społeczności lokalnej odgrywają funkcjonujące w poszczególnych miejscowościach Ochotnicze Straże Pożarne, które prowadzą działania w obszarach przeciwpożarowych, ratowniczych, kulturalnych i oświatowych. Istotne znaczenie mają też kluby sportowe, które popularyzują kulturę fizyczną i sport, oraz Koła Gospodyń Wiejskich, które upowszechniają tradycje związane z lokalnymi zwyczajami i tradycjami kulinarnymi.

Znaczny wpływ na rozwój zaangażowania obywatelskiego mieszkańców ma Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach, który pełni rolę inicjatora licznych form aktywności oraz wspiera lokalne organizacje pozarządowe w realizacji ich działań. Taka współpraca przyczynia się do rozbudowy kapitału społecznego w gminie, co skutkuje jedną z czołowych pozycji gminy Werbkowice w powiecie hrubieszowskim pod kątem liczby organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców, pozycjonując ją na trzecim miejscu w powiecie.

Mieszkańcy gminy Werbkowice wykazują relatywnie umiarkowany poziom zaangażowania obywatelskiego. Analiza frekwencji wyborczej na terenie gminy Werbkowice wskazuje na umiarkowanie wysoki stopień aktywności obywatelskiej jej mieszkańców. Zaangażowanie to przejawia się poprzez nieznacznie wyższy od średniej powiatowej, udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego, Sejmu i Senatu RP, a także w wyborach prezydenckich.

7.2. Obszar gospodarczy

Handel, położenie gminy w obszarze przygranicznym oraz jej zasoby naturalne determinują rozwój gospodarczy gminy.

Handel, zarówno hurtowy, jak i detaliczny, pełni kluczową rolę w rozwoju gminy Werbkowice. Wskazują na to dane przytoczone w części statystycznej niniejszego opracowania dotyczące podmiotów gospodarki narodowej wg sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice w 2022 roku. Potwierdzają to dane, wg których w latach 2018-2022 nastąpił wzrost tych podmiotów z 137 do 145, stanowiąc jednocześnie największą liczbę spośród innych rodzajów prowadzonej działalności na terenie gminy. Sektor budownictwa również ma znaczący udział w gospodarce gminy, których liczba w 2022 roku sięgnęła 95. Firmy budowlane prowadzą działalność na terenie całego regionu, realizując projekty związane z budową nowych domów, remontami, a także infrastrukturą drogową i komunalną. Nie można jednak zapominać o innych istotnych obszarach gospodarczych. Istotną rolę odgrywają przedsiębiorstwa, których przedmiotem działalności jest transport i gospodarka magazynowa. Te podmioty są nieodłącznym elementem łańcucha dostaw, zarówno dla lokalnych firm rolniczych i przetwórczych, jak i dla firm z innych branż.

Trzon gospodarki gminy Werbkowice stanowią mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 pracowników, które stanowiły aż 95,1 % wszystkich podmiotów gospodarczych.

Zgodnie z danymi GUS, na terenie gminy w 2022 roku pracowało 658 osób, co stanowiło zaledwie 12,40 % liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym. Wynik ten wynika jednak z metodologii Głównego Urzędu Statystycznego, który w statystykach dot. pracujących nie bierze pod uwagę podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących nie przekraczającej 9 osób oraz pracujących w rolnictwie w ramach indywidualnych gospodarstw, dlatego statystyki te nie oddają rzeczywistego poziomu zatrudnienia w gminie Werbkowice, biorąc pod uwagę jej turystyczny charakter i dominację mikroprzedsiębiorstw w strukturze podmiotów gospodarczych.

Z uwagi na charakterystykę gospodarczą gminy, gdzie większość osób utrzymuje się z rolnictwa, część mieszkańców gminy pozostaje zarejestrowana jako osoby bezrobotne, przez co udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wyniósł w gminie

Werbkowice w 2021 r. 9,3 %. Jest to wartość nieznacznie niższa od średniej powiatowej, jednak w porównaniu do niektórych innych gmin powiatu, udział ten był nieco wyższy.

Niemniej, ważnym zagadnieniem jest również zjawisko bezrobocia ukrytego, tj. pozostawanie bez pracy i nieregistrowanie się jako osoba bezrobotna, a także zjawisko „szarej strefy”, tj. nielegalne zatrudnienie, bez opłacania składek oraz podatku dochodowego, przez co trudno jest oszacować faktyczną skalę bezrobocia. Z tego względu niezbędne będzie podjęcie działań w celu ograniczenia zjawiska bezrobocia oraz tworzenia nowych miejsc pracy, które umożliwią mieszkańcom podejmowanie pracy zarobkowej w innych sektorach niż rolnictwo.

Handel transgraniczny oraz odnawialne źródła energii jako czynniki mogące pozytywnie wpłynąć na sytuację gospodarczą gminy.

Kluczowym czynnikiem rozwoju gminy Werbkowice jest jej położenie w niedalekiej odległości od granicy państwa z Ukrainą umożliwiając tym samym wymianę gospodarczą, zarówno dla eksportu towarów rolnych z obszaru gminy, jak również pozyskiwania z pobliskiego rynku różnych dóbr. Kwestia wymiany gospodarczej, w kontekście konfliktu zbrojnego na Ukrainie

i perspektywa jej odbudowy, daje szerokie możliwości lokalnym przedsiębiorstwom do eksportu towarów na tamtejszy rynek. Zwiększony handel transgraniczny może przyczynić się do rozwoju sektora logistycznego, a co za tym idzie stworzyć potrzebę rozwoju infrastruktury transportowej i magazynowej oraz przyciągnąć dodatkowe inwestycje i stworzyć nowe miejsca pracy.

Warte odnotowania są również propozycje na rozwój gminy jakie wskazali sami mieszkańcy w badaniach ankietowych. W ich opinii na poprawę sytuacji gospodarczej przede wszystkim będą miały inwestycje związane z infrastrukturą drogową. Z uwagi na charakterystykę gminy z wysokim procentem pól uprawnych, mieszkańcy wskazują wspieranie rozwoju lokalnego przetwórstwa rolno-spożywczego. Innym czynnikiem pobudzającym lokalny rynek pracy, w ocenie mieszkańców, będzie, tworzenie dogodnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, np. aktywizacja gospodarcza i zawodowa mieszkańców, a także dostosowywanie oferty edukacyjnej do potrzeb lokalnego rynku pracy.

Obecnie na sile przybierają alternatywne źródła pozyskiwania energii. Jest zbieżne nie tylko polityką Unii Europejskiej w tym zakresie, ale też z coraz większym zapotrzebowaniem na energię elektryczną. Fakt ten zauważają również mieszkańcy, którzy do priorytetowych zadań wskazali zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii poprzez montaż kolektorów słonecznych, ogniw fotowoltaicznych, a także pomp ciepła.

Poprawa jakości życia w niezbędną infrastrukturę może stanowić jeden z wielu czynników sprzyjających osiedlaniu się w gminie, a co za tym idzie, powiększaniu bazy podatkowej oraz zwiększaniu dostępności siły roboczej na rynku pracy. W tym celu należy przeprowadzić niezbędne inwestycje, które podniosą standard życia w gminie. W opinii mieszkańców takimi inwestycjami są modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej (sieci wodociągowej, kanalizacji sanitarnej, budowa przydomowych oczyszczalni ścieków), rozbudowę infrastruktury rekreacyjnej.

Gmina Werbkowice stanowi piękny, zielony zakątek województwa lubelskiego o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych oraz kulturowych. W tym kontekście istotne znaczenie ma

odpowiednia oferta turystyczna gminy, która może wyróżniać ją na tle innych w regionie czy województwie, na co wskazali mieszkańcy w omawianej ankiecie.

7.3. Obszar przestrzenno-środowiskowy

Walory przyrodnicze i położenie wizytówką gminy

Gmina Werbkowice, położona na granicy Działów Grabowieckich i Kotliny Hrubieszowskiej, charakteryzuje się zróżnicowanym krajobrazem. Na terenie gminy znajdują się zróżnicowane tereny, zarówno zagospodarowane, jak i otwarte, które obejmują przestrzenie rolnicze, doliny rzek, łąki, pastwiska, stawy i lasy. Wśród ciekawostek przyrodniczych gminy, na szczególną uwagę zasługuje naturalne jezioro Chomiczyzna w Wronowicach, stanowiące siedlisko dla rzadkich i chronionych gatunków fauny. Wyróżnia się trzy główne strefy krajobrazowe gminy: ekologiczną, osadniczą i rolną. Strefa ekologiczna obejmuje rzeki, łąki i lasy tworzące węzły ekologiczne. Strefa osadnicza skupia zwarte zespoły zabudowy wiejskiej, natomiast strefa rolna składa się z upraw polowych i ogrodniczych, łąk i rozproszonej zabudowy rolniczej. W odniesieniu do krajobrazu przemysłowego, jest on zaznaczony głównie w obszarze wokół Cukrowni Werbkowice. Gmina doświadcza problemu z erozją gleb, dlatego konieczne jest wprowadzenie działań przeciwoerozyjnych.

Mieszkalnictwo na terenie gminy rozwija się, jednak infrastruktura techniczna wymaga inwestycji, w celu poprawy jakości życia mieszkańców oraz przyciągnięcia nowych

Mieszkalnictwo jest istotnym elementem rozwoju lokalnego, mając znaczący wpływ na standard życia mieszkańców. Jego rozwój świadczy to o rosnącym zainteresowaniu gminą jako atrakcyjnym miejscem do zamieszkania. Rozwój infrastruktury mieszkaniowej nie tylko poprawia jakość życia lokalnej społeczności, ale również przyciąga nowych mieszkańców oraz może stanowić czynnik stymulujący lokalną gospodarkę. Jednakże, aby pełniło swoją funkcję efektywnie, mieszkalnictwo musi być odpowiednio zintegrowane z innymi elementami rozwoju lokalnego, takimi jak edukacja, transport, środowisko naturalne oraz dostęp do usług publicznych i prywatnych.

Według danych z 2022 r., gmina Werbkowice miała 3 152 mieszkania o łącznej powierzchni użytkowej 264 206 m². W porównaniu z powiatem hrubieszowskim i województwem

lubelskim, gmina Werbkowice wykazuje pewne różnice w strukturze mieszkaniowej. Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w gminie Werbkowice wynosi 83,8 m², co jest wynikiem lepszym niż średnie dla powiatu hrubieszowskiego (78,7 m²) i województwem lubelskiego (79,2 m²). Gmina ma przeciętną powierzchnię użytkową mieszkania na 1 osobę na poziomie około 31,1 m², co jest porównywalne z powiatem hrubieszowskim i województwem lubelskim. Pod względem liczby mieszkań na 1000 mieszkańców, gmina Werbkowice z wynikiem 370,9 ustępuje średniej dla powiatu hrubieszowskiego (391,2), oraz województwa lubelskiego (395,5). Średnia liczba osób na 1 mieszkanie w gminie wynosi 2,70, co jest wynikiem nieco gorszym niż w powiecie hrubieszowskim (2,56) i województwie lubelskim (2,53). Oznacza to relatywnie większą gęstość zamieszkiwania mieszkań w gminie w porównaniu do województwa i powiatu.

System komunikacyjny w Gminie Werbkowice opiera się na sieci drogowej i dwóch liniach kolejowych. Kluczowe dla transportu są droga krajowa nr 74 oraz droga wojewódzka nr 850, które stanowią główne korytarze transportowe. Droga krajowa nr 74, o długości 350 km, łączy Sulejów

z granicą państwa, przechodząc przez gminę Werbkowice na odcinku o długości ok. 15 km. Drugą ważną arterią jest droga wojewódzka nr 850, łącząca Tomaszów z Alojzowem na długości ok. 49 km, z czego ok. 13 km przypada na teren gminy. Na terenie gminy znajduje się też sieć dróg powiatowych o łącznej długości 79 km oraz sieć dróg gminnych o długości 134 km, które uzupełniają system komunikacyjny i zapewniają dostęp do wszystkich miejscowości na terenie gminy.

Przez teren gminy Werbkowice przebiegają dwie linie kolejowe: normalnotorowa linia Hrubieszów – Zamość oraz szerokotorowa linia Rawa Ruska (Ukraina) – Hrubieszów – Huta Katowice, znana jako Linia Hutnicza Szerokotorowa (LHS). Jest to najdłuższa linia szerokotorowa w Polsce, o strategicznym znaczeniu, rozpoczynająca swój bieg na granicy Polski z Ukrainą.

W infrastrukturze drogowej Gminy dominuje problem braku odpowiedniego podziału przestrzeni dla różnych uczestników ruchu. Najbardziej widoczne jest to w niedostatku chodników i ścieżek rowerowych na większości obszaru gminy. Istniejące chodniki wymagają natomiast modernizacji i rozbudowy. Działania powinny być również skierowane na rozwój infrastruktury wspierającej elektromobilność. Dotyczy to między innymi budowy stacji ładowania dla pojazdów elektrycznych oraz tworzenia ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych, wyposażonych w punkty umożliwiające ładowanie tych jednośladów.

Gmina Werbkowice posiada sieć wodociągową o długości 16,1 km, zarządzaną przez Komunalny Zakład Oczyszczania. Sieć obsługuje 50,1% wszystkich budynków mieszkalnych w gminie oraz 47,4% mieszkańców. Roczne zużycie wody na mieszkańca wynosi 14,6 m³. Wielu podmiotów w gminie, takich jak szkoły czy spółdzielnia mieszkaniowa, ma własne ujęcia wody. W porównaniu z pozostałymi gminami powiatu hrubieszowskiego, Werbkowice ma stosunkowo niski wskaźnik dostępu do wody. Liczba ludności korzystających z sieci wodociągowej w powiecie hrubieszowskim wynosiła w 2022 r. 71,2%.

Zakład Oczyszczania w Werbkowicach zarządza również oczyszczalnią ścieków, która działa na zasadzie metody biologiczno-mechanicznej. Oczyszczalnia posiada zdolność przepustowości 474,54 m³ na dobę i może obsłużyć do 2 933 osób. W 2022 roku, sieć kanalizacyjna o długości

24,3 km obsługiwała 16,2 % budynków mieszkalnych, z których korzystało 31,3 % ludności. W tym samym roku przez sieć kanalizacyjną odprowadzono 84,0 dm³ ścieków bytowych.

Karpacka Spółka Gazownictwa Sp. z o.o. z siedzibą w Tarnowie, Oddział Zakład Gazowniczy w Sandomierzu, pełni rolę operatora dystrybucyjnego na terenie Gminy Werbkowice. Natomiast sprzedaż gazu ziemnego na tym terenie jest prowadzona przez Polskie Górnictwo Naftowe

i Gazownictwo SA w Warszawie, Karpacki Oddział Obrotu - Gazownia Sandomierska. Karpacka Spółka Gazownictwa Sp. z o.o. posiada sieć dystrybucyjną gazu jedynie w miejscowości Werbkowice, podczas gdy pozostałe miejscowości w gminie Werbkowice nie są zgazyfikowane.

Analiza SWOT jest powszechnie wykorzystywana przez jednostkach administracji publicznej jako narzędzie diagnozy strategicznej, opartej na wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach mających wpływ na rozwój danego obszaru. Pozwala ono porównać silne i słabe strony jednostki wynikające z otoczenia wewnętrznego, z szansami i zagrożeniami dla rozwoju płynącymi z otoczenia zewnętrznego, a także określić ich wzajemne oddziaływanie.

Analizy dokonano w oparciu o dane liczbowe, opisowe i przestrzenne pozyskane z gminy Werbkowice oraz ze źródeł zewnętrznych oraz wniosków z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

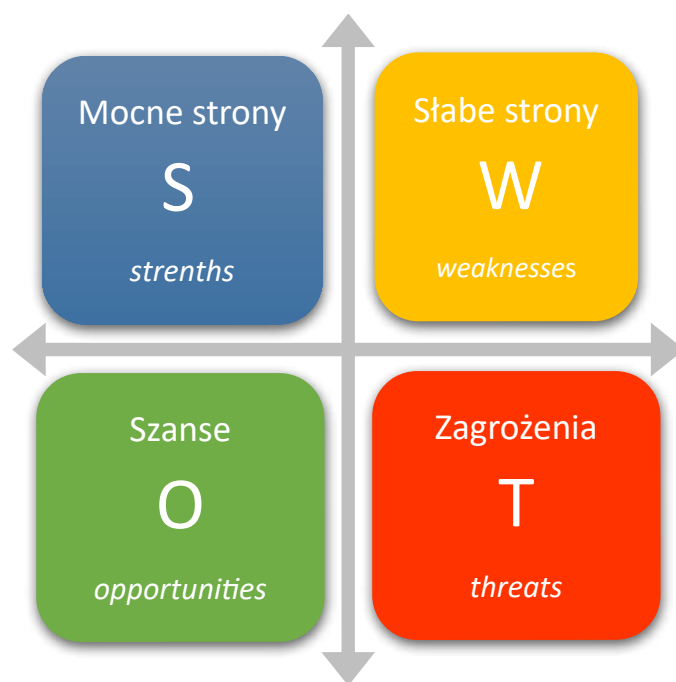

Tabela 39 Zestawienie mocnych i słabych stron gminy

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Położenie i komunikacja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Lokalizacja blisko granicy z Ukrainą (przejście graniczne Zosin); 2) Dostęp do kluczowych dróg, takich jak droga krajowa nr 74 Sulejów – Granica Państwa i droga wojewódzka nr 850; 3) Połączenie z Międzynarodową Magistralą LHS (linia nr 65) Sławków Południowy - Hrubieszów – Granica Państwa. 	<p><i>Trudności komunikacyjne i problemy infrastrukturalne:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Ogólnie utrudniona dostępność komunikacyjna; 2) Słaby stan techniczny wielu lokalnych dróg i ulic; 3) Niewystarczająca sieć połączeń pasażerskich, zarówno drogowych, jak i kolejowych; 4) Duża odległość od większych stref aktywności gospodarczej; 5) Brak infrastruktury dla rowerzystów, w tym ścieżek rowerowych.

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Atrakcyjność turystyczna:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Bogata historia gminy, widoczna w różnorodności materialnych i niematerialnych zasobów dziedzictwa historycznego i kulturowego; 2) Atrakcyjne turystycznie zabytkowe budynki i obiekty; 3) Położenie w podregionie Gotania oraz atrakcyjne położenie w ciągu historycznego szlaku grodów czerwieńskich; 4) Wykorzystanie walorów turystycznych rzeki Huczwy; 5) Walory przyrodnicze atrakcyjne dla rekreacji, turystyki i agroturystyki, w tym występowanie pomników przyrody oraz utrzymana w naturalnym stanie przyroda; 6) Niski stopień zanieczyszczenia środowiska naturalnego. 	<p><i>Atrakcyjność turystyczna</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Nieefektywne wykorzystanie walorów do rozwoju usług około turystycznych (przyrodniczych i historycznych); 2) Brak gospodarczego wykorzystania zwiększonego natężenia ruchu turystycznego w sezonie letnim; 3) Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura dla turystyki rowerowej, w tym brak sieci ścieżek rowerowych obejmującej główne atrakcje gminy; 4) Brak świadomości potencjalnych turystów o atrakcyjności Gminy Werbkowice; 5) Brak dostatecznej bazy turystycznej/noclegowej.

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Edukacja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Dobra współpraca między szkołami, samorządem oraz wieloma instytucjami wspierającymi działania dydaktyczne i opiekuńczo-wychowawcze; 2) Dostęp do sieci Internet we wszystkich szkołach, co sprzyja implementacji technologii informacyjno-komunikacyjnej w procesie kształcenia; 3) Doświadczenie części nauczycieli w stosowaniu technologii informacyjno- 	<p><i>Edukacja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Utrudniony dostęp do edukacji ponadgimnazjalnej ze względu na stosunkowo duże oddalenie od najbliższych placówek; 2) Niezadowalający stan techniczny infrastruktury jednostek oświatowych; 3) Niedoposażenie szkół, co przekłada się na małe wykorzystanie nowoczesnych narzędzi pracy, w tym w procesie kształcenia.

komunikacyjnej; 4) Istniejąca infrastruktura oświatowa.	
--	--

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Zarządzenie energią:</i></p> <p>1) Korzystne warunki do wykorzystania odnawialnych źródeł energii, przede wszystkim słońca i wiatru.</p>	<p><i>Zarządzenie energią:</i></p> <p>1) Wysokie koszty energii w sektorze publicznym; 2) Niewykorzystany potencjał lokalizacyjny do produkcji energii ze źródeł odnawialnych.</p>

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Gospodarka:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjna lokalizacja do stworzenia terenów inwestycyjnych (możliwość rozwoju branż związanych z transportem i logistyką oraz wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych); • Duża liczba indywidualnych gospodarstw rolnych opartych na tradycyjnych produktach; • Bardzo wysoka jakość gleb; • Idealne warunki do rozwoju agroturystyki; • Potencjał do rozwoju eksportu (położenie w pobliżu zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, granicy z Ukrainą); • Relatywnie niskie koszty siły roboczej. 	<p><i>Gospodarka:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Słabo rozwinięty przemysł lokalny; • Wysokie zatrudnienie w rolnictwie wśród ludności wiejskiej; • Brak miejscowej bazy umożliwiającej przetwórstwo i wprowadzanie do obrotu produktów rolnych (warzywa i owoce); • Niedostateczny poziom przygotowania potencjalnych terenów inwestycyjnych (obszary zrewitalizowane, uzbrojone itd.); • Oddalenie od większych stref aktywności gospodarczej; • Niski poziom innowacyjności przedsiębiorstw.

Mocne strony	Słabe strony
<p><i>Sfera społeczna:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Niska gęstość zaludnienia, • Wysoki odsetek ludzi młodych w stosunku do mieszkańców gminy, • Systematyczne działania samorządu w zakresie inwestycji wod-kanalizacyjnej, • Dobry system opieki społecznej oraz zdrowotnej, • Dobry poziom oferty społeczno-kulturalnej, • Realizacja licznych, nowych inwestycji (obiekty społeczno-kulturalne, rekreacyjne), • Dobra współpraca lokalna m.in. na poziomie OSP, KGW a JST. 	<p><i>Strefa społeczna:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Niekorzystna sytuacja na rynku pracy; • Ujemny przyrost naturalny; • Relatywnie niskie dochody społeczeństwa; • Wysoki odsetek migracji młodych ludzi; • Niedostateczne wykorzystanie tradycji, wielokulturowości i dziejów historycznych w działaniach kulturalno-promocyjnych; • Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna, • Brak infrastruktury dostępowej do terenów rekreacyjnych dla mieszkańców (np. ścieżek rowerowych, miejsc spacerowych).

Szanse	Zagrożenia
<p><i>Położenie i komunikacja:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym; • Poprawa funkcjonalności oraz spójności dróg 	<p><i>Położenie i komunikacja</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Pogorszenie się stanu technicznego dróg w wyniku eksploatacji (brak remontów);

<p>gminnych z drogami powiatowymi;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poprawa systemu komunikacji gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak synergii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy z rozwojem infrastruktury drogowej i komunikacyjnej; • Pogorszenie się bezpieczeństwa w ruchu drogowym. • Położenie przy granicy z Ukrainą, na której toczą się działania wojenne.
---	--

Szanse	Zagrożenia
<p>Atrakcyjność turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie rozpoznawalności marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego dla turystyki; • Wzrost liczby turystów odwiedzających gminę (pobyty jednodniowe); • Wzrost liczby osób korzystających z oferty agroturystycznej (pobyty dłuższe). 	<p>Atrakcyjność turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak rozwoju sektora turystyki, w tym bazy noclegowej i rekreacyjnej na terenie gminy; • Powolne wyniszczanie obiektów cennych historycznie.

Szanse	Zagrożenia
<p>Edukacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zmniejszenie dysproporcji edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich; • Wzrost liczby dzieci objętych unijnymi ponadprogramowymi projektami zwiększania jakości edukacji; • Wzrost aktywności zawodowej osób dorosłych – kształcenie ustawiczne; • Możliwość rozbudowy szkolnictwa ponadgimnazjalnego na terenie gminy. 	<p>Edukacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie dysproporcji edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich; • Zmniejszenie liczby objętych dzieci ponadprogramowymi projektami zwiększania jakości edukacji; • Spadek aktywności zawodowej osób dorosłych; • Spadek atrakcyjności oferty edukacyjnej jednostek oświatowych z terenu gminy; • Ograniczone środki na działalność edukacyjną.

Szanse	Zagrożenia
<p>Zarządzanie energią:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zmniejszenie kosztów zużycia energii w budynkach sektora publicznego, gospodarstwach domowych, przedsiębiorstwach; • Zwiększenie wykorzystania alternatywnych źródeł energii; • Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska. 	<p>Zarządzanie energią:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wzrost kosztów energii związany z podwyżkami cen surowców i energii; • Brak spełnienia coraz ściślejszych norm środowiskowych.

Szanse	Zagrożenia
<p>Gospodarka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój inwestycji na profesjonalnie przygotowanych terenach inwestycyjnych; • Rozwój branż związanych z transportem i logistyką oraz wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych; • Wzrost przychodów do budżetu gminy w wyniku rozwoju działalności gospodarczej (podatek od nieruchomości); • Wspecjalizowanie produkcji gospodarstw rolnych; 	<p>Gospodarka</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak rozwoju przemysłu lokalnego; • Stagnacja gospodarcza gminy (brak inwestowania kapitału zewnętrznego); • Malejąca opłacalność produkcji rolnej gospodarstw niewyspecjalizowanych na konkretne produkty.

- Wzrost miejsc pracy oraz wysokości dochodów.

Szanse	Zagrożenia
<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie poziomu integracji społecznej; • Wzrost wykorzystania tradycji, wielokulturowości i dziejów historycznych w działaniach kulturalno-promocyjnych (rozwój tzw. patriotyzmu lokalnego); • Stworzenie nowoczesnej bazy sportowo-rekreacyjno-szkoleniowej w gminie; • Poprawa funkcjonalności infrastruktury społecznej (sieć wodociągowa i kanalizacyjna); • Stworzenie marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego do zamieszkania; • Zmniejszenie migracji osób młodych z terenu gminy. 	<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spadek liczby mieszkańców gminy; • Wzrost bezrobocia; • Zanik lokalnych tradycji; • Spadek dochodów JST.

8.1. Główne problemy w obszarach Strategii

Przeprowadzona diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, jak również analiza SWOT pozwoliły na zebranie najważniejszych problemów/barier rozwojowych gminy Werbkowice. Celem ich uporządkowania i usystematyzowania zebrano je w formie tabelarycznej oraz podzielono na obszary: społeczny, gospodarczy, przestrzenno - środowiskowy.

Tabela 40 Najważniejsze problemy Gminy Werbkowice

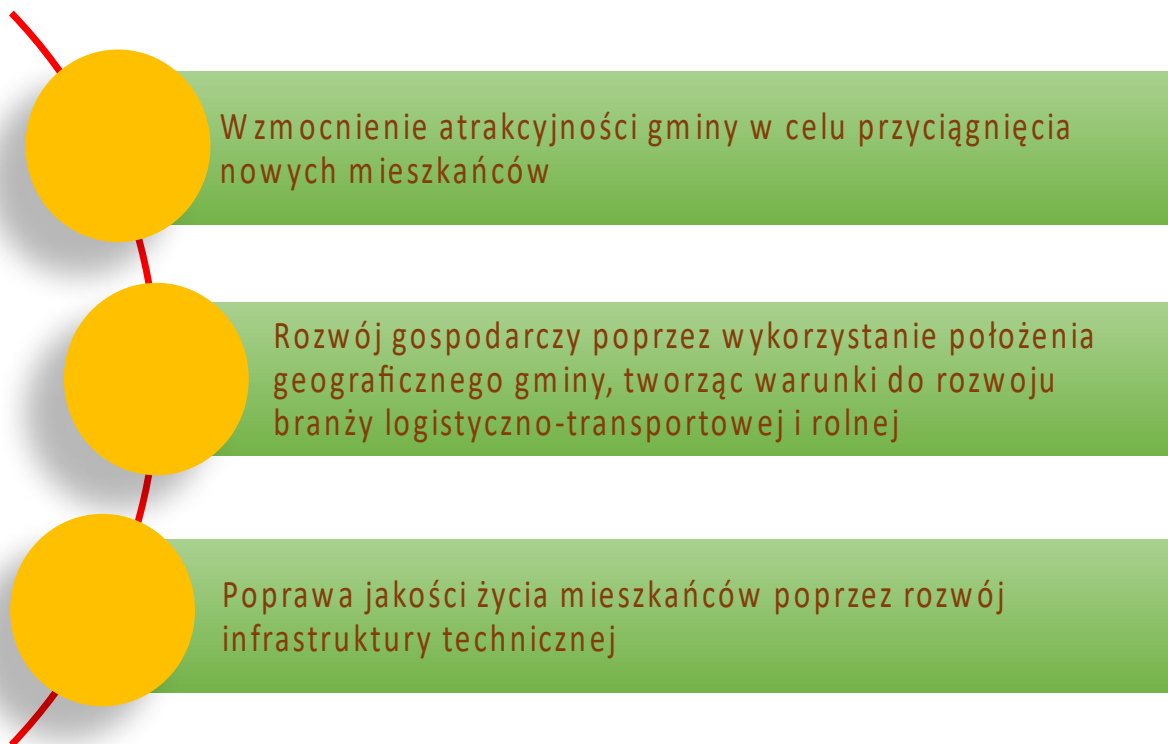
Obszar	Problemy
Społeczny	<ul style="list-style-type: none"> • Mała liczba mieszkańców w gminie oraz niska gęstość zaludnienia. • Negatywne trendy zmian demograficznych wynikające z ujemnego przyrostu naturalnego. • Niewystarczająca oferta w zakresie wychowania przedszkolnego. • Niezapewnienie dostępności budynków komunalnych dla osób ze szczególnymi potrzebami; • Niska jakość opieki zdrowotnej, w tym niewystarczający zakres

<p>Gospodarczy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Postępujący spadek liczby osób w wieku produkcyjnym, przy równoczesnym wzroście liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co niekorzystnie wpływać będzie na lokalny rynek pracy. • Mała liczba osób pracujących na terenie gminy oraz wysoka stopa bezrobocia. • Mała liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. • Sezonowość ruchu turystycznego. • Brak całorocznych produktów turystycznych.
<p>Przestrzenno- środowiskowy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Konieczność inwestycji w rozwój sieci wodociągowej, kanalizacyjnej oraz gazowej. • Słabo rozwinięta sieć szerokopasmowa. • Brak ciągów pieszo-rowerowych. • Mała liczba ogólnodostępnych miejsc parkingowych. • Brak przeprowadzonej termomodernizacji budynków użyteczności publicznej. • Brak infrastruktury służącej rozwojowi elektromobilności – stacji

Źródło: Opracowanie własne

8.2. Wyzwania

Na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT i określonych najważniejszych problemów i barier rozwojowych gminy Werbkowice, określone zostały kluczowe wyzwania jakie stoją przed gminą Werbkowice, aby przeciwdziałać wskazanym problemom i barierom oraz w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju:

PLAN OPERACYJNY STRATEGII ROZWOJU GMINY WERBKOWICE NA LATA 2023 - 2030 ORAZ KIERUNKI INTERWENCJI ROZWOJU GMINY

Wizję, określającą w jaki sposób przyjęta polityka prorozwojowa wpłynie na gminę Werbkowice, jak ją zmieni i jaka się ona stanie po jej wprowadzeniu, sformułowano następująco:

Gmina Werbkowice w 2030 roku jest zielonym sercem Lubelszczyzny, stawiającym na ekologiczny rozwój i ochronę naturalnego krajobrazu. Rozwinięte są tu lokalne formy rolnictwa ekologicznego, a produkty z gminy są cenione na rynkach regionalnych i krajowych. Rozwinięta współpraca międzynarodowa sprzyja rozwojowi gminy w oparciu o transport i logistykę. Wzdłuż rzeki Huczwy rozciągają się tereny rekreacyjne z trasami rowerowymi i pieszymi, które przyciągają turystów szukających odpoczynku na łonie natury. Infrastruktura edukacyjna i społeczna jest nowoczesna, gwarantując najwyższy poziom usług dla mieszkańców. Równocześnie, gmina utrzymuje swoją historyczną tożsamość, dbając o zachowanie i promocję lokalnych tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Wizja gminy Werbkowice na rok 2030 zakłada tworzenie zrównoważonego i ekologicznego rozwoju, co jest widoczne w priorytecie dla rolnictwa ekologicznego. To oznacza, że gmina podejmuje szereg aktywności związanych z ochroną środowiska, które na celu mają podniesienie jakości życia mieszkańców. Równocześnie gmina stawia na turystykę, ale nie tę masową, a opartą na atrakcjach naturalnych. Tereny rekreacyjne, trasy rowerowe i piesze zapewniają możliwość aktywnego spędzania czasu, pozwalając odwiedzającym cieszyć się pięknem naturalnym regionu. Gmina wykorzystuje swój potencjał lokalizacyjny, tuż przy granicy państwa z Ukrainą, która jest jednocześnie zewnętrzną granicą Unii Europejskiej, stawiając przyciąganie przedsiębiorstw związanych z logistyką, transportem, spedycją oraz branżą magazynową. Nowoczesność i jakość usług gwarantowanych przez gminę dotyczy zarówno infrastruktury edukacyjnej, jak i społecznej. To sugeruje inwestycje w szkoły, przedszkola, placówki ochrony zdrowia, a także miejsca służące lokalnej społeczności, jak domy kultury czy biblioteki. Kluczowym elementem wizji jest również utrzymanie i promocja lokalnej tożsamości i dziedzictwa kulturowego. To oznacza, że Werbkowice będą nadal pielęgnować swoje tradycje, historię i kulturę, nawet w kontekście nowoczesnego rozwoju. Ta wizja pokazuje gminę Werbkowice jako miejsce, które łączy w sobie nowoczesność i szacunek dla natury z głębokim poczuciem swojej historii i tożsamości. Jest to miejsce, które chce oferować swoim mieszkańcom wysokiej jakości życie, jednocześnie przyciągając odwiedzających swoim unikalnym charakterem.

Misja wskazuje naczelny cel polityki rozwoju gminy Werbkowice, wokół którego powinny się koncentrować działania władz samorządowych i wszystkich zaangażowanych partnerów. Stanowi również przesłanie, które jest podstawą i określeniem kierunku współpracy na szczeblu lokalnym.

Gmina Werbkowice dąży do zrównoważonego i długotrwałego rozwoju, czerpiąc z potencjału przyrodniczo-krajobrazowego, usytuowania geograficznego oraz gospodarki rolnej. Działania samorządu i aktywnych mieszkańców skupiają się na stworzeniu miejsca sprzyjającego rozwojowi przedsiębiorczości, pracy oraz zakładaniu rodziny. Jest to miejsce, które oferuje możliwości do realizacji zainteresowań, spędzania czasu wolnego oraz zapewnia warunki do prowadzenia spokojnego i dostatniego życia.

Gmina Werbkowice dąży do zrównoważonego i trwałego rozwoju, wykorzystując swój bogaty potencjał przyrodniczo-krajobrazowy, dobrze rozwiniętą gospodarkę rolną, strategiczne położenie przy wschodniej granicy państwa oraz atrakcyjne walory turystyczne. Wzrost i rozwój tej gminy są mocno wspierane przez pro aktywność, inicjatywność i przedsiębiorczość samorządu oraz jego mieszkańców. Działania te są ukierunkowane na tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju biznesu, stwarzając zarówno możliwości dla lokalnych przedsiębiorców, jak i przyciągając inwestycje zewnętrzne. Równolegle, gmina Werbkowice jest miejscem, które oferuje warunki do harmonijnego życia osobistego. To idealne miejsce do zakładania rodziny, z zapewnieniem dostępu do wysokiej jakości usług edukacyjnych, służby zdrowia i opieki społecznej. Werbkowice stawia na jakość życia swoich mieszkańców, co przejawia się w inwestycjach w infrastrukturę ochrony środowiska, infrastrukturę rekreacyjną i kulturalną. W efekcie, gmina oferuje wiele możliwości spędzania wolnego czasu - od aktywności na świeżym powietrzu na jej bogatych terenach przyrodniczych, po udział w lokalnych wydarzeniach kulturalnych i społecznych. Całość działań samorządu i społeczności lokalnej ma na celu stworzenie w gminie Werbkowice miejsca, które zapewni swoim mieszkańcom spokojne i dostatnie życie, pełne możliwości do rozwoju zarówno osobistego, jak i zawodowego. To wizja gminy, która stawia na zrównoważony rozwój, szanujący zarówno naturalne zasoby, jak i potrzeby jej mieszkańców.

9.2 Cele strategiczne rozwoju w wymiarze przestrzennym, gospodarczym i społecznym. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia.

Cele strategiczne rozwoju, kierunki działań i wskaźniki osiągnięcia celów

Wnioski z opracowanej *Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Gminy Werbkowice* oraz z przeprowadzonych spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami gminy, stały się podstawą dla opracowania części programowej *Strategii*, która zawiera najważniejsze założenia polityki rozwoju lokalnego.

Plan operacyjny *Strategii* składa się z trzech priorytetów:

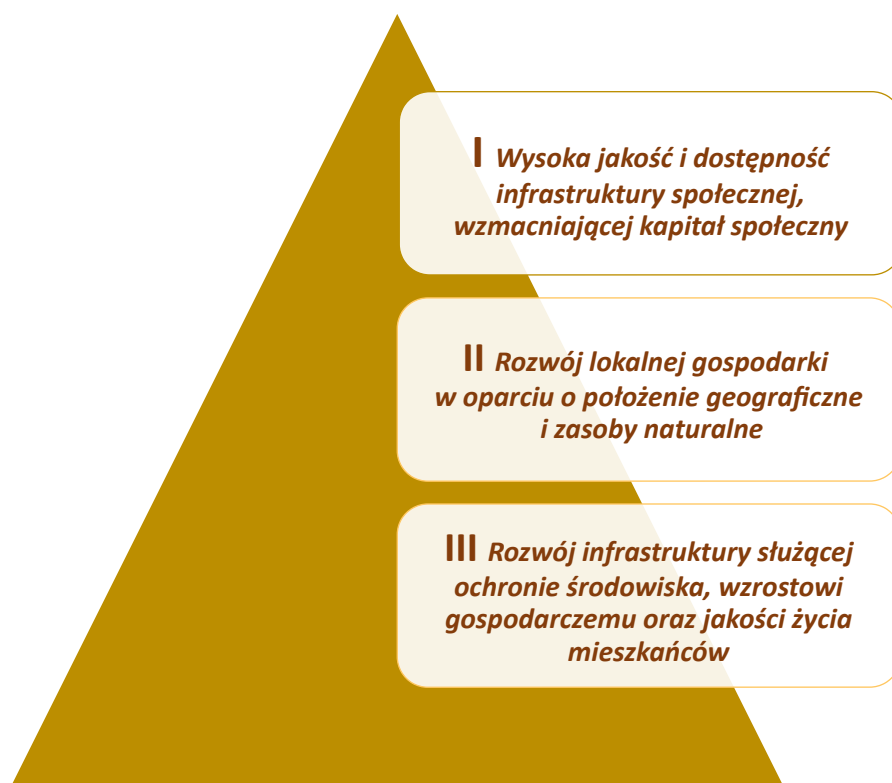
1. Społeczeństwo,
2. Gospodarka,
3. Przestrzeń i środowisko.

CELE STRATEGICZNE

Cele strategiczne grupują długofalowe, trwałe efekty wdrażanych przedsięwzięć strategicznych i opisują ich oddziaływanie na proces rozwoju w przyjętym horyzoncie czasowym. Zostały wyznaczone na bazie przeprowadzonej diagnozy stanu obecnego, są konsekwencją przyjętej wizji i obranych zasad polityki rozwoju. Zgodnie z założeniami, ich realizacja prowadzić będzie do poprawy poziomu rozwoju gospodarczego i jakości życia lokalnej społeczności. Zaproponowane poniżej cele rozwoju gminy Werbkowice są konsekwencją zidentyfikowanych wyzwań rozwoju. Tworzą one spójny i wzajemnie uzupełniający się układ, w którym efekty jednych celów generują i wzmacniają efekty realizacji innych.

W oparciu o przeprowadzoną *Diagnozę sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Gminy Werbkowice* i wykonaną na jej podstawie analizę SWOT, sformułowane zostały cele strategiczne i operacyjne. Zgodnie z logiką cele strategiczne odnoszą się do zidentyfikowanych obszarów problemowych, wyznaczonych na podstawie przeprowadzonej analizy gminy oraz konsultacji społecznych (ankietyzacji). Głównym argumentem przemawiającym za opracowaniem *Strategii*, jest możliwość planowanego realizowania zadań mających na celu wykreowanie jak najlepszych warunków dla rozwiązywania najbardziej naglących problemów. Niezwykle istotne jest także osiągnięcie najbardziej pożądanego, z punktu widzenia społeczności lokalnej efektów, przy jednoczesnym wykorzystaniu dostępnych zasobów naturalnych, finansowych, organizacyjnych i ludzkich.

Struktura celów strategicznych:

Cele strategiczne będą osiągnięte poprzez realizację celów operacyjnych, które obejmują:

CELE STRATEGICZNE		
CEL STRATEGICZNY 1	CEL STRATEGICZNY 2	CEL STRATEGICZNY 3
Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny	Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne	Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców
CELE OPERACYJNE		
1.1 Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania	2.1 Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości, wykorzystanie potencjału lokalizacyjnego	3.1 Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej
1.2 Wdrażanie polityki zdrowotnej	2.2 Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich	3.2 Tworzenie warunków do

i społecznej, ukierunkowanej na potrzeby mieszkańców	„Podniesienie konkurencyjności gminy poprzez przyspieszenie rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i rolnictwa, oraz wzrost poziomu życia mieszkańców wsi.”	rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności
1.3 Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury spędzania wolnego czasu	2.3 Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze turystyki, agro i ekoturystyki	3.3 Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie niekorzystnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy
OSI I	OSI II	OSI III

Cele strategiczne gminy Werbkowice odwzorowują obszary rozwojowe w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzenno-środowiskowej, które są zależne od siebie i wzajemnie się przenikają. Cele strategiczne mają długofalowy charakter i wskazują kierunki postępowania w realizacji określonej wizji rozwoju i misji. Narzędzia i sposoby realizacji celów strategicznych określają cele operacyjne, które dotyczą średniego horyzontu czasowego. Cele operacyjne uszczegóławiane są przez kierunki działań, służące realizacji założonych celów oraz stanowią podstawę wdrażania Strategii. Kierunki działań stanowią głównie konkretne przedsięwzięcia rozwojowe, często o charakterze inwestycyjnym.

Poniżej przedstawiona została charakterystyka przyjętych celów strategicznych i celów operacyjnych, wraz ze wskazaniem kierunków działań w ramach poszczególnych celów oraz oczekiwane rezultaty planowanych działań z wskaźnikami ich osiągnięcia.

CEL STRATEGICZNY 1

Podniesienie jakości i dostępności infrastruktury społecznej, w celu wzmocnienia kapitału społecznego

Operacyjny Cel 1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, zapewniający wysoką jakość edukacji i wychowania.

Operacyjny Cel 1.2. Implementacja polityki zdrowotnej i społecznej, skierowanej do mieszkańców.

Operacyjny Cel 1.3. Dostarczenie odpowiedniej infrastruktury dla spędzania wolnego czasu.

Fundamentem rozwoju gminy są jej mieszkańcy, dlatego niezbędne jest podejmowanie działań mających na celu wzmocnienie kapitału społecznego, w tym także zwiększanie atrakcyjności gminy dla nowych mieszkańców. Dążenie do zapewnienia wysokiej jakości życia, co jest priorytetową wartością gminy, manifestuje się m.in. poprzez wysokiej jakości infrastrukturę społeczną, usługi społeczne, rozwój kultury i rekreacji. Realizacja tego celu będzie następować poprzez: działania na rzecz rozwoju infrastruktury społecznej, obejmujące placówki oświatowe, instytucje kulturalne, placówki ochrony zdrowia i obiekty sportowe, działania związane z polityką zdrowotną i społeczną, w tym profilaktyką i ochroną zdrowia, jak również działania mające na celu tworzenie i rozwijanie infrastruktury służącej do spędzania wolnego czasu, jak trasy spacerowe i biegowe, przyjazne przestrzenie publiczne – takie jak skwery, place i bulwary, które podkreślają bogactwo fauny i flory, szanując środowisko naturalne poprzez wyposażanie terenów w infrastrukturę rekreacyjną, która nie zakłóca ekosystemów i jest skonsultowana z przyrodnikami. Dodatkowo, należy podjąć działania w celu modernizacji i rozbudowy bazy sportowej oraz organizacji miejsc letniego i zimowego wypoczynku, na przykład poprzez budowę basenu lub parku wodnego oraz lodowiska.

Poniżej przedstawiamy charakterystykę ustanowionych celów strategicznych i operacyjnych, wraz z kierunkami działań dla poszczególnych celów, a także oczekiwane wyniki planowanych działań z wskaźnikami ich osiągnięcia.

CEL STRATEGICZNY 1

Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmocniającej kapitał społeczny

operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2022 rok)	Okres
infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji	<ul style="list-style-type: none"> – utrzymanie wysokiej jakości bazy oświatowej oraz jej modernizacja w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby, – wyposażenie 	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie wysokiej jakości i dostępności infrastruktury szkolnej i przedszkolnej, – rozwój kompetencji kluczowych uczniów oraz wzmocnienie ich zdolności, – zapewnienie wysokiej 	liczba zadań inwestycyjnych i/lub modernizacyjnych w placówkach oświatowych (szt.),	0	
			liczba dzieci i młodzieży korzystającej z nowej lub zmodernizowanej bazy	0	

<p>placówki oświatowej w nowoczesny sprzęt komputerowy i multimedialny oraz pomoce dydaktyczno-naukowe,</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozwój oferty edukacyjnej i podnoszenie kompetencji nauczycieli, – wzrost poziomu upowszechniania usług w zakresie edukacji przedszkolnej oraz podniesienie jej jakości – współpraca Urzędu Gminy z podmiotami uprawnionymi do prowadzenia edukacji przedszkolnej – informowanie o możliwościach zewnętrznego finansowania, – utworzenie wielofunkcyjnego miejsca kultury wyposażonego m. in. w przestrzeń wystawienniczą, scenę na występy artystyczne, konferencje i koncerty, a także kawiarnię i kino, w poszanowaniu środowiska przyrodniczego, – doposażenie instytucji kultury i remiz strażackich oraz rozwój i modernizacja infrastruktury w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby, – zapewnienie dostępności gminnych obiektów użyteczności publicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, – budowa, przebudowa lub 	<p>jakości i dostępności infrastruktury kulturalnej,</p> <ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej, – zwiększenie zainteresowania ofertą sportową i rekreacyjną, – wzrost dostępności urzędów dla aktywności ruchowej, – rozwój oferty spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży, – poprawa jakości opieki medycznej. 	oświatowej		
		udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku od 3 do 6 lat (%),	76,8	
		liczba doposażonych i zmodernizowanych obiektów kulturalnych i remiz strażackich	0	
		liczba obiektów, w których zapewniono dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami	0	
		Liczba zbudowanych, przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów sportowych	0	

	<p>modernizacja obiektów sportowych wraz z zapleczem, m. in. budowa kortu tenisowego, boiska do piłki nożnej, koszykówki i piłki siatkowej,</p> <ul style="list-style-type: none"> – budowa lub przebudowa budynku ośrodka zdrowia. 				
<p>polityki zdrowotnej skierowanej na</p>	<ul style="list-style-type: none"> – doposażenie ośrodka zdrowia w nowoczesny sprzęt oraz zwiększenie oferty opieki medycznej, – realizacja programów profilaktycznych, edukacyjnych i prozdrowotnych oraz działania na rzecz poprawy dostępności i jakości usług z zakresu ochrony zdrowia, – wsparcie i aktywizacja osób starszych, chorych i niepełnosprawnych wraz z ich bliskimi i opiekunami, m.in. poprzez prowadzenie działań aktywizacyjnych i integracyjnych, pomoc wytchnieniową i odciążeniową, rozwój poradnictwa i usług asystenckich, opiekuńczych, rehabilitacyjnych i innych, – wspieranie działalności i doposażenie klubu seniora oraz podobnych inicjatyw na terenie gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa jakości i dostępności usług opieki medycznej, – poprawa diagnostyki i profilaktyki zdrowotnej na obszarze gminy, – wzrost świadomości społecznej w zakresie ochrony zdrowia, – wzrost aktywności oraz integracja osób ze szczególnymi potrzebami. 	<p>liczba działań inwestycyjnych związanych z doposażeniem ośrodka zdrowia w sprzęt medyczny (szt.)</p>	0	
			<p>liczba zrealizowanych akcji profilaktyczno-diagnostycznych (szt.)</p>	0	
			<p>liczba projektów aktywizacyjnych skierowanych do osób ze szczególnymi potrzebami (szt.)</p>	1	
<p>nie odpowiedniej i spędzania wolnego</p>	<ul style="list-style-type: none"> – rewitalizacja i kształtowanie atrakcyjnych dla mieszkańców i 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa atrakcyjności, estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznych, 	<p>liczba nowych tras spacerowych, biegowych oraz ścieżek edukacyjno-przyrodniczych (szt.)</p>	0	

<p>turystów przestrzeni publicznych w poszczególnych miejscowościach,</p> <ul style="list-style-type: none"> – niwelowanie barier w dostępności architektonicznej przestrzeni publicznych, – tworzenie bezpiecznych tras spacerowych i biegowych oraz ścieżek edukacyjno-przyrodniczych, – budowa lub modernizacja tematycznych placów zabaw oraz siłowni zewnętrznych. 	<ul style="list-style-type: none"> – ożywienie społeczno-gospodarcze miejscowości, – zapewnienie dostępności architektonicznej przestrzeni publicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, – rozwój oferty spędzania wolnego czasu. 	liczba zrealizowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, kształtujących przestrzenie publiczne (szt.)	0	
		liczba utworzonych miejsc spędzania wolnego czasu (szt.)	0	

CEL STRATEGICZNY 2

Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne

Cel operacyjny 2.1. Rozwój lokalnej gospodarki oparty na wykorzystaniu potencjału lokalizacyjnego

Cel operacyjny 2.2. Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich „Podniesienie konkurencyjności gminy poprzez przyspieszenie rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i rolnictwa, oraz wzrost poziomu życia mieszkańców wsi.”

Cel operacyjny 2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze turystyki, agro i ekoturystyki

Operacyjny Cel 2.1. Rozwój lokalnej gospodarki oparty na wykorzystaniu potencjału lokalizacyjnego

Ten cel operacyjny skupia się na maksymalnym wykorzystaniu strategicznej lokalizacji Gminy Werbkowice. Polega to na dążeniu do intensyfikacji działalności gospodarczej, skierowanej na rozwój przemysłu, handlu i usług, w pełni wykorzystując korzyści wynikające z lokalizacji gminy. Zadania obejmujące ten cel mogą obejmować rozwój infrastruktury komunikacyjnej, inwestycje w technologie oraz promocję gminy jako atrakcyjnej dla inwestycji.

Operacyjny Cel 2.2. Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich „Podniesienie konkurencyjności gminy poprzez przyspieszenie rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i rolnictwa, oraz wzrost poziomu życia mieszkańców wsi.”

Ten cel operacyjny ma na celu przyspieszenie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich poprzez zwiększanie wydajności rolniczej, poprawę zarządzania zasobami naturalnymi i wzmocnienie sieci społecznych na obszarach wiejskich. Może to obejmować programy edukacyjne dla rolników, wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw rolno-spożywczych, a także inwestycje w infrastrukturę obszarów wiejskich.

Operacyjny Cel 2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze turystyki, agro i ekoturystyki

W ramach tego celu operacyjnego, Gmina Werbkowice będzie dążyć do stworzenia sprzyjającego środowiska dla lokalnych przedsiębiorców i inicjatyw, szczególnie tych, które koncentrują się na turystyce, agroturystyce i ekoturystyce. Realizacja tego celu może obejmować działania takie jak organizowanie szkoleń dla przedsiębiorców, stworzenie platformy promocyjnej dla lokalnych firm turystycznych, a także wspieranie działań służących ochronie i promocji lokalnej przyrody i kultury.

CEL STRATEGICZNY 2

Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne

Cel operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2022 rok)	Oczekiwany trend
2.1. Rozwój lokalnej gospodarki oparty na wykorzystaniu potencjału lokalizacyjnego	<ul style="list-style-type: none"> - modernizacja lokalnej infrastruktury gospodarczej, w tym sieci drogowej, energetycznej oraz telekomunikacyjnej, które są kluczowe dla rozwoju przedsiębiorstw i przyciągania inwestycji, - przyciągnięcie inwestorów do gminy poprzez aktywną promocję jej walorów, takich jak korzystna lokalizacja przy granicy z Ukrainą, dostępna siła robocza, bliskość głównych szlaków komunikacyjnych. To może obejmować udział w targach, organizowanie dni otwartych dla inwestorów, czy też tworzenie materiałów promocyjnych, - stworzenie efektywnej platformy współpracy między sektorem publicznym a prywatnym, promując wspólne inicjatywy i projekty, - aktywizacja oraz działania informacyjno-edukacyjne, z dostępem do środków finansowych, pomocy konsultacyjnej czy szkoleń, - Przygotowanie i udostępnienie atrakcyjnych terenów inwestycyjnych, poprzez ich odpowiednią infrastrukturalną adaptację, jak również sprawne procedury administracyjne związane z procesem inwestycyjnym - współpraca gminy z Powiatowym Urzędem Pracy oraz innymi instytucjami w zakresie promocji programów nastawionych na zwiększenie samozatrudnienia mieszkańców, 	<ul style="list-style-type: none"> - ułatwienia prowadzenia działalności gospodarczej i zwiększenia atrakcyjności regionu dla potencjalnych inwestorów. - zwiększona liczba inwestycji na terenie gminy, przyciągająca zarówno lokalne, jak i zagraniczne przedsiębiorstwa, - wzrostu miejsc pracy skutkująca poprawą warunków życia mieszkańców, - zwiększenie liczby nowo założonych przedsiębiorstw, co wpłynie na zwiększenie dynamiki rozwoju gospodarczego gminy. - powstanie trwałych partnerstw 	długość wyremontowanych lub zmodernizowanych dróg (km)	0	
			liczba nowych inwestycji zrealizowanych w gminie,	0	
			środki finansowe, pochodzące z tytułu podatków i opłat, od nowych przedsiębiorstw,	0	

		<p>międzysektorowych</p> <ul style="list-style-type: none"> - lepsze wykorzystanie terenów inwestycyjnych i przyciągnięcie większej liczby inwestorów, - powstaniem nowych miejsc pracy, zwiększeniem dochodów gminy z tytułu podatków i opłat, - podniesienie dostępności komunikacyjnej gminy. 	- liczba firm korzystających z lokalnych programów wsparcia,	0	
			- liczba zawartych partnerstw/umów międzysektorowych,	0	
			- liczba projektów zrealizowanych w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego,	0	
			- powierzchnia przygotowanych i dostępnych terenów inwestycyjnych w ha	20,1	

			- liczba nowych inwestycji zrealizowanych na przygotowanych terenach inwestycyjnych.	0	
2.2. Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich „Podniesienie konkurencyjności gminy poprzez przyspieszenie rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i rolnictwa, oraz wzrost poziomu życia mieszkańców wsi.”	<ul style="list-style-type: none"> - wzmocnianie mechanizmów wspierających kooperację pomiędzy producentami surowców rolnych a jednostkami przetwórczymi, - aktywizacja gospodarstw w zakresie produkcji żywności ekologicznej, - propagowanie koncepcji scalania małych gospodarstw rolnych w celu ich efektywniejszego funkcjonowania, - udzielanie wsparcia w poszukiwaniu nowych kanałów dystrybucji dla produktów lokalnych, - organizacja i koordynacja szkoleń oraz kursów z zakresu rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, - świadczenie usług doradczych w obszarze rolnictwa, w tym udzielanie porad związanych z rozpoczęciem działalności gospodarczej, - stymulowanie procesów tworzenia grup producenckich, - wspieranie inicjatyw związanych z wdrażaniem nowych technologii w sektorze rolnictwa, - realizacja działań wspierających specjalizację produkcji rolnej na terenie gminy, - realizacja działań promocyjnych produktów rolnych z terenu gminy, - stymulowanie działalności gospodarstw, które planują produkcję żywności ekologicznej, - inicjowanie działań na rzecz promocji produktu markowego w obszarze przetwórstwa rolno-spożywczego, jako elementu wyróżniającego gminę, 	<ul style="list-style-type: none"> - przyspieszanie trwałego i zrównoważonego rozwoju rolnictwa, poprzez poprawę konkurencyjności oraz wspieranie odpowiednich działań, - kreowanie sprzyjających warunków i wzmocnienie bazy przetwórstwa rolno-spożywczego, - poprawa infrastruktury produkcyjnej, technicznej i społecznej pod kątem jakościowym i ilościowym, dla zwiększenia konkurencyjności obszarów wiejskich, - promowanie i rozwijanie rolnictwa ekologicznego, - poprawa warunków edukacji, rozwoju 	powierzchni gruntów wykorzystywanych pod rolnictwo ekologiczne (ha)	0	
			nowe lub rozbudowane jednostki przetwórstwa rolno-spożywczego (szt.)	0	
			liczba i jakości infrastruktury produkcyjnej, technicznej i społecznej na obszarach wiejskich (%)	0	
			liczba scalonych gruntów rolnych i wzrost powierzchni	0	

	<ul style="list-style-type: none"> - organizacja szkoleń dla producentów sektora rolniczego dotyczących zasad, procedur i technik tworzenia i funkcjonowania grup producenckich, upowszechnianie informacji o szkoleniach dotyczących ww. zagadnień prowadzonych na terenie województwa lubelskiego oraz o możliwościach finansowania takich szkoleń ze środków Unii Europejskiej, - popularyzacja idei rolnictwa ekologicznego jako alternatywnego modelu produkcji rolnej. 	<p>zawodowego i aktywności społecznej mieszkańców obszarów wiejskich,</p> <ul style="list-style-type: none"> - tworzenie lepszych warunków dla dywersyfikacji ekonomicznej obszarów wiejskich, w tym dla rozwoju przedsiębiorczości w sektorach pozarolniczych, - realizacja szkoleń oraz zapewnienie pomocy techniczno-prawnej dla grup producenckich, - ułatwienie oraz pomoc w zakresie obrotu i scalania gruntów rolniczych, służących intensyfikacji produkcji rolnej, powiększeniu gospodarstw i polepszeniu efektywności produkcji. 	<p>średniego gospodarstwa rolnego</p> <p>liczba mieszkańców obszarów wiejskich uczestniczących w programach edukacyjnych, szkoleniach zawodowych oraz działaniach społecznych</p> <p>liczby szkoleń dla grup producenckich oraz liczba grup, które skorzystały z pomocy techniczno-prawnej</p> <p>- liczby nowych przedsiębiorstw w sektorach pozarolniczych na obszarach wiejskich</p>	<p>00</p> <p>0</p>	
<p>2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw,</p>	<ul style="list-style-type: none"> - od wizji do nowoczesnego zarządzania podregionem Gotania, - dbałość o stan obiektów, które są atrakcjami turystycznymi gminy, 	<ul style="list-style-type: none"> - wsparcie rozwoju agroturystyki i kompleksowa promocja turystyki, agro i 	<p>liczba nowo powstałych gospodarstw agroturystycznych</p>	<p>0</p>	

w szczególności w obszarze turystyki, agro i ekoturystyki	<ul style="list-style-type: none"> - opracowanie i realizacja strategii promocji gminy, - koordynacja działań gminy, powiatu oraz podmiotów realizujących usługi turystyczne, zwłaszcza poprzez wspólną promocję, - wsparcie rozwoju bazy hotelowej i gastronomicznej, - promocja przedsiębiorczości w sektorze turystycznym, - "Sztaszicowski Szlak" - tworzenie rowerowej trasy turystycznej wraz z budową, przebudową i wyposażeniem obiektów infrastruktury turystycznej, - przygotowanie i oznaczenie szlaków turystycznych, rowerowych i pieszych, - tworzenie warunków dla ekoturystyki, - wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych, - opracowanie oferty turystyki, w tym turystyki rodzinnej, szkolnej i weekendowej. 	<p>ekoturystyki,</p> <ul style="list-style-type: none"> - tworzenie i rozwój form oraz usług turystycznych, które eksponują i wykorzystują walory gminy, - przygotowanie obszarów LGD do pełnienia funkcji turystycznych i rekreacyjnych, - inwestycje w infrastrukturę, które poprawiają stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym, z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska, - zwiększenie udziału usług turystyczno-rekreacyjnych w gospodarce gminy, - rozwój idei partnerstw międzynarodowych, poprzez poszukiwanie jednostek samorządu terytorialnego za granicą i podpisywanie 	zwiększenie liczby turystów korzystających z oferty agroturystyki w gminie	0	
			Liczba realizowanych kampanii promocyjnych turystyki, agro i ekoturystyki	0	
			Liczba nowych usług turystycznych dostępnych dla turystów	0	
			Liczba nowych atrakcji turystycznych w gminie	0	
			Liczba projektów zrealizowanych na obszarach LGD	0	

		<p>umów o partnerstwie, – wykorzystanie potencjału endogenicznego obszaru hrubieszowsko-tomaszowsko-zamojskiego dla rozwoju społeczno-gospodarczego, głównie poprzez rozwój turystyki.</p>	Liczba zrealizowanych inwestycji w infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną	0	
			Liczba podpisanych umów o partnerstwie z zagranicznymi jednostkami samorządu terytorialnego	0	
			liczba turystów odwiedzających obszary LGD	0	
			liczba odwiedzających atrakcje turystyczne w gminie	0	

- tendencja rosnąca

- tendencja malejąca

- bez zmian

CEL STRATEGICZNY 3

Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców

Cel operacyjny 3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej.

Cel operacyjny 3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności.

Cel operacyjny 3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie niekorzystnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy.

Cel strategiczny 3 zakłada poprawę poziomu rozwoju infrastruktury, która jest niezbędna zarówno do poprawy warunków bytowych mieszkańców, wzrostu wartości osiedleńczej gminy oraz pełnienia przez przestrzeń różnych funkcji na rzecz sfery gospodarczej i społecznej, jak też do zwiększenia stopnia ochrony środowiska naturalnego gminy. Ukierunkowany jest m. in. na rozbudowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz modernizację tych sieci na terenie gminy, budowę sieci gazowej, co pozwoli zwiększyć dostępność tego rodzaju paliwa dla mieszkańców gminy i przełożyć się na osiągnięcie korzystnych efektów środowiskowych w postaci redukcji emisji zanieczyszczeń do atmosfery, a także na rozwój sieci szerokopasmowej, co pozwoli zapobiec wykluczeniu cyfrowemu.

Oprócz tego, ważne dla rozwoju gminy będą działania na rzecz poprawy stanu infrastruktury drogowej, w tym budowy systemu ścieżek pieszo-rowerowych i modernizacji źródeł oświetlenia w poszczególnych miejscowościach na terenie Gminy. W kontekście rozwoju elektromobilności, planowane jest tworzenie dedykowanej na jej rzecz infrastruktury, tj. stacji ładowania pojazdów elektrycznych, a także ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych wraz z punktami, umożliwiającymi ich ładowanie.

Z racji położenia gminy Werbkowice i występujących tu walorów przyrodniczych, zakłada się podjęcie działań mających na celu utrzymanie czystości środowiska naturalnego i wspomnianych walorów, by możliwe było ich racjonalne wykorzystanie w procesie zrównoważonego rozwoju. Zasoby środowiska naturalnego gminy są narażone na ryzyko degradacji zarówno z powodu czynników wewnętrznych (np. problemy z odprowadzaniem ścieków, ogrzewanie budynków za pomocą nieefektywnych, emitujących duże ilości zanieczyszczeń źródeł ciepła), jak też z przyczyn zewnętrznych, do których należą m.in. globalne problemy związane z pogarszaniem stanu środowiska i zmiany klimatyczne.

Powyższe cele operacyjne stanowią będą podstawę do realizacji konkretnych działań, które zamieszczono w tabeli poniżej.

CEL STRATEGICZNY 3

Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarcemu oraz jakości życia mieszkańców

Cel operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej	<ul style="list-style-type: none"> – rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej oraz stacji uzdatniania wody, – rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej oraz oczyszczalni ścieków i przepompowni, – współpraca z operatorami w zakresie budowy sieci gazociągowej, – współpraca z operatorami w zakresie rozbudowy sieci szerokopasmowej. 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie dostępności i jakości usług w zakresie zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków, – ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń antropogenicznych na środowisko naturalne, – ograniczenie wykluczenia cyfrowego. 	korzystający z sieci wodociągowej w ogólnej liczbie ludności (%)	47,4	
			korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności (%)	31,3	
			korzystający z sieci gazowej w ogólnej liczbie ludności (%)	37,0	
3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej	<ul style="list-style-type: none"> – modernizacja sieci dróg gminnych i wewnętrznych, – współpraca z Zarządem Dróg Powiatowych i Zarządem Dróg Wojewódzkich w zakresie budowy, rozbudowy i modernizacji dróg powiatowych i wojewódzkich, – modernizacja systemu oświetlenia ulicznego, w zakresie wdrażania rozwiązań energooszczędnych, 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa stanu i jakości infrastruktury drogowej, – poprawa wewnętrznej i zewnętrznej dostępności komunikacyjnej, 	długość zmodernizowanych dróg gminnych (km)	2,2	

mobilności	<ul style="list-style-type: none"> – budowa ciągów pieszo-rowerowych w poszczególnych miejscowościach gminy oraz ścieżek rowerowych, – realizacja działań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego, m. in. poprzez edukację, wyznaczanie miejsc dla pieszych oraz montaż progów zwalniających i punktowych elementów odbaskowych, – wspieranie, inicjowanie i budowa infrastruktury ładowania pojazdów elektrycznych oraz promowanie idei elektromobilności, – budowa ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych oraz punktów ładowania tych rowerów. 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym, – poprawa efektywności energetycznej systemu oświetlenia ulicznego, – rozwój elektromobilności. 	długość zbudowanych ciągów pieszo-rowerowych oraz ścieżek rowerowych	0	
			liczba zmodernizowanych energooszczędnych lamp ulicznych	0	
			liczba stacji ładowania samochodów elektrycznych	0	
			liczba zadań ukierunkowanych na ochronę zasobów wodnych z udziałem gminy	0	
3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie negatywnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy	<ul style="list-style-type: none"> – wsparcie dla budowy przydomowych oczyszczalni ścieków, – realizacja zadań uświadamiających i wdrażających racjonalne gospodarowanie zasobem wodnym, m. in. wsparcie zadań inwestycyjnych obejmujących gromadzenie i wykorzystanie wody opadowej i małą retencję, – wsparcie wymiany wysokoemisyjnych źródeł ciepła na ekologiczne, – tworzenie warunków do rozbudowy instalacji OZE na obszarze gminy, – termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, 	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie alternatywnych dla kanalizacji sieciowej rozwiązań na terenach trudnych i wykluczonych, – ochrona zasobów wodnych, – ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń antropogenicznych na środowisko naturalne, – ograniczenie negatywnych skutków 	wskaźnik lesistości na terenie gminy (%)	7,4	

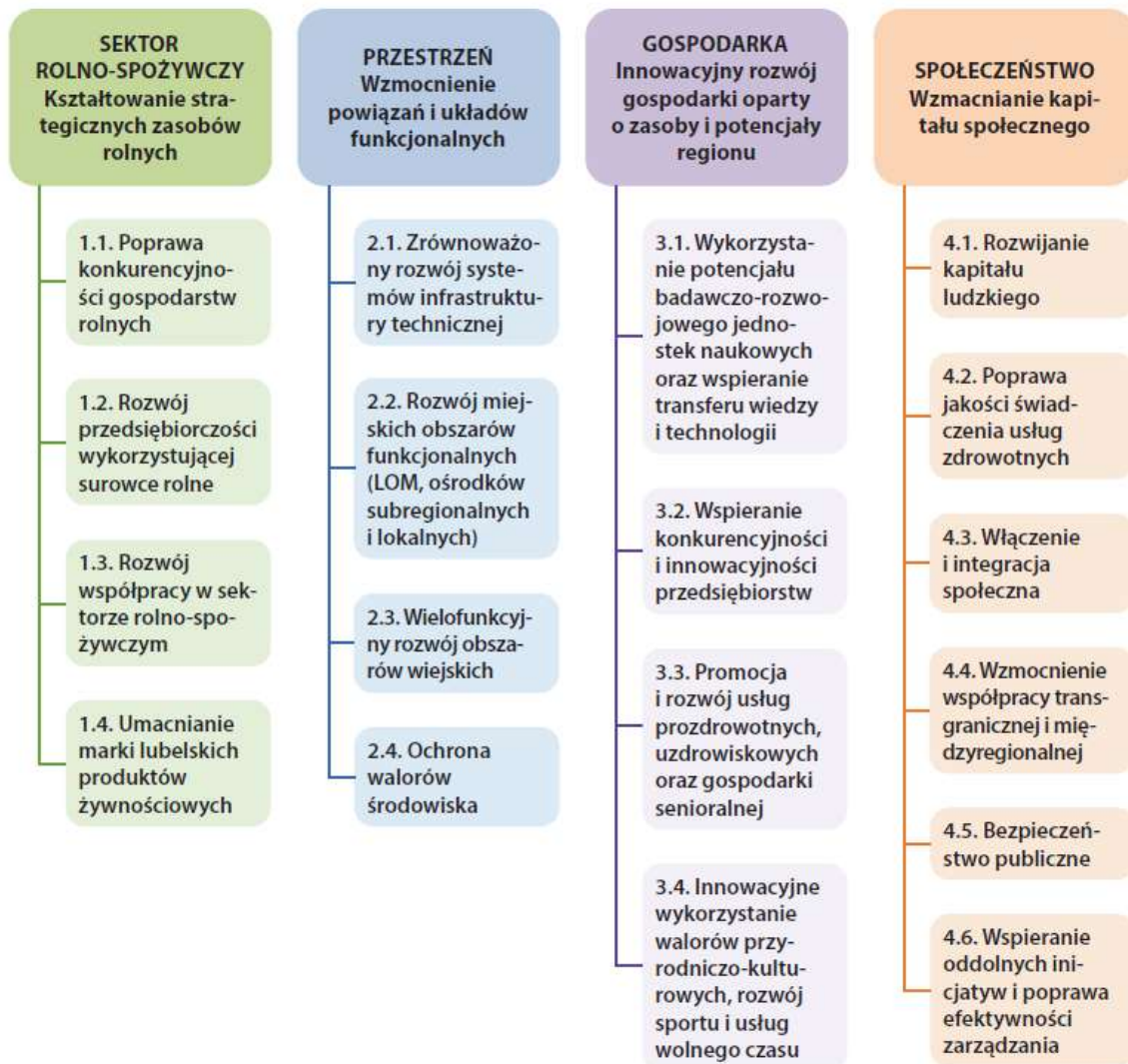
	<ul style="list-style-type: none"> – zachowanie, ochrona i zrównoważone wykorzystanie systemu przyrodniczego na obszarze gminy, – przeciwdziałanie degradacji środowiska leśnego, – działania na rzecz zwiększenia świadomości ekologicznej mieszkańców i turystów; – promowanie segregacji wytwarzanych odpadów komunalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> oddziaływania zagrożeń naturalnych na środowisko naturalne, – poprawa efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej – wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz turystów. 	liczba budynków użyteczności publicznych poddanych termomodernizacji (szt.)	0	
			liczba gospodarstw domowych, które dokonały termomodernizacji i/lub instalacji OZE i/lub wymiany źródła ciepła przy wsparciu publicznym (szt.)	0	

- - tendencja rosnąca
- - tendencja malejąca
- - bez zmian

Spójność kierunków rozwoju gminy z kierunkami wynikającymi ze strategii rozwoju województwa

Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 wpisuje się w ustalenia nadrzędnego dokumentu na poziomie regionalnym, jakim jest Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku. Poniżej wykazano spójność celów zdefiniowanych w niniejszej Strategii z celami określonymi w strategii na szczeblu wojewódzkim.

Tabela 41 Architektura celów strategicznych i operacyjnych województwa lubelskiego

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030

Tabela 42 Zgodność celów Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 ze Strategią Rozwojową Województwa Lubelskiego do 2030 roku

Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023 – 2030	Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku
<p>Cel strategiczny 1 Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny</p>	<p>SPOŁECZEŃSTWO Wzmacnianie kapitału społecznego GOSPODARKA Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjał regionu</p>
<p>Cel operacyjny 1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania</p>	<p>3.1 Rozwijanie kapitału ludzkiego 4.5 Bezpieczeństwo publiczne</p>
<p>Cel operacyjny 1.2. Wdrażanie polityki zdrowotnej i społecznej, ukierunkowanej na potrzeby mieszkańców</p>	<p>3.3 Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarka senioralna 4.2 Poprawa jakości świadczenia usług medycznych</p>
<p>Cel operacyjny 1.3. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury spędzania wolnego czasu</p>	<p>3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu 4.3 Włączenie i integracja społeczna</p>
<p>Cel strategiczny 2 Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne</p>	<p>PRZESTRZEŃ Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych GOSPODARKA Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjał regionu SEKTOR ROLNO -SPOŻYWCZY Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych</p>
<p>Cel operacyjny 2.1. Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości, wykorzystanie potencjału lokalizacyjnego</p>	<p>3.2 Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw</p>
<p>Cel operacyjny 2.2. Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich „Podniesienie konkurencyjności gminy poprzez przyspieszenie rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i rolnictwa, oraz wzrost poziomu życia mieszkańców wsi.”</p>	<p>1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych 1.2 Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne 1.3 Rozwój współpracy w sektorze rolno-spożywczym 2.3 Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich</p>
<p>Cel operacyjny 2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze turystyki, agro i ekoturystyki</p>	<p>1.4 Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych 3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu</p>

Cel strategiczny 3 Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców	PRZESTRZEŃ Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych
Cel operacyjny 3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej	2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej
Cel operacyjny 3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności	2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej 2.3 Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich
Cel operacyjny 3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie negatywnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy	2.4 Ochrona walorów środowiska

Źródło: Opracowanie własne

9.3 Wieloletni plan inwestycyjny dla gminy Werbkowice

Integralnym składnikiem każdej Strategii Rozwoju jest Wieloletni Plan Inwestycyjny, który obejmuje kluczowe inwestycje strategiczne planowane do realizacji w celu osiągnięcia założeń i priorytetów określonych w strategii. Poniżej przedstawiamy tabelę z kartami zadań, które obejmują wybrane kluczowe inwestycje dla mieszkańców i władz gminy. Ich realizacja przyczyni się do znaczącej poprawy standardu życia mieszkańców.

Prezentowane inwestycje to tylko wybrane przykłady projektów możliwych do realizacji w ramach niniejszej strategii. Inwestycje te wpisują się bezpośrednio w realizację założeń Planu Operacyjnego Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030, zawartych w rozdziale 8, oraz w określone kierunki rozwoju gminy.

Tabela 43 Planowane przedsięwzięcia oraz ich lokalizacja wynikają z diagnozy społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Werbkowice.

Lp.	Nazwa przedsięwzięcia i zakres	Lokalizacja inwestycji	Okres realizacji	Szacunkowa wartość inwestycji w zł	Źródła finansowania	Cel operacyjny (oznaczenie)
Karta zadania nr 1	Inwestycje w infrastrukturę wod-kan na terenie gminy: - budowa stacji uzdatniania wody w Sahryniu; - budowa i modernizacja sieci wodociągowej i kanalizacyjnej; - budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków; - modernizacja ujęcia wody w Werbkowicach; - przydomowe oczyszczalnie ścieków	obszar całej gminy	2024-2030	50 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	2.3 3.1 3.3
Karta zadania nr 2	Budowa sieci dróg rowerowych (ścieżek rowerowych) na obszarze gminy	Gozdów, Łysa Góra, Malice, Terebiniec, Turkowice, Werbkowice, Wronowice	2024-2030	2 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	3.2
Karta zadania nr 3	Budowa, przebudowa, modernizacja sieci dróg, mostów, przepustów oraz parkingów i chodników na obszarze gminy	obszar całej gminy	2024-2030	40 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	2.2 3.2
Karta zadania nr 4	Pozyskiwanie terenów pod inwestycje oraz ich uzbrojenie	Gozdów, Kotorów Terebiniec, Turkowice, Werbkowice, Wronowice	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	2.1 2.3
Karta	Modernizacja i rozbudowa systemu oświetlenia ulicznego (w tym	obszar całej	2024-2030	2 500 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego	1.1

zadania nr 5	wymiana i montaż nowych lamp) na obszarze gminy	gminy			2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	
Karta zadania nr 6	Utworzenie stacji ładowania samochodów elektrycznych na terenie gminy	Werbkowice	2024-2030	500 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	3.2
Karta zadania nr 7	Rewitalizacja obszarów zdegradowanych na terenie gminy	Lokalizacja zostanie określona po opracowaniu Gminnego Programu Rewitalizacji	2024-2030	2 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	3.3
Karta zadania nr 8	Rozwój odnawialnych źródeł energii na terenie gminy	obszar całej gminy	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	2.2 3.3

Karta zadania nr 9	Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków położonych na obszarze gminy (kościół, cmentarze, inne budynki i obiekty)	Hostynne, Łysa Góra, Podhorce, Werbkowice	2024-2030	8 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Rządowy Program Odbudowy Zabytków; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	2.3
Karta zadania nr 10	Poprawa stanu środowiska naturalnego (likwidacja odpadów zawierających azbest, wymiana pieców „kopciuchów” z obszaru gminy	obszar całej gminy	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	3.3
Karta zadania nr 11	Budowa, modernizacja i rozwój infrastruktury sportowo-turystyczno-rekreacyjnej na terenie gminy (m.in. place zabaw, siłownie wewnętrzne i zewnętrzne, boiska wielofunkcyjne, ławki, punkty widokowe, ścieżki ekologiczne, smart ławek, wyznaczenie miejsc na terenie Gminy na latanie dronami, budowę multidyscyplinarnych, modułowych, całorocznych obiektów sportowych przewidzianych w sezonie zimowym np. w formie lodowisk oraz w sezonie letnim przekształconych np. w formę torów rolkowych/wrotkarskich, rolkowisk, pumptracków itp.), poprawa stanu obiektów Gminnego Ośrodka Sportu i Rekreacji „Kryształ” oraz Hali Sportowej w Werbkowicach	Werbkowice	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1 1.2 1.3
Karta zadania nr 12	Niwelacja barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych i starszych, w szczególności poprawa dostępności w budynkach użyteczności publicznej na terenie gminy	Hostynne, Łysa Góra, Podhorce,	2024-2030	3 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski	1.2

		Werbkowice			Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	
Karta zadania nr 13	Termomodernizacja oraz modernizacja budynków użyteczności publicznej na terenie gminy	Hostynne, Łysa Góra, Podhorce, Werbkowice	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	3.3
Karta zadania nr 14	Modernizacja i rozbudowa infrastruktury oświatowo – edukacyjnej na terenie gminy	Hostynne, Łysa Góra, Podhorce, Werbkowice	2024-2030	2 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1
Karta zadania nr 15	Rozbudowa infrastruktury społecznej typu Dom Seniora, Klub Seniora, świetlice środowiskowe, żłobek- w tym adaptacja obiektów po byłych szkołach	Gozdów, Honiatycze, Werbkowice	2024-2030	5 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Środki własne.	1.2 1.3
Karta zadania nr 16	Budowa remizy strażackiej wraz z infrastrukturą w Werbkowicach oraz modernizacja istniejących obiektów OSP	Hostynne, Turkowice, Werbkowice, Wronowice	2024-2030	8 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze UE na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.3
Karta	Przedsięwzięcia związane z podniesieniem u uczniów szkół	Hostynne,	2024-2030	2 500 000,00	Fundusze Europejskie dla	1.1

zadania nr 17	z terenu gminy kompetencji kluczowych, właściwych postaw i umiejętności, rozwój indywidualnego podejścia do ucznia, szczególnie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – lepsza edukacja	Malice, Werbkowice			Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	
Karta zadania nr 18	Przedsięwzięcia związane z poprawą dostępności do edukacji przedszkolnej na terenie gminy	Werbkowice	2024-2030	1 500 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1
Karta zadania nr 19	Przedsięwzięcia związane z poprawą cyberbezpieczeństwa w jst i jednostkach podległych	Werbkowice	2024-2030	2 500 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1 1.3 3.1
Karta zadania nr 20	Przedsięwzięcia związane z poprawą dostępności do e-usług w jst i jednostkach podległych	Werbkowice	2024-2030	1 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1 1.3 3.1
Karta zadania nr 21	Przedsięwzięcia związane z rozbudową infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej jst i jednostek podległych	Werbkowice	2024-2030	2 500 000,00	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Dotacje rządowe; Środki własne gminy	1.1 1.3 3.1

KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI GMINY ORAZ OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

Ustalenia i rekomendacje dotyczące prowadzenia polityki przestrzennej w gminie Krzeszów zostały opracowane na podstawie diagnozy stanu obecnego, istniejących uwarunkowań funkcjonalno-przestrzennych oraz zapisów dotyczących polityki przestrzennej w obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona środowiska i jego zasobów, w tym ochrona powietrza, przyrody i krajobrazu

- zachowanie istniejących form zagospodarowania (lasy, zasoby wodne),
- dążenie do zachowania i odtworzenia naturalnych form krajobrazu leśnego i równowagi ekologicznej podstawowych ekosystemów,
- tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego, uwzględniającego i zapewniającego ochronę podstawowych procesów ekologicznych,
- ochrona wód powierzchniowych i podziemnych, zgodnie z warunkami stref ochronnych, na terenie których położona jest gmina, w tym uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- ochrona gleb poprzez hamowanie procesów degradacyjnych oraz zakaz zabudowy na terenach o wysokich klasach bonitacyjnych gleb,
- ochrona istniejących zasobów leśnych poprzez racjonalne wykorzystanie i zagospodarowanie w celach rekreacyjnych i turystycznych, ochrona i zachowanie spójności kompleksów leśnych,
- optymalne zagospodarowanie istniejących szlaków pieszych i rowerowych, wyznaczenie miejsc odpoczynku, biwakowania, ścieżek edukacyjnych, punktów widokowych, zgodnie z zasadami ochrony terenów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych.
- odpowiednie oznakowanie miejsc o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych,
- zwiększenie retencji wodnej na terenach zurbanizowanych poprzez prawidłowe użytkowanie gleb, prowadzenie prac przeciwozyjnych, zalesianie, tworzenie stref buforowych wzdłuż cieków, ochronę i odtwarzanie oczek wodnych, retencjonowanie wody w już istniejących zbiornikach i rowach oraz zachęcanie do wykonywania nowych zbiorników wodnych,
- zwiększenie retencji wodnej na terenach leśnych poprzez prawidłowe użytkowanie rolnicze gleb, prowadzenie prac przeciwozyjnych, zalesianie, tworzenie stref buforowych wzdłuż cieków, ochronę i odtwarzanie oczek wodnych i mokradeł, retencjonowanie wody w już istniejących zbiornikach i rowach oraz zachęcanie do wykonywania nowych zbiorników wodnych.
- ograniczenie negatywnego wpływu terenów koncentracji usług na środowisko, krajobraz,
- poprawa stanu powietrza atmosferycznego i dbałość o wpływ na zmiany klimatu poprzez zwiększenie stopnia wykorzystania OZE, termomodernizację budynków, obiektów użyteczności publicznej i siedzib przedsiębiorstw,
- ochrona wód przed zanieczyszczeniami pochodzącymi ze źródeł rolniczych poprzez wdrożenie i przestrzeganie zasad Dobrej Praktyki Rolniczej, np. nienawożenie, nieskładowanie nawozów i kiszzonek w pobliżu cieków,
- poprawa stanu środowiska naturalnego poprzez uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- zwiększenie retencji wodnej na terenach zurbanizowanych i rolniczych poprzez prawidłowe użytkowanie rolnicze gleb, prowadzenie prac przeciwozyjnych, zalesianie, tworzenie stref buforowych wzdłuż cieków, ochronę i odtwarzanie oczek wodnych i mokradeł, retencjonowanie wody w już istniejących zbiornikach i rowach oraz zachęcanie do wykonywania nowych zbiorników wodnych,
- zachowanie istniejących zadrzewień śródpolnych,

- dbałość o właściwe stosunki wodne obszaru,
- tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego, uwzględniającego i zapewniającego ochronę podstawowych procesów ekologicznych.

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury

- ochrona konserwatorska i renowacja zabytków,
- eksponowanie i wykorzystywanie zabytków w celach turystycznych w sposób zrównoważony, umożliwiający zachowanie i utrzymanie zabytku,
- zachowanie zieleni w otoczeniu zabytków,
- promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formie kompleksowej, by stanowiły całościowy zasób kulturowy udostępniony odwiedzającym,
- odpowiednie oznakowanie miejsc z zabytkami.

Zmiany w strukturze zagospodarowania terenów, w tym określenie szczególnych potrzeb w zakresie nowej zabudowy mieszkaniowej

- zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańców poprzez dostęp do wysokiej jakości infrastruktury technicznej: dróg, chodników, sieci wodociągowej i kanalizacyjnej,
- kształtowanie funkcjonalnych układów zabudowy zgodnie z zasadami ładu przestrzennego, dostępnych komunikacyjnych, wyposażonych w niezbędną infrastrukturę i mających dostęp do funkcji pozamieszkaniowych,
- zapewnienie zieleni oraz dostępu do terenów rekreacji i wypoczynku,
- zwiększenie retencji wodnej na terenach zurbanizowanych poprzez prawidłowe użytkowanie gleb, prowadzenie prac przeciwoerozyjnych, zalesianie, tworzenie stref buforowych wzdłuż cieków, ochronę i odtwarzanie oczek wodnych, retencjonowanie wody w już istniejących zbiornikach i rowach oraz zachęcanie do wykonywania nowych zbiorników wodnych,
- organizacja przestrzeni publicznej, miejsc wypoczynku, rekreacji, skwerów, placów, zieleni urządzonej,
- dbałość o ład przestrzenny terenów mieszkaniowych, objęcie ich miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego,
- ograniczenie rozproszenia zabudowy przez rozwój budownictwa na zasadzie dogęszczania istniejących jednostek osadniczych,
- zapobieganie niekontrolowanemu rozpraszaniu się zabudowy, dbałość o optymalne wykorzystanie obecnych terenów zabudowanych, skupianie zabudowy i zachowywanie ciągłości układów przestrzennych,
- zachowanie ładu i spójności przestrzennej poprzez kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa, utrzymanie skali i struktury jednostek osadniczych, kształtowanie formy

architektonicznej nowych obiektów w nawiązaniu do istniejącej architektury, aktualizowanie miejscowego planów zagospodarowania przestrzennego,

- utrzymanie skali i struktury jednostek gospodarczych,
- lokalizacja usług nieuciążliwych, wynikających z uzasadnionych potrzeb mieszkańców, w obrębie istniejących układów przestrzennych.

Lokalizacja obiektów handlu wielkopowierzchniowego

- stworzenie warunków do przestrzennej koncentracji usług,
- zapewnienie miejscom koncentracji usług dostępu do niezbędnej infrastruktury technicznej,
- ograniczenie negatywnego wpływu terenów koncentracji usług na sąsiadujące z nimi tereny mieszkaniowe, środowisko, krajobraz,
- rozwój bazy gastronomiczno-noclegowej na rzecz rozwoju turystyki, zgodnie z zasadami prowadzenia usług, w tym nieuciążliwych na terenach mieszkaniowych,
- tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości.

Lokalizacja kluczowych inwestycji celu publicznego

- ochrona terenów szczególnie ważnych z punktu widzenia publicznych celów ponadlokalnych i lokalnych jak: realizacja inwestycji komunalnych, usług publicznych, infrastruktury technicznej, realizacji dróg.

Rozwój systemów komunikacji, infrastruktury technicznej i społecznej

- modernizacja i poprawa stanu siedzib gminnych instytucji, w tym także ich estetyki,
- likwidacja barier architektonicznych i poprawa dostępności obiektów użyteczności publicznej dla osób z niepełnosprawnościami różnego typu,
- zapewnienie dogodnej dostępności komunikacyjnej obiektów użyteczności publicznej, udogodnienia dla rowerzystów, bezpieczne przejścia dla pieszych,
- zwiększanie funkcjonalności obiektów użyteczności publicznej i w miarę możliwości łączenie różnych, uzupełniających się funkcji w jednym obiekcie,
- dbałość o ład przestrzenny i estetykę przestrzeni publicznych wokół obiektów użyteczności publicznej,
- kształtowanie funkcjonalnych układów zabudowy dostępnych komunikacyjnie, wyposażonych w niezbędną infrastrukturę,
- zapobieganie niekontrolowanemu rozpraszaniu się zabudowy, dbałość o optymalne wykorzystanie obecnych terenów zabudowanych, skupianie zabudowy i zachowywanie ciągłości układów przestrzennych,

- poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz gminy,
- lokalizacja usług nieuciążliwych, wynikających z uzasadnionych potrzeb mieszkańców, w obrębie istniejących układów przestrzennych,
- organizacja przestrzeni publicznej, miejsc wypoczynku, rekreacji, skwerów, placów, zieleni urządzonej,
- zapewnienie dogodnej dostępności komunikacyjnej obiektów użyteczności publicznej, udogodnienia dla rowerzystów, bezpieczne przejścia dla pieszych,
- zapewnienie infrastruktury niezbędnej do prowadzenia działalności przemysłowej lub usługowej, w tym infrastruktury wodno-ściekowej.

Lokalizacja urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW,

- obszary z możliwością posadowienia ogniw fotowoltaicznych winny zostać określone w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego – winny to być obszary przeznaczone pod tereny zabudowy produkcyjnej, składów, magazynów i usług z zakazem lokalizacji zabudowy mieszkaniowej,
- na obszarach z przeznaczeniem pod obiekty wytwarzające energię elektryczną (ogniwa fotowoltaiczne) dopuścić się winno lokalizację obiektów zaplecza technicznego i administracyjno – socjalnego.
- Studium winno wskazywać obszary z możliwością lokalizacji elektrowni wiatrowych – mogą to być tereny rolnicze z dopuszczeniem lokalizacji elektrowni wiatrowych. Na obszarach tych winno dopuścić się lokalizację obiektów zaplecza technicznego i administracyjno – socjalnego.
- dla potrzeb rozwoju energetyki na terenie gminy winno dopuścić się możliwość budowy infrastruktury elektroenergetycznej NN - najwyższych napięć, WN – wysokich napięć SN – średnich napięć i nN – niskich napięć jako elementów sieci wytwórczej (własność inwestora budowy źródła energii odnawialnej), która poprowadzona zostanie do miejsca przyłączenia, wskazanego przez właściwego operatora sieci przesyłowej lub dystrybucyjnej.
- winno się dopuścić możliwość budowy przez właściwych operatorów nowych sieci NN, WN i SN (w tym również o charakterze ponadlokalnym), celem przyłączenia OZE do sieci oraz odbioru wyprodukowanej energii.
- w celu ochrony dróg publicznych przed pogorszeniem ich stanu technicznego w zakresie transportu materiałów i elementów konstrukcyjnych na potrzeby budowy obiektów wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych obowiązują ustalenia przepisów odrębnych.

Lokalizacja przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

- zakaz lokalizacji działalności uciążliwej lub szkodliwej dla rolnictwa na obszarach mieszkalnych,
- zakaz lokalizacji działalności uciążliwej lub szkodliwej dla rolnictwa na obszarach wykorzystywanych rolniczo,

Kształtowanie rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej

- dążenie do zachowania i odtworzenia naturalnych form krajobrazu leśnego i równowagi ekologicznej podstawowych ekosystemów,
- ochrona istniejących zasobów leśnych poprzez racjonalne wykorzystanie i zagospodarowanie
ochrona i zachowanie spójności kompleksów leśnych,
- ochrona wód przed zanieczyszczeniami pochodzącymi ze źródeł rolniczych poprzez wdrożenie i przestrzeganie zasad Dobrej Praktyki Rolniczej, np. nienawożenie, nieskładowanie nawozów i kiszonek w pobliżu cieków,
- zwiększenie retencji wodnej na terenach rolniczych poprzez prawidłowe użytkowanie rolnicze gleb, prowadzenie prac przeciwozyjnych, zalesianie, tworzenie stref buforowych wzdłuż cieków, ochronę i odtwarzanie oczek wodnych i mokradeł, retencjonowanie wody w już istniejących zbiornikach i rowach oraz zachęcanie do wykonywania nowych zbiorników wodnych.
- rozwój drobnego przetwórstwa rolno-spożywczego, opartego na ekologicznych technologiach produkcji,
- ochrona gleb poprzez hamowanie procesów degradacyjnych oraz zakaz zabudowy na terenach o wysokich klasach bonitacyjnych gleb,
- wyposażenie obszarów produkcji rolnej w niezbędną infrastrukturę,
- ograniczenie zabudowy na obszarach gruntów o wysokich klasach bonitacyjnych poza zwartą zabudową, dopuszczenie w tych miejscach zabudowy gospodarczej związanej z produkcją rolną,
- zachowanie istniejących zadrzewień śródpolnych,
- dbałość o właściwe stosunki wodne obszaru,
- wspieranie zwiększania areалу gospodarstw,
- wspieranie rozwoju gospodarstw specjalistycznych,
- zakaz lokalizacji działalności uciążliwej lub szkodliwej dla rolnictwa na obszarach wykorzystywanych rolniczo,
- rozwój drobnego przetwórstwa rolno-spożywczego, opartego na ekologicznych technologiach produkcji.

Kształtowanie zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji

- Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o rewitalizacji obszar zdegradowany charakteryzuje się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych oraz stanem kryzysu w co najmniej jednej ze sfer dotyczących zjawisk gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Ponadto ust. 2 wskazuje, że „obszar zdegradowany może być podzielony na

podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic, pod warunkiem stwierdzenia na każdym z podobszarów występowania koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych”.

- Obszary zdegradowane winny zostać wyznaczone na podstawie Gminnego Programu Rewitalizacji, gdzie winno się wskazać jednostki referencyjne charakteryzujące się problemami w sferze społecznej przy jednoczesnym występowaniu problemów przynajmniej w jednej innej sferze oraz największą liczbą zidentyfikowanych negatywnych zjawisk.
- Zgodnie z art. 10 ust. 1 i 2 ustawy o rewitalizacji, obszar rewitalizacji to „obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, o których mowa w art. 9 ust. 1, na którym z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego gmina zamierza prowadzić rewitalizację (...). Obszar rewitalizacji nie może być większy niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkały przez więcej niż 30% liczby mieszkańców gminy. Obszar rewitalizacji może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic”.
- w związku z art. 10 ww. ustawy winy zostać wyznaczone podobszary, na których występuje wysokie natężenie negatywnych zjawisk w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej oraz środowiskowej a jednocześnie mający istotne znaczenie dla rozwoju gminy i planowane jest na nim przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych,
- zaleca się poddanie rehabilitacji lub odpowiedniej modernizacji zabudowy powstałej przed rokiem 1945 oraz nieużytkowanej zabudowy przemysłowej. Szczegółowe zasady tych działań powinny być określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- gmina winna planować uporządkowanie istniejącej zabudowy mieszkaniowej, rekreacyjnej, usługowej i przemysłowej na podstawie wniosków z bilansu terenów przeznaczonych pod zabudowę z zapewnieniem właściwego układu komunikacyjnego. Zasady realizacji zabudowy winny uwzględniać ustalone w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego walory architektoniczne i krajobrazowe w kontekście przyjętych zasad zagospodarowania dla omawianych terenów. Zaproponować winno się takie formowanie zabudowy w zakresie gabarytów, spadków dachów ich kolorystyki oraz wskaźników zabudowy, które stanowią kontynuację oraz uzupełnienie walorów krajobrazowych Gminy. Powyższe założenia winny mieć pozytywny wpływ na walory architektoniczne i krajobrazowe, stanowiąc jednocześnie kontynuację funkcji w zwartej strukturze przestrzennej.

8.2. Model struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej obrazuje strategiczne pomysły na rozwój gminy zorientowane terytorialnie i jest efektem zintegrowanego procesu planistycznego. W swym założeniu ma stanowić porządkujący składnik strategii, źródło i rodzaj najważniejszych ustaleń rozwojowych osadzonych przestrzennie. Bazą modelu jest przestrzeń, która jest dobrem

i zasobem o strategicznym znaczeniu dla społeczności lokalnych. Przestrzeń ma określoną powierzchnię, posiada konkretną wartość, a jednocześnie zmienia się pod wpływem trendów globalnych (np. zmiany klimatyczne) oraz lokalnych (np. podlega silnej presji rozwojowej i zawłaszczaniu przez indywidualnych właścicieli).

Model rozumiany jest jako przedstawienie długookresowej strategicznej wizji rozwoju gminy wynikającej z wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań, zdiagnozowanych potrzeb rozwojowych i posiadanego potencjału, z uwzględnieniem jego specyfiki i zróżnicowania wewnętrznego. Model wskazuje obszary, które strategia rozwoju uznaje za istotne dla osiągnięcia celów rozwoju, obszary wymagające ochrony oraz rodzaje powiązań funkcjonalnych występujących pomiędzy poszczególnymi obszarami.

Główne zadania modelu to:

- obrazować kierunki rozwoju przestrzennego,
- opisywać spodziewane efekty przekształceń przestrzeni wynikające z realizacji celów strategii oraz wyjaśniać spójność interwencji dedykowanych danym obszarom,
- określać i hierarchizować obszary o różnych charakterystykach oraz powiązaniach między nimi, formułować ogólne zalecenia (rekomendacje) i zasady dotyczące gospodarowania przestrzenią (ze szczególnym uwzględnieniem obszarów istotnych z punktu widzenia rozwoju gminy),
- ustalać ramy współpracy z interesariuszami na obszarach realizacji wyznaczonych celów rozwoju (np. właścicielami nieruchomości, instytucjami rządowymi i JST, inwestorami, przedsiębiorcami),
- tłumaczyć wartości ważne w długiej perspektywie czasowej, wyrażane w wizji rozwoju decydujące o prowadzonej polityce rozwoju,
- definiować interes publiczny poprzez ustalenie ram działania dla strategii, polityk i użytkowania przestrzeni, a w konsekwencji pełnić funkcje prewencyjne przed ewentualnymi konfliktami – społecznymi, przestrzennymi, środowiskowymi (np. dotyczącymi lokalizowania kontrowersyjnych inwestycji).

W ramach najważniejszych zadań inwestycyjnych na obszarze gminy Werbkowice można wymienić:

Infrastruktura komunikacyjna:

- budowa sieci dróg rowerowych (ścieżek rowerowych, zaplecza technicznego typu miejsca postojowe, elektryczne stacje ładowania rowerów itp.),
- modernizacja i rozbudowa systemu oświetlenia ulicznego (wymiana i montaż nowych lamp energooszczędnych),
- budowa, przebudowa modernizacja, sieci dróg, mostów, przepustów oraz parkingów,
- budowa stacji ładowania pojazdów elektrycznych,
- modernizacja i budowa dróg lokalnych i chodników.

Infrastruktura rekreacyjno-sportowa:

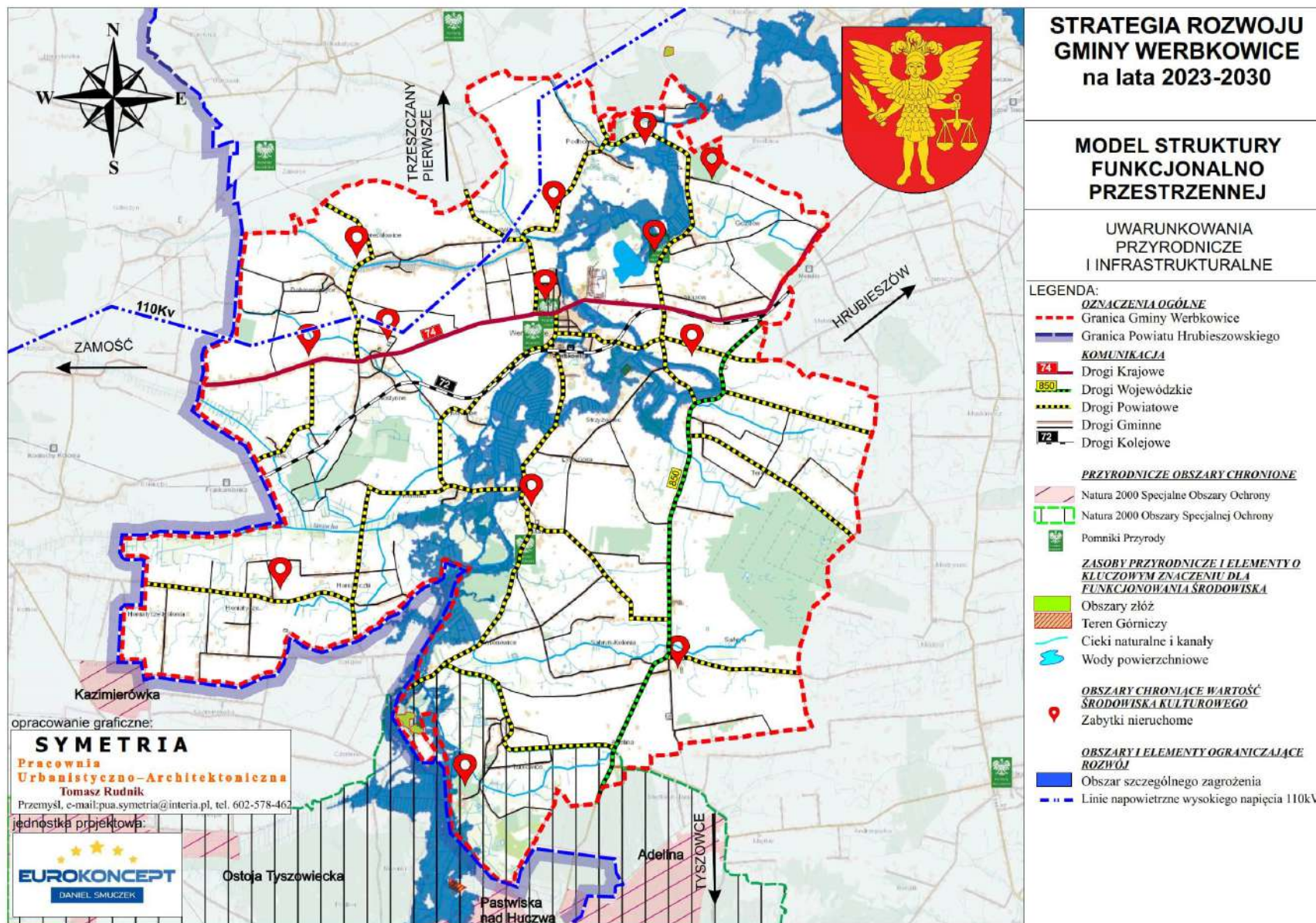
- rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej,
- modernizacja obiektów sportowo – rekreacyjnych,

Infrastruktura techniczna i przestrzeń publiczna:

- inwestycje w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną:
 - budowa oraz rozbudowa sieci kanalizacji i sieci wodociągowej oraz modernizacja sieci istniejących,
 - budowa przydomowych oczyszczalni ścieków,
 - modernizacja oczyszczalni ścieków, przepompowni ścieków oraz stacji uzdatniania wody wraz z hydroforniami,
- rozwój odnawialnych źródeł energii,
- rewitalizacja przestrzeni publicznej,
- termomodernizacja oraz modernizacja budynków użyteczności publicznej.

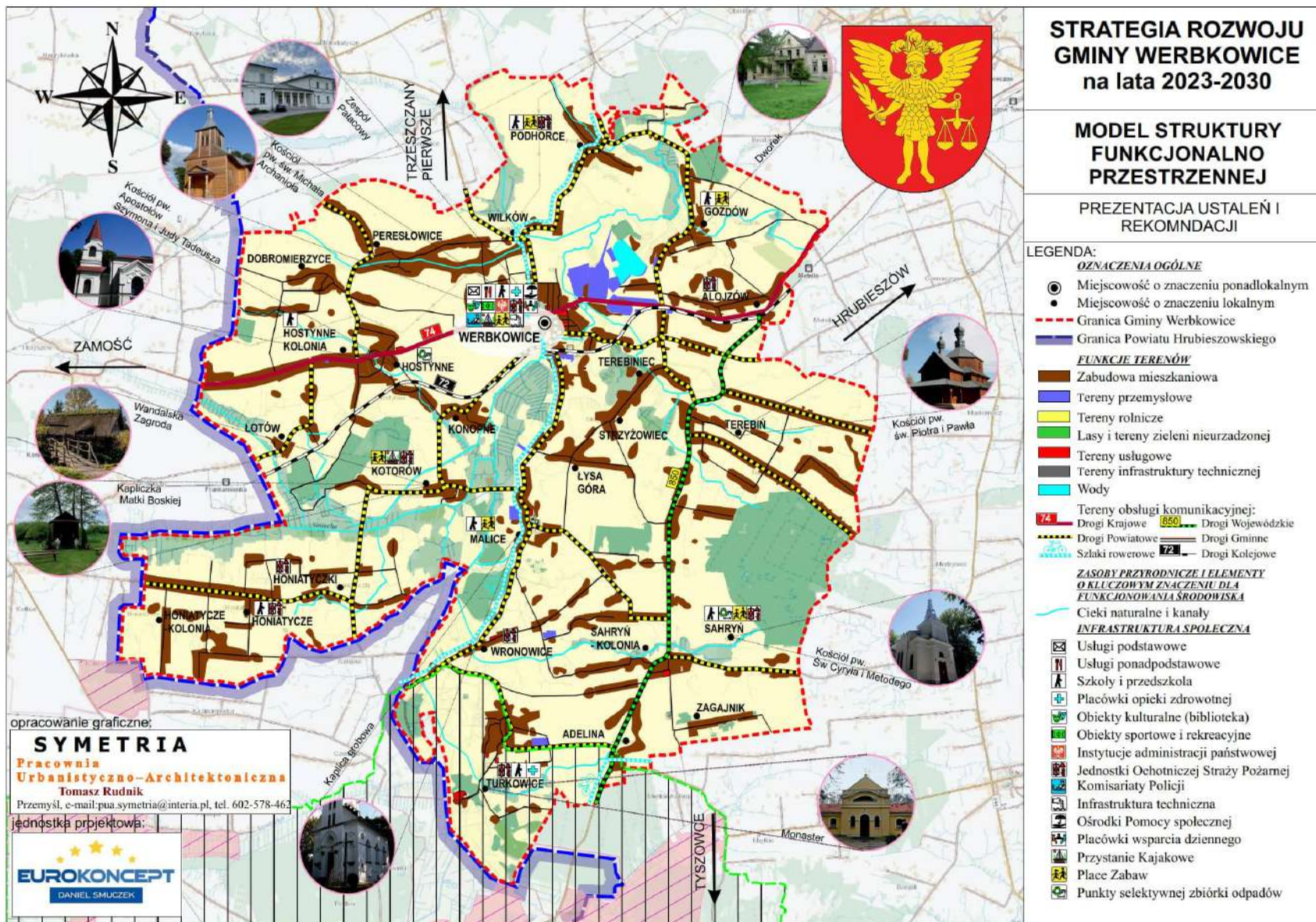
Infrastruktura społeczna:

- niwelacja barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych i starszych, w szczególności budynkach użyteczności publicznych,
- rozbudowa infrastruktury społecznej typu Dom Seniora, Klub Seniora, świetlice środowiskowe, żłobek- w tym adaptacja obiektów po byłych szkołach,
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury oświatowej,
- Budowa remizy strażackiej wraz z infrastrukturą w Werbkowicach oraz modernizacja istniejących obiektów OSP.

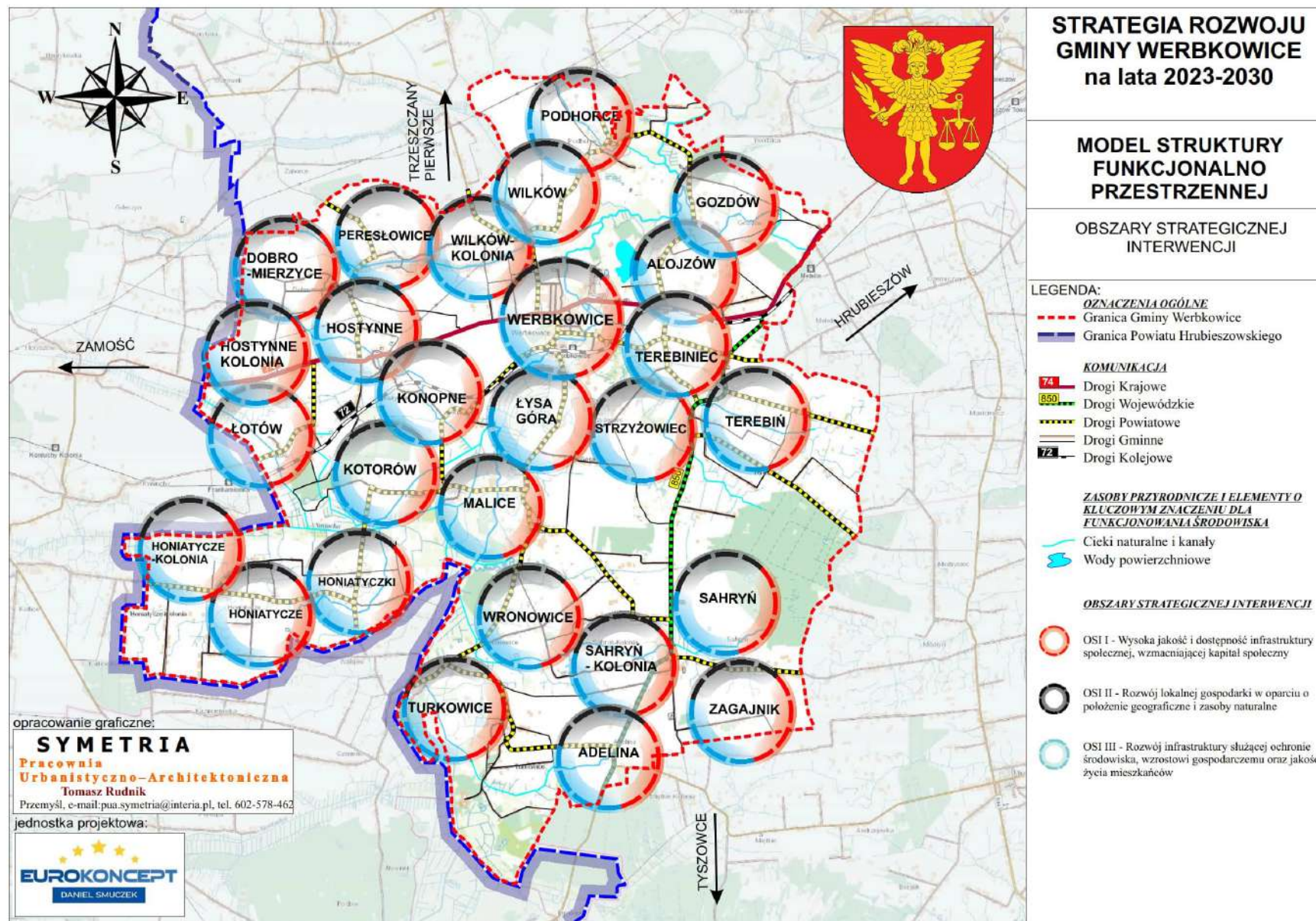

Źródło: opracowanie własne

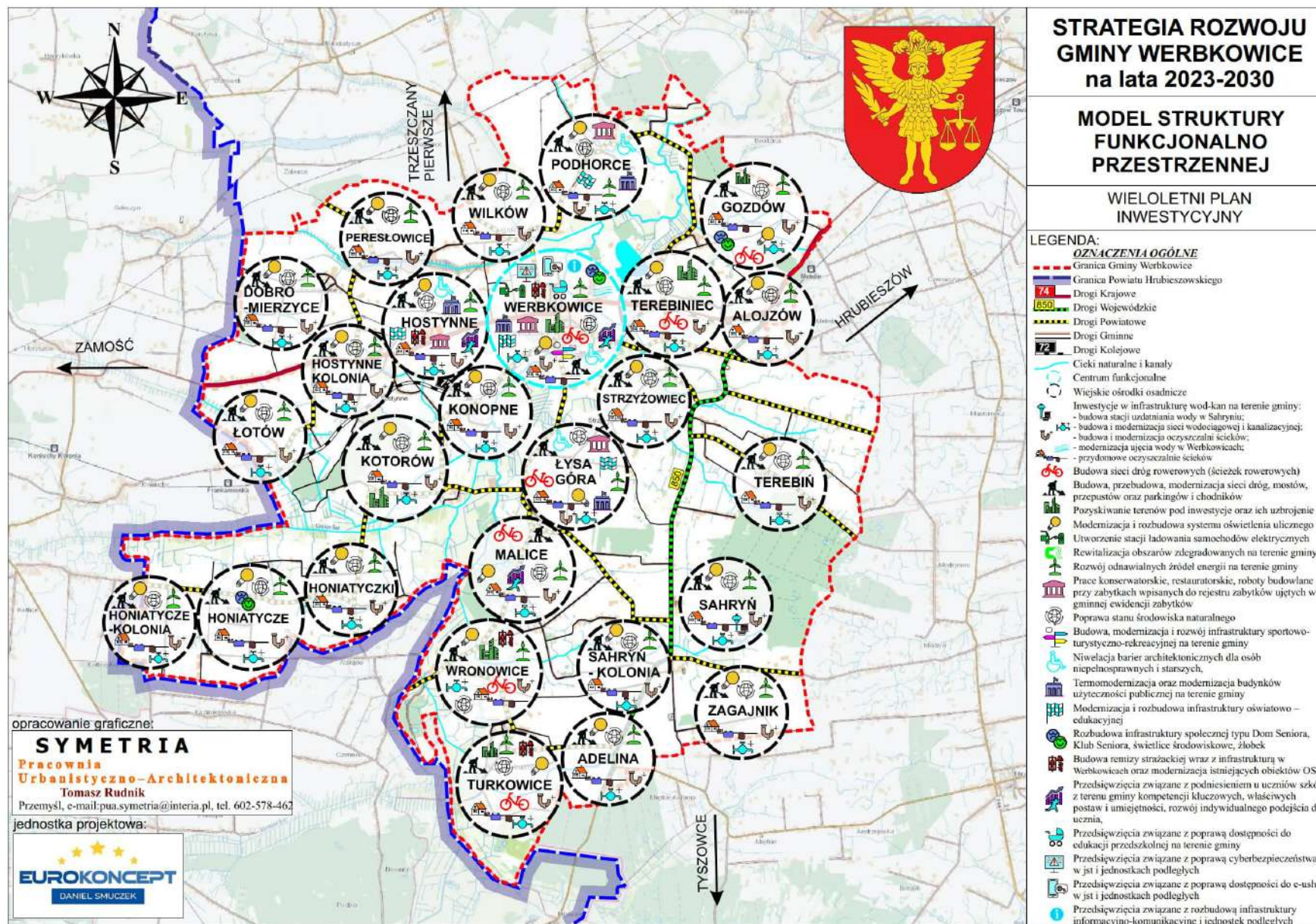
Mapa 20 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice – funkcje terenów

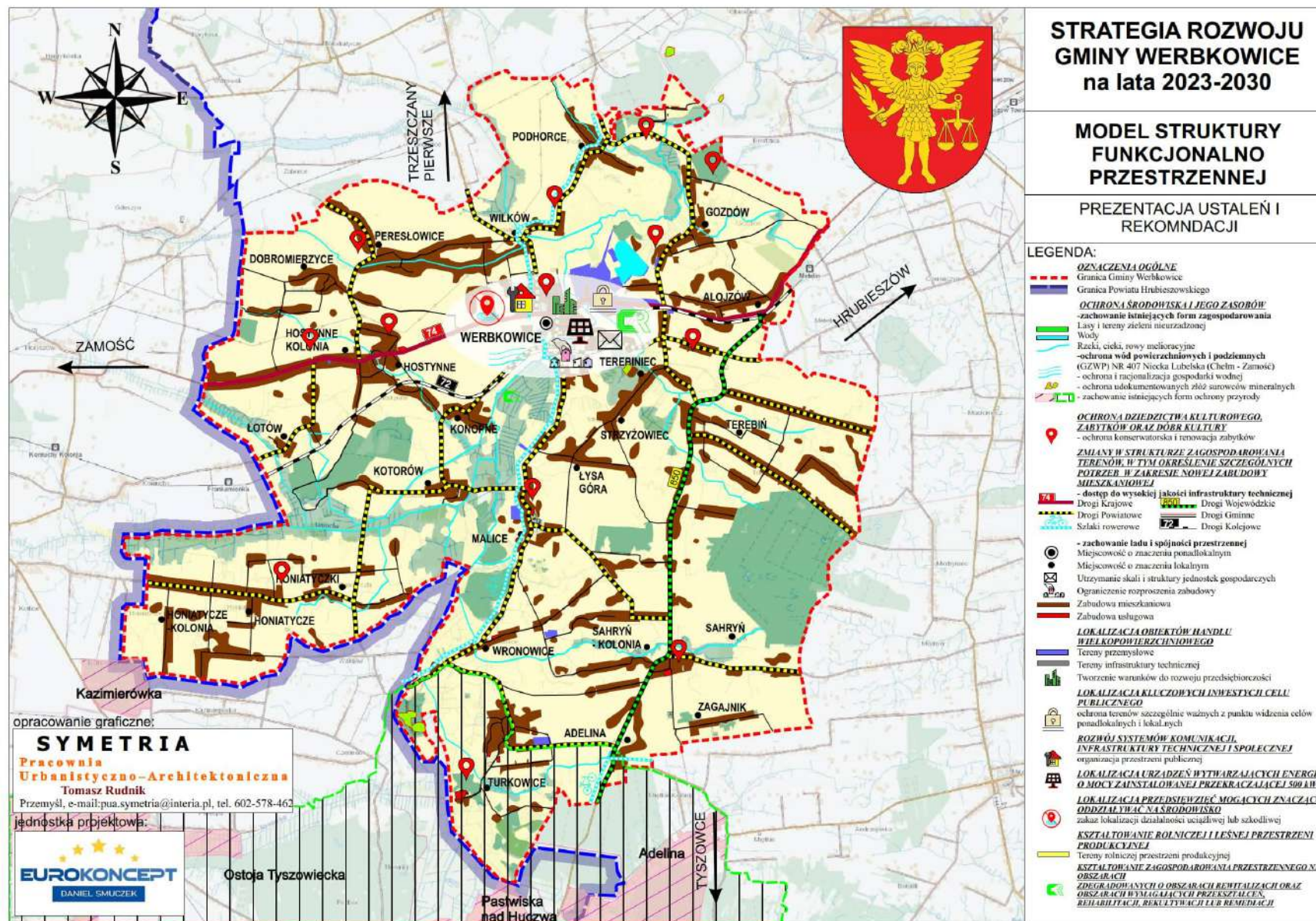
Źródło: opracowanie własne

Źródło: opracowanie własne

Źródło: opracowanie własne

Źródło: opracowanie własne

8.3. Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań

Gmina Werbkowice położona jest w obrębie wydzielonych obszarów specjalnych, które zostały wyznaczone w strategicznych i planistycznych dokumentach krajowych i wojewódzkich. W celu ich identyfikacji zostały przeanalizowane następujące dokumenty:

- **Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.);**
- **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030);**
- **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku**

Przez obszary specjalne rozumie się:

- **OF (obszary funkcjonalne)** – obszary, na których występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego). Szczególnym typem obszaru funkcjonalnego jest miejski obszar funkcjonalny;
- **OSI (obszary strategicznej interwencji)** – określone w strategii rozwoju obszary o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna, łącząca inwestycje - w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub dotyczące zasobów ludzkich, finansowane z różnych źródeł lub przez rozwiązania regulacyjne.

1. OSI Krajowe - Krajowa Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030):

- **Wschodnia Polska**

Wschodnia część kraju w największym stopniu skupia obszary zagrożone marginalizacją, a jej województwa - lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie- znajdują się w grupie regionów o zdecydowanie niższym poziomie konkurencyjności w porównaniu do średniej w Unii Europejskiej. **W zasięgu OSI Wschodnia Polska znajduje się gmina Werbkowice.**

Mapa 24 Wschodnia Polska

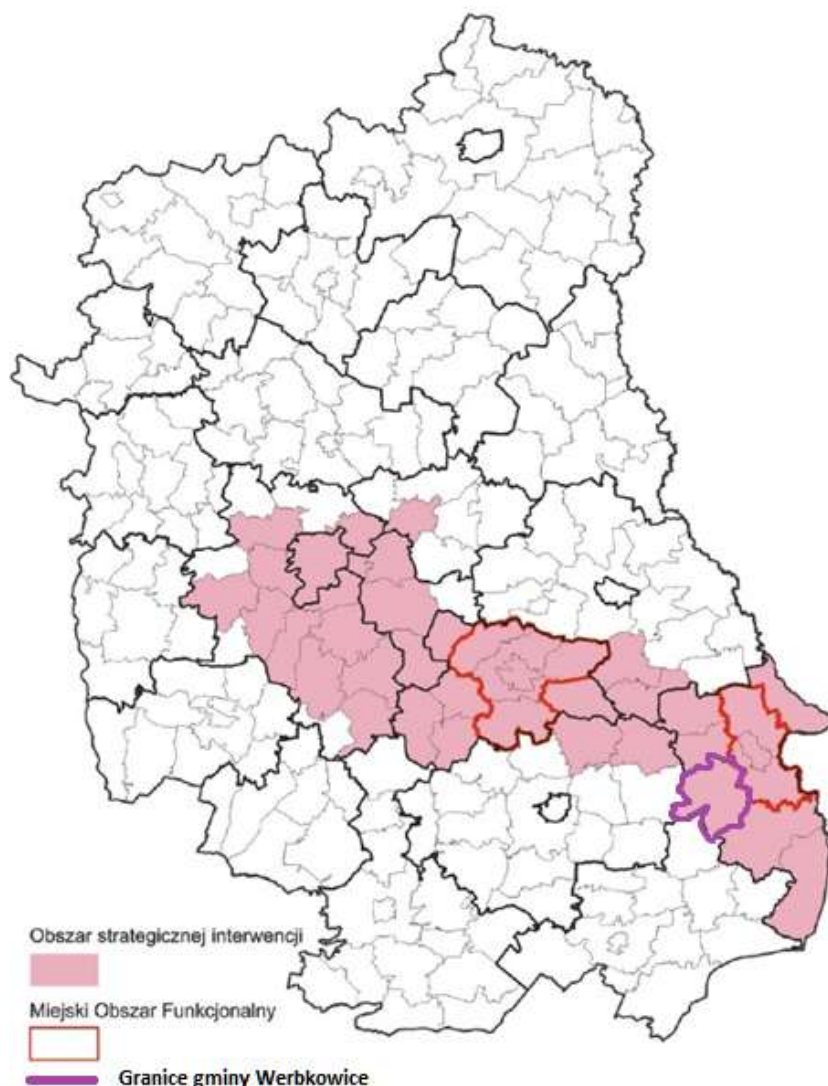
Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

2. OSI Regionalne – Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku

Ze względu na potrzebę integrowania i koncentrowania działań rozwojowych na rzecz rozwijania powiązań funkcjonalnych w układach ponadlokalnych, w ramach kształtowania modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego oraz z uwagi na potrzebę ukierunkowania wsparcia, na poziomie regionalnym określone zostały Obszary Strategicznej Interwencji (OSI). Strategicznej Interwencji (OSI) stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych występujących na obszarze województwa lubelskiego. Są to obszary o znaczeniu priorytetowym dla samorządu województwa, a ich wyznaczenie wynika z racjonalnej potrzeby koncentracji interwencji na określonym terytorium.

Gmina Werbkowice wpisuje się w Obszary Strategicznej Interwencji dotyczące terenów wiejskich OSI Regionalne OSI ŻYWICIELSKI.

Mapa 25 OSI Żywicielski

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

Priorytet rozwoju:

Wykorzystanie zasobów naturalnych Wyżyny Lubelskiej do rozwoju konkurencyjnego rolnictwa.

Cechy wiodące:

Obszar dużej koncentracji gleb o najwyższej przydatności do produkcji żywności oraz przydatny dla rozwoju rolnictwa towarowego

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej S17
- Przebudowa drogi krajowej nr DK74
- Realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa–Lwów

- Budowa linii kolejowej nr 54 (Trawniki–Krasnystaw Miasto)
- Rozbudowa, modernizacja i automatyzacja stacji Linii Hutniczej Szerokotorowej (LHS)
- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych

3. OSI – Lokalne - Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030

W ramach Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 wyodrębniono trzy cele strategiczne, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się:

- **Cel strategiczny 1: Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny;**
- **Cel strategiczny 2: Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne;**
- **Cel strategiczny 3: Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców**

Cele te powiązane są ze zidentyfikowanymi lokalnymi obszarami strategicznej interwencji, co zostało przedstawione w załącznikach graficznych, stanowiących *mapy nr 19-22* w podrozdziale 10.2 Model struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy.

SYSTEM REALIZACJI STRATEGII, W TYM WYTYCZNE DO SPORZĄDZANIA DOKUMENTÓW WYKONAWCZYCH

11.1 System realizacji strategii

W procesie wdrażania Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 niezmiernie ważnym elementem jest jej monitoring. Poprzez gromadzenie i analizę danych wprowadzony zostanie system stałej kontroli i oceny efektów realizacji ustaleń strategii. Pozwoli to na identyfikację zaistniałych nieprawidłowości, a następnie rozwiązanie oraz zapobieganie ich negatywnym skutkom w przyszłości.

Jednym z elementów wdrażania niniejszej strategii jest obowiązek pracowników Urzędu oraz jednostek organizacyjnych do zapoznania się z dokumentem oraz wyznaczenie obszarów, za które

każda jednostka, wydział lub pracownik będą odpowiedzialni. Dodatkowo, rekomenduje się przyjęcie lub aktualizację szczegółowych planów i programów określających dokładny zakres działań koniecznych do realizacji danego celu strategicznego m.in. program ochrony środowiska, gminny program opieki nad zabytkami, strategia rozwiązywania problemów społecznych, strategia rozwoju kultury czy programy jednoroczne. Dodatkowo planuje się opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Wdrażając strategię, gmina Werbkowice będzie dbała o dobrą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi, otoczeniem społeczno-gospodarczym, ale również z innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz administracją rządową.

System monitorowania pełni funkcje kontrolne oraz weryfikujące skuteczność wdrażanych przedsięwzięć. Efekty strategii będą monitorowane i opisywane w corocznym Raporcie o stanie gminy, który jest obowiązkowym dokumentem zgodnie z art. 28a ust. 2 ustawy o samorządzie gminnym. Zgodnie z powyższą ustawą „Raport obejmuje podsumowanie działalności wójta w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii, uchwał rady gminy i budżetu obywatelskiego.” Jednocześnie monitorowanie strategii umożliwi także rzetelne informowanie podmiotów zewnętrznych o uzyskanych wynikach, zrealizowanych działaniach, osiągniętych celach i planowanych strategicznych inwestycjach czy projektach.

Podstawę do podjęcia działań naprawczych i ewentualnej aktualizacji strategii będzie stanowił system monitorowania i ewaluacji. Aktualizacja strategii następować będzie w przypadku, gdy: stwierdzony zostanie brak osiągnięcia założonych celów, zaistnieje potrzeba wprowadzenia do strategii nowego zadania, zmiany harmonogramu realizacji, planu finansowego lub konieczność aktualizacji wskaźników. Wprowadzenie ewentualnych poprawek i aktualizacji strategii będzie wymagało przyjęcia odpowiedniej uchwały przez Radę Gminy Werbkowice, tak aby program mógł w dalszym ciągu spełniać swoje zadania operacyjne. W celu zachowania przejrzystości strategii wszelkie zmiany będą sygnalizowane w odpowiednim załączniku do uchwały Rady Gminy w postaci rejestru zmian.

Jednocześnie wszelkie zmiany w dokumencie strategicznym będą musiały posiadać swoje uzasadnienie merytoryczne. W trakcie wdrażania strategii będą mogli być również uwzględnieni dodatkowi partnerzy (zupełnie nowi, jak i zastępujący dotychczas funkcjonujących w strategii). Akceptowane będą te inicjatywy, które mogą się przyczynić do sukcesu wdrożenia dokumentu.

Nie przewiduje się zmiany celów strategicznych w całym horyzoncie strategii. Procedura aktualizacji strategii obejmuje następujące elementy:

- zgłoszenie przez interesariuszy (mieszkańcy, podmioty działające na obszarze gminy) przedsięwzięć/kierunków działań przyczyniających się do realizacji celów strategii lub innej proponowanej zmiany. Propozycje będzie można zgłaszać w formie pisemnej do Urzędu Gminy Werbkowice przy wykorzystaniu karty projektu oraz formularza zgłaszania uwag umieszczonych na stronie internetowej gminy oraz dostępnych w ww. urzędzie,
- weryfikacja zgłoszonych przedsięwzięć - kierunków działań lub propozycji innych zmian przez jednostkę, wydział bądź pracownika odpowiedzialnego za aktualizację strategii,

- podjęcie decyzji o włączeniu lub odmowie włączenia zgłoszonych działań/kierunków działań bądź innej proponowanej zmiany do strategii oraz konieczności jej aktualizacji,
- przyjęcie odpowiedniej uchwały przez Radę Gminy. Werbkowice

Za wdrażanie Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 odpowiedzialny jest Wójt Gminy Werbkowice, który corocznie składa Radzie Gminy Werbkowice sprawozdanie z jej realizacji. Wójt odpowiedzialny jest ponadto za bieżący nadzór nad realizacją Strategii, dbałość o zagwarantowanie środków finansowych na jego skuteczną realizację oraz pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania, a także podejmowanie decyzji o potrzebie dokonania zmian dokumentu.

Wójt Gminy Werbkowice oraz Rada Gminy Werbkowice, jako Samorząd Gminy będą zaangażowani w realizację Strategii poprzez następujące obszary aktywności:

- **OBSZAR BEZPOŚREDNICH KOMPETENCJI** - Samorząd jest odpowiedzialny za programowanie i późniejszą koordynację wdrażania dokumentu strategicznego. Główna jego rola sprowadza się do sprawowania funkcji strategiczno-kontrolnej nad wdrażaniem Strategii. Równolegle Samorząd jest wykonawcą działań przypisanych kompetencyjnie tej jednostce samorządu terytorialnego i wykonuje je w ramach własnych struktur (Urząd Gminy Werbkowice i gminne jednostki organizacyjne) bądź we współpracy z jednostkami autonomicznymi wobec samorządu lokalnego.
- **OBSZAR POŚREDNIEGO ODDZIAŁYWANIA** - obejmuje animacje projektów i działań, które finalnie realizowane będą przez partnerów społeczno-gospodarczych. W przypadku przedsięwzięć podejmowanych wspólnie przez Samorząd Gminy Werbkowice z innymi partnerami społeczno-gospodarczymi, Samorząd może zapewnić udział i realizację roli lidera w partnerstwie oraz partycypację finansową.

Zgodnie z właściwością gminy, zarządzanie i koordynacja wdrażania Strategii prowadzona będzie w strukturach organizacyjnych Urzędu Gminy Werbkowice w ramach Referatu Inwestycji, Rozwoju i Planowania. Zadania realizowane przez każdego z pracowników, wchodzących w skład Referatu wykonywane będą w ramach swoich kompetencji.

Do zadań pracowników Referatu Inwestycji, Rozwoju i Planowania będzie należało:

- przygotowanie, koordynowanie oraz wdrażanie przedsięwzięć ujętych w ramach wykazu kierunków działań służących realizacji celów Strategii,
- uaktualnianie i kontynuacja procesu planowania, także w odniesieniu do poszerzenia Strategii o działania uwzględniające inne kategorie,
- dalsze programowanie procesów rozwojowych, wykraczających poza okres realizacji niniejszego dokumentu strategicznego (tj. po roku 2030),
- koordynowanie, animowanie i inspirowanie działań społeczności lokalnej służących wdrożeniu zamierzeń Strategii,
- monitorowanie realizacji i ewaluacja procesu wdrażania Strategii;
- przygotowywanie sprawozdań i dokonywanie wewnętrznej oceny efektów wdrażania Strategii,
- harmonizowanie i poszerzanie partnerstwa,
- poszukiwanie nowych źródeł finansowania działań.

Zespół pracowników Urzędu Gminy na potrzeby corocznego obowiązkowego Raportu o stanie gminy (do końca maja) będzie przygotowywał sprawozdanie z realizacji Strategii w poprzednim roku, zawierające informacje o zadaniach ukończonych, zadaniach będących w trakcie wykonywania oraz zadaniach nierozpoczętych wraz z wyjaśnieniem przyczyn ewentualnych opóźnień. Konsekwencją wniosków, zawartych w sprawozdaniu może być propozycja nanoszenia zmian w dokumencie, polegających na przykład na zmianach terminów, usuwaniu, czy też dodawaniu określonych zapisów.

W proces opracowania, wdrażania i monitorowania Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 zaangażowane zostały różne grupy podmiotów i instytucji, w tym m.in.:

- Administracja rządowa – Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska;
- Administracja samorządowa – w tym m.in. sąsiednie gminy i Zarząd Województwa Lubelskiego;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego – w tym m.in. organizacje pozarządowe, organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego- w tym m.in. przedsiębiorstwa, grupy producentów oraz instytucje otoczenia biznesu.

Istotną rolą we wdrażaniu Strategii będą odgrywali partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. jednostki sektora publicznego (administracja rządowa, samorządowa) i organizacje sektora społecznego, instytucje i organizacje sektora gospodarczego (adekwatnie do zakresu ich kompetencji)

i inne. Przedmiotowa rola sprowadzać się będzie w głównej mierze do realizacji projektów własnych poszczególnych podmiotów, jak również inicjowanie działań na rzecz zmian organizacyjnych czy legislacyjnych tak, by rozwiązania systemowe wspierały realizację ustaleń Strategii. Na szczególną uwagę zasługuje tu również idea partnerstwa, której głównym zamierzeniem jest uzyskanie efektu synergii prowadzonych działań. Dlatego też partnerstwa zawierane w celu realizacji różnego rodzaju

zamierzeń będą stanowiły niezwykle istotny mechanizm włączania partnerów społeczno-gospodarczych w proces rozwoju lokalnego.

11.3 System monitorowania i ewaluacji Strategii

Monitoring jest systematycznym i szczegółowym badaniem realizacji Strategii. Koncentruje się na ocenie przebiegu prawidłowości wdrażania działań i zadań realizacyjnych w odniesieniu do przyjętego planu oraz stopnia osiągnięcia produktów i rezultatów. Monitoring przeprowadzany powinien być w trakcie realizacji i obejmuje: harmonogram, budżet oraz weryfikację zaplanowanych rezultatów poszczególnych zadań. Za monitoring odpowiada Referat Inwestycji, Rozwoju i Planowania Urzędu Gminy Werbkowice.

Monitorowanie realizacji Strategii powinno odbywać się na bieżąco, natomiast zaleca się sporządzanie rocznych raportów z oceny stopnia realizacji celów i rezultatów. Monitoring obejmuje następujące działania:

- zbieranie i analizowanie danych,
- formułowanie wniosków, tworzenie raportów i ewaluację.

Monitoring Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030:

Ewaluacja jest cyklicznym badaniem wybranych elementów strategii i powinna się koncentrować na stopniu realizacji celów strategicznych oraz spełnienia wizji strategicznej. Ewaluacja powinna następować w kluczowych momentach realizacji Strategii. Ewaluacja jest przeprowadzana na podstawie danych uzyskanych podczas monitoringu. Monitoring i ewaluacja są, zatem przeprowadzane na dwóch poziomach: pierwszy dotyczy monitorowania realizacji działań i zadań, drugi monitorowania i ewaluacji osiągania celów strategicznych.

Ewaluacja strategii rozwoju społeczno-gospodarczego obejmuje następujące elementy:

- ewaluacja ex-ante - ewaluacja przed rozpoczęciem procesu wdrażania, która oceni trafność założeń oraz sposobów realizacji,
- ewaluacja on-going - ewaluacja w trakcie realizacji, w połowie wdrażania, która oceni poziom realizacji celów strategicznych oraz zidentyfikuje czynniki mające wpływ na

realizację zaplanowanych działań strategicznych,

- ewaluacja ex-post - ewaluacja po zakończeniu okresu obowiązywania strategii, która podsumuje efekty działań strategicznych oraz pozwoli na wyciągnięcie wniosków, które winny stanowić jedną z podstaw dotyczących dalszych kierunków rozwoju oraz do podjęcia działań mających na celu ulepszenie procesu strategicznego zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym.

Ocena zawarta ewaluacji powinna opierać się na poniższych kryteriach:

- trafność – pozwala ocenić, w jakim stopniu wyznaczone podczas konsultacji społecznych cele odpowiadają zidentyfikowanym problemom lub potrzebom interesariuszy,
- skuteczność – określa stopień realizacji celów,
- efektywność – pozwala określić stosunek poniesionych nakładów (finansowe, ludzkie, czas) do osiągniętych rezultatów,
- oddziaływanie – określa wpływ osiągniętych rezultatów na grupę interesariuszy,
- trwałość efektów – pozwala określić, czy pozytywne efekty mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego.

Do efektywnego monitorowania procesów wdrażania Strategii należy posłużyć się wskaźnikami ze Wspólnej Listy Wskaźników Kluczowych (WLWK) dla projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz wskaźnikami własnymi. Przykładowe wskaźniki wskazano w rozdziale 7 Plan operacyjny Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2022-2030 oraz kierunki interwencji rozwoju gminy osiągnięcia celów. Wskazane wskaźniki stanowią katalog otwarty. Dobór właściwych wskaźników rezultatu, produktu oraz oddziaływania umożliwi efektywne monitorowanie procesu wdrażania Strategii, w tym:

- wskaźniki produktu – określają bezpośredni, materialny efekt realizacji przedsięwzięcia mierzony konkretnymi wielkościami (np. długość wybudowanych dróg gminnych);
- wskaźniki rezultatu – określają bezpośredni wpływ zrealizowanego produktu na otoczenie społeczno-ekonomiczne uzyskany natychmiast po zakończeniu projektu (np. liczba osób korzystających z infrastruktury społecznej);
- wskaźniki oddziaływania – określają długookresowy wynik realizacji strategii (np. poprawa sytuacji na rynku pracy).

11.4 Ewaluacja – ocena skutków wdrażania zapisów Strategii

W przypadku stwierdzenia zmian warunków i bieżącej sytuacji gminy podczas monitorowania i ewaluacji Strategii, konieczna jest aktualizacja dokumentu. W tym celu niezbędne jest zaangażowanie m.in. mieszkańców, przedsiębiorców oraz organizacji pozarządowych, organizując spotkania/warsztaty mające na celu zaktualizowania celów i kierunków działań gminy. Materiały powinny być na bieżąco analizowane i uwzględniane przez gminę w trakcie ewaluacji. Pomysły i nowe

projekty powinny być zamieszczane w Karcie Projektu, która powinna zawierać minimum składające się z następujących elementów: nazwa, podmiot odpowiedzialny za realizację zadania, opis zadania, cel, termin realizacji, koszty, źródła finansowania, zgodność ze Strategią, wskaźniki produktu, rezultatu oraz oddziaływania oraz wskazanie osoby zgłaszającej projekt.

W przypadku zasadniczych zmian celów i kierunków rozwoju gminy Werbkowice, należy uchwałą Rady Gminy Werbkowice zaktualizować zapisy Strategii. Aktualizacja Strategii powinna odbywać się według poniższego schematu:

Uchwała Rady Gminy Werbkowice w sprawie aktualizacji Strategii, w tym określenie harmonogramu prac nad dokumentem

Spotkania/warsztaty z m.in. mieszkańcami, przedsiębiorcami i organizacjami pozarządowymi

Zaopiniowanie zmian przez Referat Planowania Przestrzennego, Gospodarki Nieruchomościami i Budownictwa

Konsultacje społeczne aktualizacji Strategii

Uchwała Rady Gminy o przyjęciu aktualizacji Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023 - 2030

11.5 Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej („Strategia rozwoju gminy – poradnik praktyczny” luty 2021 r.) jako dokumenty wykonawcze względem strategii rozwoju, należy rozumieć obowiązkowe lub fakultatywne plany i programy funkcjonujące w gminie.

Należy także pamiętać, iż podczas tworzenia nowych bądź aktualizacji istniejących sektorowych gminnych planów i programów, powinny być one spójne ze Strategią Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030. Zaleca się również wykorzystanie odpowiednich wskaźników niniejszej Strategii w procedurze monitorowania strategii rozwoju gminy.

Do dokumentów wykonawczych dla strategii rozwoju gminy należą m.in.:

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- Lokalny program rewitalizacji/Gminny program rewitalizacji,
- Program ochrony środowiska,
- Plan gospodarki niskoemisyjnej,

- Strategia rozwiązywania problemów społecznych,
- Program współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3. ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- Gminny program opieki nad zabytkami,
- Plan zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe.

RAMY FINANSOWE ORAZ ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Ramy finansowe Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 posiadają jedynie charakter prognostyczny oraz zależą od szeregu zmiennych, które w praktyce mogą zupełnie zmieniać dane kwoty. Po analizie zebranych danych z **rozdziału 8 Wieloletni Plan Inwestycyjny** szacunkowo określono ramy finansowe w poszczególnych obszarach:

Cel strategiczny 1 Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny 102 000 000 zł	Cel strategiczny 2 Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o położenie geograficzne i zasoby naturalne 20 000 000 zł
Cel strategiczny 3 Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców 53 000 000 zł	

Cele strategiczne i operacyjne opracowane w ramach niniejszej Strategii, które stanowią podstawę do podejmowania i realizacji konkretnych projektów, mogą być finansowane z dochodów własnych gmin oraz ze środków zewnętrznych. Wśród tych ostatnich wyróżnić możemy m.in. środki z:

- Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027,
- krajowych programów w zakresie funduszy europejskich,
- Wspólnej Polityki Rolnej (WPR 2021-2027),
- Krajowego Planu Odbudowy (KPO),
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych
- dofinansowania od Wojewody Podkarpackiego,
- Powiatowego Urzędu Pracy,
- pożyczek i kredytów bankowych,
- środków własnych.

Nowy okres programowania środków unijnych stwarza możliwość pozyskania przez gminę Werbkowice dotacji na działania służące stricte realizacji celów zawartych w przedmiotowym dokumencie strategicznym. Wykorzystanie tych możliwości w istotnym stopniu uzależnione jest od aktywności władz samorządowych i ich aktywności w pozyskiwaniu nowych środków zewnętrznych. Poniżej prezentujemy poszczególne programy mogące stanowić źródło finansowania projektów opisanych w Strategii.

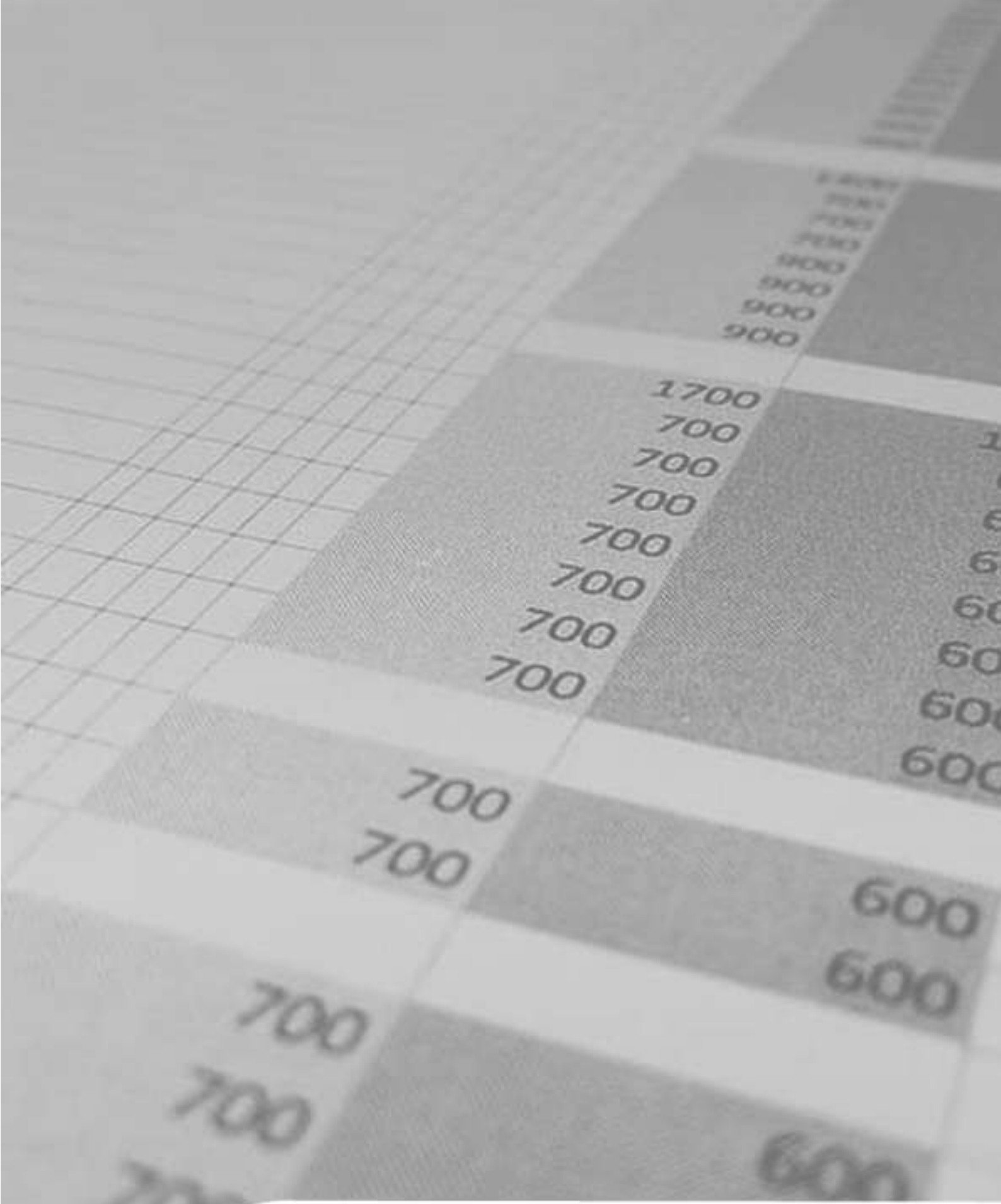
- **Instrumenty wynikające z polityk rozwojowych Unii Europejskiej:**
 - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS),
 - Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG),
 - Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS),
 - Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC),
 - Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW),
 - Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027,
 - Krajowy Plan Odbudowy,
 - inicjatywy zarządzane z poziomu europejskiego (np. Erasmus+, LIFE, Cyfrowa Europa, Interreg) lub dostępne na podstawie umów międzynarodowych (Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego).
- **Instrumenty finansowane z budżetu państwa, funduszy celowych i innych krajowych środków publicznych**

Poza środkami wsparcia UE samorządy i ich interesariusze (m.in. organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy) będą mogli ubiegać się o dofinansowanie działań w ramach dostępnych instrumentów krajowych. Do najważniejszych należą:

- **Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych**, mający na celu bezzwrotne dofinansowanie projektów inwestycyjnych realizowanych przez gminy, powiaty i miasta lub ich związki w całej Polsce;
- **Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg**, w ramach którego finansowane będą projekty związane z budową, przebudową, remontem dróg powiatowych lub dróg gminnych oraz przebudową dróg wewnętrznych, które po uzyskaniu właściwych parametrów technicznych będzie można zaliczyć do odpowiedniej kategorii dróg publicznych;
- **Program Rozwoju Elektromobilności**, w ramach którego finansowane będą projekty związane z rozwojem elektromobilności oraz transportem opartym na paliwach alternatywnych;

- **Program Społecznych Inicjatyw Mieszkaniowych** – to instrument wsparcia samorządów, które będą mogły realizować inwestycje w formule społecznego budownictwa czynszowego;
- pozostałe programy finansowane z budżetu państwa, m.in.: w zakresie ochrony środowiska - realizowane przez NFOŚiGW, właściwy WFOŚiGW; w zakresie opieki nad osobami niepełnosprawnymi – realizowane przez PFRON, a także **Program Senior+**, **Program „Aktywni+” na lata 2021-2025**; w zakresie kultury, itd.

Wskazane powyżej źródła finansowania należy rozpatrywać jako katalog otwarty, który może ulec zmianom. Należy zakładać, że w okresie realizacji Strategii, pojawią się również inne programy dofinansowujące skierowane na rozwój inwestycji w samorządach. Identyfikacja i wybór potencjalnych źródeł, z których mogą być finansowane poszczególne przedsięwzięcia w ramach Strategii wymaga właściwej organizacji i koordynacji procesu pozyskiwania tych środków. W związku z powyższym zakłada się bieżące monitorowanie źródeł finansowania przez pracowników Urzędu Gminy Werbkowice, co daje gwarancje ciągłej aktualizacji i dostosowywania najlepszych źródeł finansowych do realizacji zamierzonych inwestycji.

SPIS TABEL

Tabela 1 Powierzchnia gmin powiatu hrubieszowskiego oraz ich udział w powierzchni powiatu.....	18
Tabela 2 Liczba ludności oraz średnia gęstość zaludnienia gmin powiatu hrubieszowskiego w 2018 i 2022 roku.....	19
Tabela 3 Struktura mieszkańców gminy Werbkowice według trzech grup wiekowych w 2018 oraz 2022 roku.....	23
Tabela 4 Prognoza ludności gminy Werbkowice na lata 2017-2030.....	25
Tabela 5 Ruch naturalny i wędrownkowy w gminie Werbkowice w latach 2017-2030.....	26
Tabela 6 Wykaz placówek edukacyjnych na terenie gminy Werbkowice.....	27
Tabela 7 Liczba uczniów w placówkach oświatowych na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2017-2021 ^{*)}	28
Tabela 8 Dane dotyczące opieki zdrowotnej w gminie Werbkowice w 2018 oraz 2022 roku.....	29
Tabela 9 Liczba korzystających ze świadczeń rodzinnych na terenie gminy Werbkowice oraz kwoty wypłacanych świadczeń w latach 2017-2021 ^{*)}	34
Tabela 10 Imprezy kulturalne zorganizowane na terenie gminy Werbkowice.....	37
Tabela 11 Szczegółowe dane dotyczące klubów sportowych oraz liczby osób ćwiczących na terenie gminy Werbkowice w roku 2010 i 2022.....	41
Tabela 12 Dane dotyczące frekwencji w wyborach na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w latach 2019-2020.....	45
Tabela 13 Miejscowe zagrożenia według rodzaju zagrożenia występujące na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	47
Tabela 14 Działania ratownicze podejmowane przez OSP na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	47
Tabela 15 Pracujący na terenie Werbkowice w latach 2017 – 2021 ^{*)}	49
Tabela 16 Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Werbkowice w latach 2018 - 2022.....	51
Tabela 17 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu hrubieszowskiego według płci.....	52
Tabela 18 Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w 2018 i 2022 roku.....	55
Tabela 19 Rodzaje podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku.....	56
Tabela 20 Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowane na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku.....	56
Tabela 21 Wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Werbkowice oraz powiatu hrubieszowskiego za lata 2018 i 2022.....	58
Tabela 22 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Werbkowice.....	60
Tabela 23 Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych wchodzących w ich skład, struktura użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne, powierzchnia zasiewów wybranych upraw oraz liczba pracujących w gospodarstwach rolnych i źródła dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Werbkowice.....	63
Tabela 24 Realizacja budżetu gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022 w zł.....	72
Tabela 25 Kształtowanie się dochodów majątkowych w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	75
Tabela 26 Udział wydatków majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach budżetowych w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	75
Tabela 28 Charakterystyka jednolitych części wód podziemnych na terenie gminy Werbkowice.....	79
Tabela 29 Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i decyzji o ustaleniu lokalizacji celu publicznego na przestrzeni lat 2018-2023 na terenie gminy Werbkowice.....	89

Tabela 30	Zasoby mieszkaniowe na terenie gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022.....	90
Tabela 31	Wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim i województwie lubelskim dla roku 2022.....	91
Tabela 32	Wyposażenie mieszkań w instalacje techniczne i sanitarne na terenie gminy Werbkowice w roku 2017 i 2021.....	91
Tabela 33	Budownictwo mieszkaniowe w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018 - 2022.....	92
Tabela 34	Wskaźniki dotyczące budownictwa mieszkaniowego w gminie Werbkowice, powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim dla roku 2022.....	93
Tabela 35	Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Werbkowice w roku 2018 oraz 2022	96
Tabela 36	Wybrane dane dotyczące sieci kanalizacyjnej w gminie Werbkowice w roku 2018 oraz 2022	98
Tabela 37	Wybrane dane dotyczące sieci gazowej w gminie Werbkowice w 2018 i 2022 roku.....	100
Tabela 38	Sieci urządzenia elektroenergetyczne na obszarze Gminy Werbkowice.....	102
Tabela 39	Odpady komunalne zebrane na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022	103
Tabela 40	Zestawienie mocnych i słabych stron gminy.....	124
Tabela 41	Najważniejsze problemy Gminy Werbkowice.....	128
Tabela 42	Architektura celów strategicznych i operacyjnych województwa lubelskiego.....	153
Tabela 43	Zgodność celów Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2023-2030 ze Strategia Rozwojową Województwa Lubelskiego do 2030 roku.....	154
Tabela 44	Planowane przedsięwzięcia oraz ich lokalizacja wynikają z diagnozy społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Werbkowice.....	156

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 Liczba urodzeń i zgonów oraz przyrost naturalny w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	20
Wykres 2 Liczba urodzeń, zgonów oraz przyrost naturalny na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w roku 2022 na 1000 mieszkańców.....	20
Wykres 3 Liczba zameldowań i wymeldowań ogółem oraz saldo migracji w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	21
Wykres 4 saldo migracji na terenie gmin powiatu hrubieszowskiego w roku 2022 na 1000 mieszkańców.....	22
Wykres 5 Struktura mieszkańców gminy Werbkowice według trzech grup wiekowych w 2018 oraz 2022 roku.....	23
Wykres 6 Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	24
Wykres 7 Wyniki procentowe z egzaminów ósmoklasisty, przeprowadzonych w 2022 roku w gminie Werbkowice, w powiecie hrubieszowskim oraz w województwie lubelskim.....	29
Wykres 8 Liczba gospodarstw domowych oraz osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Werbkowice w latach 2017-2021 ^{*)}	31
Wykres 9 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem na przestrzeni lat 2017-2021 w województwie lubelskim, powiecie hrubieszowskim oraz gminie Werbkowice ^{*)}	31
Wykres 10 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2022.....	32
Wykres 11 Liczba czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w gminie Werbkowice w latach 2018-2022.....	38
Wykres 12 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	43
Wykres 13 Przystępstwa ogółem na 1000 mieszkańców na terenie gminy Werbkowice, województwa lubelskiego oraz całego kraju	46
Wykres 14 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	52
Wykres 15 Podmioty gospodarki narodowej wg klas wielkości na terenie gminy Werbkowice w 2018 i 2022 roku.....	58
Wykres 16 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Werbkowice.....	61
Wykres 17 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchnia według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Werbkowice oraz powiatu hrubieszowskiego.....	62
Wykres 18 Dochody na 1 mieszkańca oraz wydatki na 1 mieszkańca w 2017 i 2021 w gminie Werbkowice oraz powiecie hrubieszowskim.....	73
Wykres 19 Struktura dochodów budżetu gminy Werbkowice w roku 2018 i 2022.....	74
Wykres 20 Udział wydatków bieżących oraz majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach ogółem w gminie Werbkowice na przestrzeni lat 2017-2021.....	76
Wykres 21 Wysokość pozyskanych przez gminę Werbkowice środków w ramach programów i projektów unijnych w latach 2018-2022.....	76
Wykres 22 Korzystający z sieci wodociągowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	97
Wykres 23 Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	99
Wykres 24 Korzystający z sieci gazowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	101

Wykres 25 Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów zebranych ogółem na terenie gminy Werbkowice na przestrzeni lat 2018-2022.....	104
Wykres 26 Ocena poszczególnych sfer życia na terenie gminy Werbkowice.....	107
Wykres 27 Atuty gminy – pytanie wielokrotnego wyboru.....	108
Wykres 28 Priorytetowe działania do wykonania na terenie gminy.....	109
Wykres 29 Branża gospodarki posiadająca największy potencjał rozwojowy.....	110
Wykres 30 Wizytówka gminy w 2030 r. według jej mieszkańców.....	111
Wykres 31 Informacje dot. ankietowanych mieszkańców gminy Werbkowice.....	111

SPIS MAP

Mapa 1 Gmina Werbkowice na tle województwa lubelskiego.....	16
Mapa 2 Gmina Werbkowice na tle powiatu hrubieszowskiego.....	17
Mapa 3 Układ osadniczy Gminy Werbkowice.....	18
Mapa 4 Współczynnik obciążenia demograficznego w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	24
Mapa 5 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w roku 2022.....	33
Mapa 6 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	44
Mapa 7 Wskaźnik liczby pracujących na 1000 ludności w poszczególnych gminach powiatu hrubieszowskiego w 2021 roku.....	50
Mapa 8 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Werbkowice w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle gmin powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	53
Mapa 9 Zlewnie jednolitych części wód powierzchniowych na terenie gminy Werbkowice.....	79
Mapa 10 Wody podziemne na terenie gminy Werbkowice.....	80
Mapa 11 Zagrożenie powodziowe na terenie gminy Werbkowice.....	81
Mapa 12 Zagrożenie suszą na terenie gminy Werbkowice.....	83
Mapa 13 Formy ochrony przyrody na terenie gminy Werbkowice.....	85
Mapa 14 Zasięgi planów zagospodarowania przestrzennego na tle gminy.....	89
Mapa 15 Sieć komunikacyjna na terenie gminy Werbkowice.....	95
Mapa 16 Korzystający z sieci wodociągowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	97
Mapa 17 Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	99
Mapa 18 Korzystający z sieci gazowej w % ogółu ludności w gminach powiatu hrubieszowskiego w 2022 roku.....	101
Mapa 19 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice – Uwarunkowania przyrodnicze i infrastrukturalne.....	170
Mapa 20 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice – funkcje terenów.....	171
Mapa 21 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice - obszary strategicznej interwencji.....	172
Mapa 22 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice – wieloletni plan inwestycyjny.....	173
Mapa 23 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Werbkowice – ustalenia i rekomendacje	174
Mapa 24 Wschodnia Polska.....	176
Mapa 25 OSI Żywicielski.....	177

SPIS ZDJĘĆ

Zdjęcie 1 Zespół śpiewaczy z kapelą z Honiatycz.....	37
Zdjęcie 2 Cukrownia Werbkowice.....	59
Zdjęcie 3 Werbkowickie placki z soczewicy.....	66
Zdjęcie 4 Zespół pałacowy w Werbkowicach.....	69
Zdjęcie 5 Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Werbkowicach.....	69
Zdjęcie 6 Kapliczka w Kotorowie na Uroczysku Krynki.....	70
Zdjęcie 7 Wandalska Zagroda w Kotorowie.....	70

GMINA WERBKOWICE

www.werbkowice.pl

★ ★ ★ ★ ★
EUROKONCEPT
DANIEL SMUCZEK